

№ 121 - 124

№ 121 - 124

ՅԵՂԻՇԵ ԶԱՐԵՆՅ

Գ Լ Ե Մ Ն Բ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԵՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԴԱՐԱՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1933

891.99

24313

9-28

2-28 Emptying, to.
Dnt S. f.

Dental Setup:

Գրքի դասը չի պրոցես.

№ 121-124

№ 121-124

891.99

ՍՏՈՒԳԱՅԻ Է 1961 թ.

2-28

ՅԵՂԻՆԵ ԶԱՐԵՆՑ

Պ Ո Ե Մ Ն . Ե Ր

391

A 5866
24313

Պատ. խմբ. Եղ. Չոփուրյան
Տեխ. խմբ. Տ. Խաչվանյան
Արքագրիչ Վ. Մանուկյան

*

Գեոհրադի տպարան.
Գլավիտ 352. Դատվեր 1389.
Հրատ. 3588. Տիրաժ 10.000.

*

ԱՄԲՈՒՆԵՐԸ ԽԵԼԱԳԱՐՎԱԾ

I

Հեռո՛ւ, մոտիկ ընկերներին, — աշխարհներին,
արևներին, —

Հրաման հոգիներին: —

Բոլոր նրանց, ում վոր հոգին վառվում ե վառ, —

Բոլոր նրանց հոգիներին արևավառ: —

Կյանքի, մահի այս ամենի աղջամուղջում՝

Վողջակիդվող հոգիներին — վողջո՛ւյն, վողջո՛ւյն: —

II

Իրիկուն եր, հրակարմիր մի իրիկուն:

Արևը, բոլոր՝ մայր եր մտնում արևմուտքում:

Դաշտի վրա փռվել եր մուժ արյունամած՝

Թույն եր կարծես՝ բոլոր արևի սրտից քամած:

Արևը, թե՛ մայր եր մտնում արևմուտքում —

Ու արյուն եր դաշտի վրա, թույն եր թքում:

Հորիզոնում վառել եր մի կարմիր քուրա —

Ու արևավառ փայլ եր փռում դաշտի վրա:

Ու արտերը, ալեծածան, վառվել եյին

Արեգակի կարմիր փայլով իրիկնային: —

Դաշտը, անծայր ու անսահման, լայնատարած՝

Հրակարմիր տարածվել եր նրանց առաջ: —
 Ծով եր կարծես, վոր սկիզբ ու սահման չունի —
 Ծով եր կարծես՝ մշուշի մեջ իրիկունի: —

III

Արեւի տակ իրիկնային, իրիկնային հրով վառված՝
 Այգ հին դաշտում կռվում եյին ամբոխները
 խելագարված:
 Քաղաքներից ու գյուղերից, ստեպներից հեռու ու
 մոտ՝

Յեկեւ եյին նրանք նորից՝ հուսավառված ու
 կրակոտ:
 Ով քաղաքից եր հեռացել — նա թողել եր մշուշը ծեր, —
 Մշուշը, վոր կյանքի վրա մխաշաղախ ամպ եր
 դարձել:

Ով յեկել եր գյուղից հեռու — նա թողել եր հողը
 խոնավ,
 Վորի վրա կյանքը հլու վնչ մի վոսկի հասկ չծնալ:
 Ով յեկել եր ստեպներից, նա թողել եր անծայրածիր
 Լաջնությունը հորիզոնի, վոր իր համար բանտ եր
 դարձել:

Ով քաղաքից եր հեռավոր, ուր մառախուղ եր
 անորոշ՝
 Նա բերել եր թռփախառվոր սիրտը, վորպես կարմիր
 դրոշ: —

Ով յեկել եր, թողած հեռուն անծայրածիր մութը
 գյուղի՝
 Բերել եր իր մկաններում բեղմնավորված ուժը հողի:
 Ով յեկել եր ստեպներից, ուր ապրում եր վորպես
 գերի —

Բերել եր իր լուրթ աչքերում լայնությունը
ստեպներին...
Ըմբոստացած, խելագարված, չտանելով հին կյանքը ել՝
Անծիր դաշտում այդ հավաքված՝ նրանք կռվի եյին
յեկել:

IV

Մայր եր մտնում իրիկնային արևը՝ թեժ լույսով
վառված: —
Ու յերգելով կռվում եյին ամբոխները խելագարված: —
Դաշտն եր դեմը՝ փռված եր նա շառագունված ու
արևուն, —
Ու հեռում, ճամբի վրա հսկա քաղաքն եր յերևում: —
Ծռւյլ նաղանքով, իրիկնային արևի տակ անփուլթ
փռված՝
Պսպղում եր քաղաքը հին՝ հազարերանգ մի
զանգըված:
Հեռո՛ւ, հեռո՛ւ, անծայր ու լայն տարածվել եր
քաղաքը հին —
Լողանում եր կարծես մարմանդ մշուշի մեջ
իրիկնային:
Հաղթ շենքերը, բարձր ցցված, կարծես կախված
կարմիր ողում՝
Հետըզհետե մթնում եյին, անգունանում ու աղոտում:
Հեռու հրով միայն վառված պատուհանները ապակի
փայլում եյին արյունամած վերջին հրին արեգակի.
Արևի դեմ փայլում եյին հրաբոսոր՝
Բռնկվել եր նրանց սրտում տագնապը սուր...
Յեվ յերկընքի սիրաը մխված լքեռների պես
արնաքամ՝

Փայլում եյին արյունամած ծխնելույզներն
 հսկայական:
 Ծուխ չեր յեղնում նրանց փողից՝ չեյին փնջում
 յերկինքն ի վեր:
 Չեր կարծրանում նրանց ծուխից իրիկնային
 յերկինքը ել:—
 Լոկ մշուշը իրիկնային թանձրանում եր հետզհետե—
 Ու մշուշում կորչում եյին ծխնելույզները յերկաթե:—

V.

Իսկ քաղաքից դեպի հարավ՝ ահատեսիլ ու հաղթական՝
 Յերևում եր յերկաթուղու կայարանը հսկայական:
 Լսվում եր մերթ շոգեկառքի սուլոցը սուր հռու
 մուժում—
 Մորթում եյին կարծես այնտեղ խելադարված մի
 անասուն...
 Ծչում եր սուր, հուսակտուր, ու հուսահատ ձայնը
 նրա,
 Վորպես անդարձ մահի մի լուր տարածվում եր
 դաշտի վրա:—
 Յրված եր նա, կայարանը, հսկա ու հաղթ, նրանց
 առաջ:—
 Ու հանգուցից կայարանի, դաշտովը մեկ
 լայնատարած՝
 Դեպի հյուսիս, դեպի հարավ, ու արևմուտք, ու
 արևելք—
 Ուղիները յերկաթագիծ ձգվել եյին ամենուրեք:—
 Յերակների պես յերկաթե քաղաքամոտ կայարանից
 Հեռժ, հեռժ ձգվել եյին ուղիները յերկաթագիծ:

Յերակների պես յերկաթե՝ ամուր գրկած կուրծքը
հողի՝
Սեղմըվելով հետզհետե՝ փախչում եյին գաղտագողի...
Ու ցցված եր ուղիների խաչակնքման սեղմ
հանգուցում—
Կայարանը, վորպես մի հարց, վորպես հսկա մի
քարացում:
Ուղիների ճամբամիջում հանգուց եր նա կարծես
կապված—
Ու անդիջում կուլում եյին ամբոխները խելագարված
կարծես նետված մի հաղթ ձեռքով՝ աշխարհային
կամքին հլու՝
Գնճւմ եյին կովոյ, յերգոյ կայարանը գրավելու:—

VI

Կուլում եյին: Սուրում եր մի իրիկնային մարմանդ
քամի:
Դեմը քաղաքն եր տարածվել՝ հազարամյա մի
թշնամի:
Սֆինքսի պես հսկայական, շեկ ծծերը դրած հողին՝
Նա կտրել եր արեակամ ամբոխների կարմիր ուղին:—
Ու կայարանը՝ հաղթանդամ, իրիկնային կարմիր
մուժում,
Հաղթ նստել եր նրա առաջ, վորպես նրան հսկող մի
շուն:
Հաղթ նստել եր նրա առաջ ու տիրուհու կամքին
գերի՝
Յերթն եր հսկում գետնատարած, յերկաթագլիծ
ուղիներին:
Ու դժերի մոտ յերկաթե, դեպի հյուսիս, գեպի առաջ՝

Զգվել էյին ալիքածև խրամատներ գետնատարած:
 Թշնամին եր պահվել նրանց ալիքածև գետնափորում
 Ու մատներով արյունոտած դեմը փռված դաշտն եր
 փորում:
 Մտել եր ջերմ կուրծքը հողին, հողի սրտում դարան
 մտած՝
 Կրակում եր գաղտագողի, նենգ ձեռքերով արյունոտած:
 Կռվում էյին՝ մոտենալով, մոտենալով հետզհետե:
 Պայթում էյին զրընդալով հրանոթները յերկաթե:—
 Յերգ եր կարծես կռիվը այդ, վոր զնգում եր
 մայրամուտում:
 Նայես՝ թռավ մի հրանոթ ու թռնդ պայթեց
 խրամատում...

VII

Կռվում էյին, ու կռվելով անցնում էյին նրանք
 առաջ:
 Ու դաշտերում իրիկնային մահն եր քրքշում
 համատարած:
 Յերգում եր նա՝ յերգը խառնած հրանոթի
 զրնգունին,—
 Անցնում էյին նրանք առաջ ու կրակված կռվում
 էյին:
 Յերգ եր սիրտը ամեն մեկի, յերգ եր հայացքը կրակոտ.
 Վառվում եր սիրտը ամենքի, վորպես կարմիր մի
 առավոտ:
 Յերգ եր կարծես արևը հին՝ իրիկնային լույսով
 վառված—
 Յեվ յերգելով կռվում էյին ամբողջները խելագարված...

VIII

Յեւ յերգում եր մեկը՝ հզոր, հուժկու ձայնով
 անհղագոչ,
 Գոփքն եր յերգում կռվի յերած, արիացած իր
 ընկերոջ։—
 Վորպես բազե՝ յերգը նրա սլանում եր հեռեւ,
 հեռեւ—
 Յեւ յերգելով կռվում եր նա՝ լուսաժայիտ ու
 անարկու։
 Յերգում եր նա։ Մայր եր մտնում արեւ հին՝
 կարմիր քուրա։
 Յեւ դաշտերում իրիկնային—զանգ եր կարծես ձայնը
 նրա։
 Զանգ եր կարծես, զանգում եր զիւ, վոր վողջ
 աշխարհը իմանա—
 Բորբ կարոտով անծայրածիր, կրակելով յերգում
 եր նա։—

IX

«...Ստեպներից, անտառներից, քաղաքներից հեռու ու
 մոտ—
 Մենք մեր սիրտն ենք բերել նորից՝ հուսավառված
 ու կրակոտ։
 Այստեղ հիմա կռիվ ե, մահ, ու աղջամուղջ ե
 անորոշ,—
 Մենք մեր սիրտն ենք պարզել հիմա—մահի
 հանդեպ՝ կարմիր դրոշ։
 Արյունաքամ մայր ե մտնում հազարամյա արեւ հին.
 Արյունավառ ժպտում ե մեզ այս աշխարհը իրիկնային».

Ու խնդասիրտ կուվում ենք մենք, յերգ ենք ասում
 կուվում հիմի.
 Կուրծք ե տվել աշխարհը վողջ՝ հազարամյա մի
 թշնամի...
 Բայց անվհատ կուվում ենք մենք, ու մահը՝ սեզ,
 ժպտում ե մեզ —
 Շատերս, ախ, պիտի գոհենք սրտերը մեր կարոտակեղի—
 Անողնք ե յերթը այս սեզ, ինչպես կարմիր կարոտը
 մեր —
 Կրակեցեք, կրակեցեք, խելագարված իմ ընկերներ...»

X

...Մայր եր մտնում իրիկնային արևը՝ թեժ լույսով
 վառված:
 Ու անվհատ կուվում եյին ամբոխները խելագարված:
 Աչքերի մեջ՝ կարմիր մի հուր, ու սրտերում — կարմիր
 կրակ՝
 Վերջին թափով մի ամրակուռ՝ անզայթ կուվում եյին
 նրանք:
 Խենթ յերգելով, կրակելով նրանք անցնում եյին
 առաջ —
 Ու թշնամին փախուստ տվեց՝ ահաբեկված ու
 վտարած:—
 Մութ եր արդեն, մայր եր մտել արեգակի շողը
 վերջին,
 Յերբ գրոհով մի անվեհեր կայարանը գրավեցին...

XI

Մութ ե հիմա, Գիշերը, խոր, իջել ե վար:
 Մութ ե հիմա, թանձր խավար:

Յերկաթուղու կայարանում, ուր վոչ մի լույս չկա
վառված,

Խոնվել են հազարանուն ամբոխները խելագարված: —
Գիշերի մեջ չեն յերևում հաղթ կամարները

յերկաթե՝
Լույս չեն վառել կայարանում, վոր թշնամին

չնկատել:
Սպասում են՝ աչքերն հառած խավարամած

հեռուներին՝
Մութը իջավ համատարած, մինչ կայարանը

վերցրին: —
Սպասում են, վոր մինչև լույս գոնե մի քիչ

հանգստանան
Ու առավոտ դուրս գան նորից ու քաղաքի վրա

գնան:
Աչքերն հառած թանձր մութին, սրտատրոփ,

անապաքեն՝
Սպասում են առավոտին, վոր կռիվը շարունակեն:

Մի քիչ առաջ, արյունաքամ, յերբ դեռ դաշտում
կռվում եյին —

Մոտ եր թվում քաղաքն այնքան յերկաթուղու
կայարանին...

Յեկան իրենք, կռվով, յերգով գրավեցին կայանը
մեծ —

Իսկ թշնամին փախուստ տվեց ու քաղաքում
պատսպարվեց:

Սպասում են իրենք հիմա, վոր մինչև լույս
հանգստանան —

Ու առավոտ դուրս գան նորից և քաղաքի վրա գնան:

XII

Ու մթի մեջ հազարամյա, գիշերի մեջ խորը, անհուն՝
 Խոնավել են նրանք ահա յերկաթուղու կայարանում:
 Դաշտն ե գեմը, խավարակուռ ձգված ե նա:
 Զկա մի ձայն, չկա քամի, մութ ե հիմա:
 Դաշտն ե գեմը՝ անձիր, անծայր մի զանգված
 խավարամութ,
 Ուր նստել ե անաչք, անլույս, խորհրդավոր կասկածը
 մութ:
 Շնթուկել ե, վորպես մի շուն, ու խավարն ե հսկում
 հիմի, —
 Շնթուկել ե թանձր մութում, վորպես անտես մի
 թշնամի:
 Մութ նստել ե կասկածը հին ու աչքերով
 խավարամած
 Նայում ե նա կայարանին, վոր կանգնած ե իրա
 դիմաց:
 Շարժվում ե մութը կարծես ու խավարով իր
 աչքերի —
 Նայում ե նա լուրթ աչքերին խելագարված
 ամբոխներին —
 Ու տագնապով անլռելի, հայացքներով անթարթ
 լարված՝
 Նայում են մութ հեռուներին ամբոխները
 խելագարված:
 Լուրթ աչքերով խորը, ակուր — մոլորն են դիտում
 նրանք անհուն —
 Ու դժգում ե աղմուկը խուլ գիշերային կայարանում...

XIII

Հոծ բանակով, հսկայական կայարանի գեմ խոնաված՝
 Լուրթ աչքերով արևակամ — դաշտն են դիտում

խափարամած:

Մոլորակ գեմը, ու խափարում, վոր բացվել է,
 վորպես անդունդ՝

Յերևում և հեռու-հեռուն կարմիր լույսով վառվող
 մի գունդ:

Աչքերի գեմ մթափալված, հայացքների գեմ ակնդեհ —
 Հեռու մթում լույսն այդ վառված գունդ է թվում,

կարմիր մի կետ:

Գիշերի մեջ — կարմիր, կարմիր, տափնապալից
 վառվում է նա՝

Գիշերի մեջ վառվել են, վոր գործը պատրաստ,
 արթուն մնա:

Անծայրածիր մթում հեռվի կարծես կարմիր գլուխ է
 շան —

Վառել են այն, վորպես կռվի ու տափնապալի
 աղլանշան:

— Քաղաքն է այն հաղարամյա, ուր տափնապալ ու
 տնդ կա հիմի:

Պահվել է նա, վորպես վախից խեղդարված մի
 թշնամի:

Ու կրակը այդ կարմրակեղ — ահանշան ու վիթխարի —
 Մի արնագոռլն կետ է կարծես ուղեղի մեջ խեղդարի:

Բորնկվել է հույսով հետին, հոգևորքի տենդով
 վառված —

Ու նայում են կարմիր կետին ամբոխները
 խեղդարված...

XIV

Դիշերի դեմ խավարամած, աչքերն հառած կարմիր
կետին՝
Ամբոխները խելագարված սպասում են առավոտին:
Ու վառվում ե խավարակուռ հոգիներում նրանց
անգայթ
Կետը այդ մուգ, վորպես հեռու, հրաբուսոր մի
ճառագայթ:
Սուր մխվել ե նրանց սրտում, վորպես մի թեփ,
կարմիր բևեռ—
Թույն ե լցնում ու բորբոքում ու յերազներ
աշխարհավեր...
Աղմըկում ե նրանց սրտում, մորմոքը հին,
հազարամյա—
Տենդ ե սփռում ու խլրտում նրանց անգայթ սրտում
հիմա:
Լուրթ աչքերում փայլում ե վառ արյունամած մի
ցանկություն—
Ու աչքերը միլիոնավոր թռչն են թքում, արյուն
ու թույն:
Բարձրանում ե նրանց սրտից տարիների մաղձը աղի—
Ու վառվում ե լուրթ աչքերում՝ արյունալից ու
կատաղի:
Ու աչքերը արյունամած անթարթ հառած կարմիր
կետին՝
Ամբոխները խելագարված սպասում են առավոտին:

XV

...Գիշերի դեմ գիշեր և մութ խավարամած նրանց
 հողին,
 Վոր կարոտով մի կրակոտ սպասում և առավոտին:
 Պավար և մեծ սիրտը նոցա, բայց խավարում
 անծայրածիր—
 Յերկինքներ կան կապուտաչյա, հորիզոններ՝
 անծայր, անձիր:
 Ու աչքերում նրանց կապույտ, ուր իջել և գիշերը
 մութ—
 Հազար բողբոջ կա կրակոտ, ու արշալույս, ու առավոտ:
 Նրանց ձգված մկաններում հեմ և նստել խոնավ
 հողի,—
 Յեթև ուզեն՝ արեներին նոր տեմպ կըտան ու նոր
 ուղի...
 Յեթև ուզեն՝ արեգակներ կշարտեն յերկինքն ի վեր:
 Յեթև ուզեն՝ վար կըբերեն յերկինքներից
 արեգակներ...
 Յեթև ուզեն՝ կամքով արի ու՝ աշխարհի հրով
 վառված—
 Ինչե՛ր միայն չեն կատարի ամբոխները խելագարված...

XVI

Ու հոսում և գիշերը մութ, մոտենում և առավոտին:
 Հոսում և պաղ ու անոգուտ սպասումի ժամը հեաին:
 Դաշտից ահա սուրում և դով, մարմանդ քամին
 առավոտի—
 Ու վառվում և վերջին լույսով կրակը այն կարմիր
 կետի:

Նոսրանում և խավարն ահա, գունդավում և հեղհեղ—
 ձեղքում և մութն արեներում հսկայական, հրե մի թև:

Ու սուրում ե հեռուներից առաջնութիւն կիսամթում—
Մարմանդ, մարմանդ, բուրումնալից, գարնանային
մի թարմություն:

Շարժվում ե խաղալը թեն ու հեռունում խաղալամած
Յերևում ե քաղաքն արդեն՝ մութ, անորոշ մի

զանգը ված:
Հաղթ շենքերի պատերը հաղթ վորոշվում են

հետզհետե,
Յերևում են ահա հպարտ ծխնելույղները յերկաթե...
Ու բոլր սրտում ամբոխների թռնդ ե առնում

կարոտը վառ,
Յերկիրն քնեցում լուրթ աչքերի վառվում ե տենդը
հոգևոր...

Բոլր աչքերով նայում են մեծ, խաղաղակուռ
զանգը վածին—

Ու վառվում ե սիրտը նրանց, վորպէս հրդեհ
արեւնածին...

—Պիտի յերթան առնջ հիմա, պիտի առնեն քաղաքը
մեծ,

Պիտի թափեն նրա վրա հաղարամյա մաղձը իրենց:
Դանդեն պիտի ու ալիւրեն, տեղը վորձէ պիտի փռեն—
Հաղարամյա քաղաքը այդ քանդեն պիտի ու

ալիւրեն—
Այլեն պիտի, խեղադարված պիտի պարեն հրդեհներում,
Ու կարմրավառ կրակ ու կայծ պիտի փռեն յերկրի
հեռուն—

Ու մնացած մոխիրը ձիւ պիտի այլեն նրանք նորից,
Վոր կյանքը հին, վորպէս փյունիկ, չբարձրանա
մոխիրներից...

Քամո՞ւն տալով մոխիրը այն, վոր տանի ու հետ
 Հրերի—
 Դեպի հեռո՞ւն պիտի յերթան դեռ չծնված արեւներէ...

XVII

... Լուսաբացին, յերբ կարմրածուփ հորիզոնում
 Հրաշուշան
 Կարմիր վառվեց արեւը բոբբ, վորպէս կռվի
 աղբանշան,
 Յերբ բռնկվեց արեւելքում արեւը՝ նոր լույսով
 վառված—
 Դժուր նետվեցին կայարանից ամբոխները
 խելագարված...

Դեմը դաշան եր անծայրածիր, ուր մշուշ եր
 արեւադուշն,
 Ու մշուշում շողիացող, առավոտի մարմանդ միգում,
 Կրկեսի պէս մի վիթխարի, խայտաբղետ, խայտանկար—
 Յեղերքի մոտ ճանապարհի յերևում եր քաղաքը քար...
 Աչքերն հառած հեռո՞ւն-հեռուն կարմիր վառվող
 արեգակին՝

Արեւմտահեռուներում նրանք կռվում եյին կրկին.
 Հո՞ծ խմբերով հալարանուն, արեգակի հրով վառված՝
 Դեպի Արեւն եյին գնում ամբոխները խելագարված...

.

ԴԵՊԻ ԱՊԱԳԱՆ

Լցված ե անհուն իմ հոգին հիմա
Շփոթ յերգերով ու աղմուկներով.
Լցված ե սիրտը իմ՝ ելեքտրական
Բոլը հոսանքներով:

Ռադիո-կայան ե իմ հոգին հիմա
Ամբողջ աշխարհի ու մարդկանց հանդեպ.
Ու բարձր ե, բարձր ե կայանն իմ հոգու՝
Մասիսի նման բարձր ե ու հաստատ—
Հզոր, ահարկու:

Որերում այս վառ, հողմավար, շփոթ—
Հեռու ու մոտիկ միլիոն սրտերի
Յերգն ե վիճակվել ինձ յերգել այսոր.
Իմ բաղամամիլիոն, բյուր ընկերների
Խինդը այսորվա ու թռիչքը մեծ—
Գալիք որերին նեանեն ե յերգիս
Վիճակվել այսոր:

Ահն թե ինչու յե յերգս հաղթական,
Ահն թե ինչու յե իմ ձայնն այսոր
Հավերժի նման համառ ու հաստատ:

Ահն թե ինչու

Ղեկարահակա, վորպես Նյֆելյան

Աշտարակը մեծ,
 Անցած ու գալիք դարերի շեմքին
 Հզոր, բարձրաբերձ՝
 Կանգնել եմ ամբողջ հասակովս մեկ
 Յեւ յերգում եմ յեւ
 Յեւ հոգիս հիմա՝ ռադիո-կայան՝
 Իր հրակարմիր յերգն ե ուղարկում
 Հեռժառ ու հեռժառ,—
 Բոլոր սրտերին, վոր ապրում են, կան
 Բոլոր կողմերում:

Յերգում ե հոգիս, հրեղեն հնչում:
 Գիտեմ՝ այսօրվա իմ յերգի առաջ—
 Իմ հոգու կարմիր կայծերի հանդեպ—
 Ռադիո-կայան ե ամեն մի հոգի,
 Ո՛ւր ել նա լինի.—
 Ամեն մի հոգի, վոր ապրում ե, կա
 Յեւ կրում ե իր թևերի վրա
 Նսւյն խորհուրդը մեծ, խորհուրդը հսկա
 Որերի այս վառ,—
 Այս վառ որերի խորհուրդը պայծառ:
 Ամեն մի հոգի,
 Վոր իր յերկաթե թևերով այսօր
 Զնգում ե, շաչում—
 Յեւ փնտռում ե նոր հանգիստ ու որոր
 Միլիոն թևերի ըմբոստ շառաչում...

Գիտե՞ք, վոր հիմա
 Այստեղ—Նայիրի իմ յերկրում ավեր
 Ու հեռու-հեռուն—
 Կարմիր Մոսկովում,

Տիրեթում գեղին,
Սան-Ֆրանցիսկոյում, Լոնդոնում հսկա
Ու Սինգապուրում—
Բոլոր վայրերում, բոլոր կողմերում
Աշխարհը մի նոր յերգով և հղի:

Հէյ, հեռժա—մոտիկ
Հանքահորերում,
Գործարաններում,
Լաճն ստեպաներում ու անտառներում—
Բոլոր վայրերում, բոլոր կողմերում,
Յերկաթի, բրոնզի, հողի ու հանքի
Յերգով որորված իմ բյուր յեղբայրներ,—
Ո՞վ ունի այսօր կամքը մեր հրե,
Ուժը մեր բոսոր
Ու վառ բախտը մեր
Տիեզերական:

Ո՞վ ունի այսօր...

Մենք ենք, վոր նոր ենք, հաղանք ենք ու բյուր:

Յերկաթե հսկա մի դիսկի նման
Բյուր յեղբայրների կամքը մեր արի,
Տիեզերական—
Նեաե՛լ ենք արդեն թափով վիթխարի
Դեպի հողմերը դալիք որերի,
Դեպի—Ապագան...

ԲՐՈՆՁԵ ԹԵՎԵՐԸ ԿԱՐՄԻՐ ԳԱԼԻԲԻ

Շաչում ե աշխարհը, զնգում ե հիմա,
Շաչում ու զնգում են աշխարհի վրա
Բրոնզե թևերը Կարմիր Գալիբի:

Վորպես յերկաթե մի մըրկահավ՝
Թռչում ե կարմիր մեր կամքը հիմա
Աշխարհի հեռուն—
Ու շաչում ե հաղթ, յերկաթ թևերով
Հեռու ու մոտիկ ուղամագաշտերում:

Փողփողում ե վառ արևի առաջ
Մեր կամքը հիմա, վորպես վիթխարի
Մի կարմիր գրոշ,
Վորի արնագույն, կարմրավառ փայլից
Հնավանդ, դադիր քաղաքները քար,
Ցուլերի նման վիթխարահսկա,
Վախից խելագար,
Կանգնում են յետին վոտքերի վրա,
Փորում են հողը վոտքերի տակի
Ու սարսափահար
Իրենց վայրենի վախն են մռնչում
Աշխարհովը մեկ—
Վախը վայրենի, վոր հնչում ե մեր

Բոցոր սրտերում, վորպես հաղթության
Ու փառքի մի յերգ:

Ո՛ր, բառաչը այդ խելագար վախի,
Ո՛ր, սարսափահար ճիչը հոգևար
Ու տագնապը սուր՝
Հին, հազարամյա, քնր քաղաքների
Տագնապը զազիր...

Ո՛ր, սարսափը այդ հուսահատական,
Մեռնող ցուլերի բառաչը վերջին
Կրկեսների մեջ հսկավիթխարի,—
Ո՛ր, սարսափը այդ նրանց հուսահատ,
Վոր մեր սրտերում, կրծքերում յերկաթ
Փոխվում ե կարմիր, խնդացող հրի...

Ճշում են հիմա
Թերթերը բոլոր մայթերի վրա,
Հաղթ կայանները ռադիո-գրի,
Գոց, զրահապատ գնացքներն շտապ
Ու շչակները գործարանների,
Սավառնակների թևերը շաչող,
Աղմուկը մաշվող ալտոշխների,
Թնդանոթների ամբոխները ծուլ,
Վոր հիմա արնոտ ռադիոաղաշտերից,
Գործադուլ արած բանվորների պես
Տուն են շտապում քայլերով տարտամ,—
Փանտաստիքական, անկղ առորդյան
Ճշում ե հիմա

Նրանց անամոք, նրանց հոգևար
Տագնապի նման հուսահատական,
Ճշում ե խռպոտ իր ձայնով վերջին—

Ու հասնում ե այդ ճիշդ հուսահատ
 Լոնդոնից—Փարիզ—Ցեյլոն—Հնդուչին...

Զգլել են ցանցեր
 Յերկաթե անտես ցանցեր ու ցանցեր
 Աշխարհում անծիր,—
 Մերից սիրտ հիմա, քաղաքից քաղաք—
 Վառ, կարմիր ցանցեր...

Մեր կամքն ե այդպես հզոր շղթայել
 Աշխարհը համակ,—
 Մեր կամքը՝ թռչող, վորպես փոթորիկ,
 Ու տոկուն, համառ, վորպես ժամանակ,—

Յես եմ—յեղբայրս—ընկերս—ս, վնչ.
 Կամքը իմ, կամքը քո—ու ելի, ելի
 Կամքեր նույնազոր—հազար ու հազար:
 Ու ելի, ելի,
 Ու ելի, ելի,—

Զգո՜ւմ ես՝ հոգիս, հոգիդ ու՞նրա—
 Հեռու, անծանոթ ընկերոջ հոգին—
 Նո՛ւյն արեգնական խորհրդով ե լի:
 Ու ելի, ելի,
 Ու ելի, ելի,—
 Ամեն տեղ հիմա, բոլոր կողմերում՝
 Մոսկովից—Փարիզ, Լոնդոնից—Հոտմ...

Մինչև—Հնդուչին...

Թնդանոթների բառաչը վերջին:
 Տանկերը արնոտ ուղամաղաշտերում՝
 Կետերի նման՝ յերկաթազրահ...

Գնդացիներն ծարավը ազան,
 Գործարանների շահակները լուռ...
 Որերը՝ յերկաթ ու պղինձ հազած
 Մավառնակների նման ուժրածիզ—
 Որերը, վոր թեժ ուռմբեր են նետում
 Յեղ թռչում են—
 Ո՞ւր...

Անծիր դաշտերում — բանակներ կարմիր:
 Քաղաքներ մեռնող ու գյուղեր անմարդ:
 Որերի միգում — տափնապ ու դրդիտ:
 Վոսիկի ու բուռնցք, արյուն ու յերկաթ:
 Ու տափնապը մոռթ, անկուշտ ու ազան,
 Հրեշի նման դեղին, հազարաչ,—
 Ու բաղամարիկ աշխարհի վրա—
 Բրոնզե կարմիր թևերի շառաչ:
 Ու յերգը իմ նոր պիտի ավետի
 Վաղը աշխարհին առաջին անգամ
 Թռիչքի մասին անկուշտ կարոտի
 Մեր հավերժական:

Յեղ նրանք, վոր դեռ աշխարհում չկան,
 Վոր դեռ նոր պիտի ապրեն աշխարհում,
 Դեռ նոր պիտի գան,—
 Կարող են, թող մեր թռիչքն այսուրի
 Անձկորեն չըզգան...

Նրանք, վոր պիտի ապրեն աշխարհում,
 Կարմիր Ապագան:

Նրանք, վոր դեռ նոր, դեռ նոր պիտի գան...

ՅԵՐԳ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՄԱՍԻՆ

I

Յերկիրը մեծ էր ու լայն:—Տափաստաններ ընդարձակ,
Անծայրածիր հովիտներ ու ստեպներ հեռանիստ,
Հորիզոնից—հորիզոն ձյունե դաշտեր սպիտակ,
Լայն յերկնքի տակ փռված գյուղեր անդորր ու
հանդիստ:

Մեծ էր յերկիրն՝ հյուսիսի վերի ծովից մինչ հարավ,
Ու արևի մի ծագից մինչ մյուս ծագն արևի:
Նստել էր եղ ընդարձակ յերկրի մեջ ցարն անիրավ
Ու իշխում էր սանձարձակ, վորպես դաժան թշնամի:
Խեղճ էր ապրում ժողովուրդն հաղարբարիք յերկրի եղ՝
Ճորտ էր, գերի, հողագուրկ՝ աշխատում էր,
աշխատում,

Բայց մնում էր/անոթի ու ապրում էր անհեթեթ,
Անիմաստ կյանք մի դժվար, վորպես լծկան
անասուն:

Նստել էյին եղ անբախտ ժողովրդի շինքին
Գոռ իշխաններ զանազան, հողատերեր ամեհի:
Քչում էյին տեղից—տեղ դուրկ, անկրակ մոլժիկին
Ու լռում էր մոլժիկն ել՝ աչքը ահի ու մահի:
Եղ ընդարձակ աշխարհում, ուր հողը շատ էր ախրան,
Վոր յերկրի կեսը հաճախ մերկ ու խոպան էր մնում—
Հողագուրկ էր գյուղացին ու տառապում էր կարկամ,

Ուրիշի հողն եր վարում առաւելտից—խրիկուն:
 Լուռ տառապում եր եդ խեղճ ժողովուրդը հողագործի,
 Հացի անդ քար եր ուտում ու մեռնում եր անոթի,
 Վշտից ողի յեր խմում կաբակներում բազմադմուկ
 Ու քնում եր որն ամբողջ, վոր չարթնանա ու հուտի:
 Ու հավատում եր մեկ ել, աղոթում եր ասածուն
 Ժողովուրդը եդ թշվառ,— հավատում եր, վոր վերից
 Լույս կբացվի մի որ ել—հող կտրվի գյուղացուն,
 Յեւ ժողովուրդը ազատ ու լի՝ կապրի եդ որից:
 Բայց վրչ աղոթքն եր փրկում ժողովուրդին եդ

թշվառ,

Վոչ ել ողին՝ դառնահամ կաբակներում աղմկուն.
 Յերկիրը ծով եր արյան ու կարիքը—անսպառ,
 Սոփ եր յերկրում թափառում՝ արյունը ու

անքուն:

Հազար տարի եդ յերկրում արեն յելավ արյունոտ
 Ու մայր մտավ արյունոտ, վորպես թրով դարկած

աչք.

Յերկիրը ծով եր արյան, յերգը յերկրում—մահվան
 բոթ,

Ու չեր վառվում որերում լույս—փրկարեր մի հրաշք:
 Վաղճեց եր, շատ եր առաջ, վոր հայտնվեց մի

մոտիկ,

Շուրջը խմբեց բյուրավոր ընչպարներ անոթի,
 Անտուն մարդիկ հավաքեց, գործից ընկած ու բոսիկ,
 Ու խմբերով նրանց խեղճ ուղեց յերկիրն ազատի:
 Ձայն տվեց. «—Ե՛յ, ընչագործի, անհող մարդիկ,
 յեկեք դեռ,

Հավաքվեցեք բոլորովոր հոսանքն ի վար ես գետի.
Հազար-հազար հավաքվեք, պիտի տանեմ այսոր յես
Մինչև քաղաքը ցարի ձեր ես բանակն անոթի:
Պիտի Մոսկով տանեմ ձեզ... Ու քեֆ պիտի անեք

դուք,

Եստեղ ողի պիտ խմեք՝ ինչքան կուգեք, ինչքան կա,
Պիտի նստեք մեծամեծ պալատներում մեծաշուք,
Ու ձայնը կն զրկվածի պիտի դահլից զրնգա...»
Եսպես կանչեց:— Ու յեկան հազարավոր, բոլորովոր,
Յեկան, բոլորը յեկան, ով վոր չուներ խնտա-տուն,
Յեկան, բոլորը յեկան, հավաքվեցին նորից-նոր,
Ու բանակը ծավալվեց ուկրաինի պես ծփուն:
Ինչպես անտառը խշշար, ինչպես ծովը շառաչեր,
Ինչպես մրրիկը շաչեր—բանակից եղ բազմամարդ
Ամբողջ յերկիրը զնգաց ու գզրդաց ձերից-ձեր՝
Յերգը զնգաց բանակի՝ հազարածայն ու զվարթ:
Ու անտառի նման սև բանակը եղ շարժվեց,
Հորձանք տվեց ու ծփաց հոսանքն ի վեր են գետի,
Ու հեղեղի պես սրբեց շեն կարվածներ մեծամեծ
Ու հողերի վրա տեր նստեց մուժիկն անոթի:
Եղ քանի որը մի քիչ գուլալ եր աչքն արևի՝
Կարծես գեղգիր եր քաշել արնոտ աչքին իրա են.
Արևալու ծփացին տափաստաններն հեռի,—
Չուրկ մուժիկները յելան, վոր ստեպները վարեն:
Եսպես յեղավ: Յեվ հանկարծ, ինչպես հեղեղը հորդի՝
Ահա սուրաց վերից-վար արնախում գործը ցարի.
Յեկան, կոխ յեղավ մեծ, կովեց բանակն անոթի,
Վոր հույսը գուրկ մուժիկի անվերադարձ չմարի:
Յերկար-յերկար կովեցին:— Ու հետ առան նորից են

Քաղաքները գրաված ու հողերը խեղճերի,
 Իշխանների կիսավեր պալատները հոյաշեն—
 Ու բյուր, հազար անոթի տարան հեռները գերի:
 Ու բռնեցին սեռայա առաջնորդին նրանց մեծ,
 Վանդակ գրին, վորպես մուծ սարից բռնած մի
զազան,
 Դեմքին ներկեր քսեցին, արնոտեցին ու եղպես
 Մոսկով տարան—ցարանխատ քաղաքը են սրբազան:
 Ենտեղ տարան: Վողջ յերկիրն արդեն գիտեր ծերից
ծեր

Առաջնորդի մասին եղ անտունների բանակի,
 Դիտեր, վոր ուռւ աշխարհի, ժողովրդի եղ անտեր
 Պաշտպանն է նա ու մեռնի պիտի մահով կրկնակի:
 Դիտեր.—ու սուգ էր անում: Մինչ զողանջը զանգերի
 Արքայանխատ Մոսկովում ահաապրտուռ զրնգաց,
 Ու ամբոխը հավաքեց, և հսկային են բերին,
 Դահլճն յեկավ—ու քաջի գլուխն ընկավ ուրից ցած:
 Իսկ նրանց, վոր նրա հետ գերի էյին վերցրել—
 Հռոտեցին զահլճներն անդղների նման դեշ,
 Պատառ-պատառ արեցին ու վորեցին աչքերն ել
 Ու փռեցին դաշտերում հազար դիակ, նեխած լեշ:
 Ետպես արին: Ու ետպես թաղեցին բախտը խեղճի
 Ու ծիծաղը միտրվա նրա քթից բերին յետ:
 Նորից արևը յեկավ, ինչպես ձեռքից դահլճի՝
 Աչքը թարախ ու արյուն ու շողերը—մեկ-մեկ նետ:
 Բայց ժողովուրդը յերկան իր յերգերի մեջ յերգեց
 Քաջի մասին են խիզախ՝ ժողովրդին մխիթար,—
 Հազար յերգեր հորինեց են հսկայի մասին մեծ,
 Վոր հորտացած մուծիկին աղատուծյուն պիտի տար:

II

Ու տարիներ սահեցին զանդադ, իրար յետևից...
 Յեւ ղ արեւը բարձրանում ու իջնում էր արյունոտ:
 Պատերազմներ եյին միշտ ու նախճիրներ են թևից՝
 Սոֆյէ էր իշխում սանցարձակ ու աշխատում էր տենդոտ:
 Ենտեղ թաթարն էր զարկում: Թուրքն էր ենտեղ:
 Ենտեղ լեհ-

Ջորքն էր մտնում ընդարձակ, շեն կալվածներն
 արքայի:
 Տենդ ու յերաշտ էր յերկրում, հիվանդություն ամեն
 տեղ,

Ու թռչում էր գեղից-գեղ սե ուրվականը մահի:
 Ձեռքին կոտրած գերանդի՝ անցնում էր մահն
 անկշտում,
 Սալառնում էր ձյունաբուք մըրբիկներում սպիտակ,
 Հունձք էր անում ժրաջան, հազարներով գլխատում
 Ու մեռնում էր կյանքն, ինչպես ջրով լցված մի
 փեթակ:

Ես ժամանակ էր ահա վոր հյուսիսի գաշտերում
 Յերկաթակամ ու համառ մի նոր մուժիկ յերևաց,
 Շուրջը մարդիկ հավաքեց ու վրեժով աններում
 Կովի յեւով ահավոր ու արշավեց սրբնթաց:
 Նորից անտուն, անթի հողագուրկները յեկան,
 Հավաքվեցին գյուղերից, քաղաքներից հեռավոր,
 Հոծ բանակներ կազմեցին ու համախմբներ
 գյուղական

Ու խմբերով իրենց բյուր կովի յեկան նորից-նոր:
 Ասին՝ յերկրի վրա թող վնչ մի իշխան չմնա,

Մահ գիշատիչ ու գաղան իշխաններին հողատեր.
 Այլևս ուռւ աշխարհում հողատեր ե միայն նա,
 Ով փոցիս ունի իր ձեռքին և կարող ե աշխատել:
 Ասին՝ եսպես կլինի: Յեւ յերբ իշխան չմնա—
 Բոլորը գոհ կլինեն ու կաշխատեն ժրաջան,
 Ու ժողովուրդը ամբողջ որ ու արև կլմանա
 Ու քարերը անգամ մեծ խնդությունից կճշան:
 Ու քեցին այրուձին: Առան գյուղեր, քաղաքներ,
 Զյունե ուղին բռնեցին արքայանիստ Մոսկովի,
 Բայց դորքն իջավ ցարական՝ խեղճի ցավին
անտարբեր,

Ու բանակները նրանց ավեց քամուն ու հովին:
 Յերկար-յերկար կռվեցին մարտիկները գյուղացի,
 Բայց դորքերը ցարական վնչ մի մարտիկ չթողին.
 Առաջնորդին բռնեցին, իսկ նրա քաջ այրուձին
 Ահից յեղավ ցիրուցան ու հանձնվեց հաղթողին:
 Ու սրանց ել անվեհեր առաջնորդին սևաչյա
 Վանդակ դրին ու տաբան մայրաքաղաքն արքայի.
 Ճամփին հաղաւր սրիկա թքեց դեմքին ու նրա
 Արևառ դեմքն արնոտեց, վոր վանդակից չնայի:
 Ու բերեցին սրան ել, ինչպես են հին հակային,
 Հաղաւրամյա Մոսկովի հրապարակն ահափոր,—
 Նորից ահեղ դղրդաց զանգերի խումբն ահադին
 Ու գահիճը յեւթվ վեր՝ վոտից-գլուխ հաղած նոր:
 Ու դուրս յեկավ վանդակից առաջնորդը սևաչյա,
 Կանգնեց՝ ըմբոստ ու արի, աչքը հաղեց ամբողխին,
 Աչքերը հուր շանթեցին, ուղեց կանչի ու ճշա,
 «Յեկեք» ասի—բայց նրան կապկպեցին, չթողին:
 Ուղեց կանչի, համոզի ժողովրդին իր են ուռւ,

Յեւրբ, ասի, բարձրացիր իշխանների դեմ դադան,
 Ճգմիր անեղ հարվածով իշխաններին եղ զոռոզ
 Ու պաշտպանիր, ինչպես մարդ, իրավունքդ

սրբազան:

Բայց ի՞նչ ասեր... Դահիճի հարվածներից ահավոր
 Խեղդած մանկան նման մի— ձայնը խզվեց ու

դողաց.

Ձեռքերը հեռ կապեցին, ծռնկի բերին նորից-նոր,
 Գլուխը վար թեքեցին ու դանակը շողշողաց...
 Ու ժողովուրդը նորից մնաց թշվառ ու անտեր,
 Նորից արեւը յեւալ՝ արյուն հագած ու մոխիր—
 Ու տարիներ սահեցին անմխիթար, անտարբեր,
 Ու չձգտեց վնչ-վոք ել կյանքի ընթացքը փոխել:
 Նորից յերկրում ծերից-ծեր անհուսով թյուրնը իջավ
 Ու մորեխի պես նստեց հողիները վրա խեղճ:
 Սովը նորից տարածվեց ու արշավեց սրընթաց,
 Ու տարիներ անցան մուլթ ու աղետներ յեղան մեծ:
 Յեւ չէր մուժիկն հավատում ել վնչ մի նոր հսկայի.
 Մեծ էր վոստխն ավելի, քան ուժերը մի— յերկու
 Ըմբոստ, խիզախ քաջերի, վոր որերում ամայի
 Յեւնում եյին ու վառում փոթորիկներ ահարկու:
 Ու ժողովուրդը լռեց՝ Կրեց վիճակն իր դժվար,
 Վորպես վերից սահմանած անմխիթար կյանքի բեռ:
 Դարեր անցան ու դարեր: Միշտ նույն յերկինքը

մռայլ,

նոյն իշխաններն ամենի ու արքաներն անտարբեր...

III

Եսպէս յերկար տարիներ ժողովուրդը տառապեց
 Յեւ որերը նրան նոր առավոտներ չբացին—
 Մինչ բացվեցին ամենուր գործարաններ մեծամեծ
 Ու խուլ, խավար դյուղերից քաղաք յեկավ

գյուղացին:

Յեկան, լցրին քաղաքներն հաղարանուն խմբերով,
 Խուլ դյուղերից անոթի բազմություններ յեկան մեծ,
 Հավաքվեցին յերկաթե աշխատանքի տներում
 Ու վաճառքի հանեցին հաղթ մկանները իրենց:
 Նրանք վոչինչ չունեցին ու եւ վոչինչ չունեցան,
 Նսւն անոթին մնացին քաղաքների մշուշում,
 Բայց սրտերը վառվեցին ու մկաններն ամրացան—
 Չեյին նման եւ նրանք են անխմստ գյուղացուն:
 Քաղաքների անողոք աշխատանքի հնոցում
 Շչակները ճչացին աշխարհների մասին նոր,
 Ու յերկաթե յերկնահուլ ծխնելույզի փնչոցում
 Բոլորն հանկարծ լսեցին մի աղաղակ ահավոր:
 Մեքենաները նրանց ըմբոստ յերգեր յերգեցին
 Յեւ աշխատանքը հոգու մի նոր թռիչք ստեղծեց.
 Զոռա բանվոր եր արդեն դաշտ ու սարի գյուղացին
 Յեւ ընկերներ ուներ բոլոր ու յերազներ ուներ մեծ:
 Եսպէս յեղավ: Յեւ ահա քաղաքներում ամրակուռ
 Մի առավոտ յերգեցին ծխնելույզները բոլոր—
 Բանվորների մասին մերկ, տառապանքի մասին լուռ
 Ու բովանդակ աշխարհի մեծ սպաքարի մասին նոր:
 Ասին՝ համայն աշխարհում յերկու բանակ միայն կա՝

Մեկը—խարդախ տերերի, հարուստների անկշտում,
 Վոր լիանում են առատ, վայելում են անխնա,
 Նստում են շեն տներում և յերբեք չեն աշխատում:
 Նրանք, վոր տաք են հագնում, ու միշտ մաքուր, ու
 միշտ նոր,

Գլխի տեղ վիհ ունեն մի ու անկշտում մի բերան,
 Վոր հարբում են ու փխսում, վոր կերակուր ուտեն
 նոր,

Յեւ ափսոսում են միայն, վոր աշխարհը չկերան:
 Նրանք, վոր տերն են հիմա քաղաքների, դյուղերի,
 Պալատների, բերդերի, բարիքների բոլոր մեծ—
 Նրանք, վոր հացն են ուտում կիսաքաղցած բանվորի,
 Զոհերկ թողնելով միշտ նրան, վոր եղ բարիքն
 ստեղծեց:

Սակայն բանակը մյուս, մյուս բանակը են մեծ—
 Աշխատավոր բյուրերի բանակն և են անսասան,
 Նրանց, վոր բյուր դարերի աշխատանքը ստեղծեց,
 Վոր աշխատանքն յեղան մեծ, բայց բարիքներ չտեսան:
 Նրանց, վոր բյուր են հիմա, անհաշիվ ու անհամար,
 Վոր մկաններ ունեն կուռ ու յերակներ վիթխարի—
 Ու հողիններ ունեն մեծ՝ արևների նման վառ,
 Յեւ ստեղծում են բոլոր հրաշալիքներն աշխարհի:
 Նրանք, վոր հողն են փորում, ճեղքում են կուրծքը
 հողի,

Ու վիթխարի գետերին հոսանքներ են տալիս նոր—
 Կուրծք են տալիս ծովերի հորձանքներին կատաղի,
 Դնացքներ են շարժում բյուր ու հանքեր են փորում
 խոր:

Նրանք, վոր ուժն են կյանքի, կյանքի բազումն
 ստեղծող,

Վոր շինել են, ինչ վոր կա, ինչ վոր դեռ պետք ե լինի.
Ասին՝ ամբողջ աշխարհում ինչքան հանք կա,

ինչքան հող,

ինչքան բերք կա ու բարիք—պետք ե նրանցը լինի:
Ես պիտի վաճառեմ յերազներ մեքենաները ասին,—

Ու յերկաթի անողոր շշուկներով ահարկու

Մեքենաները մի ուր ահադողորդ ճշացին,

Վոր պիտ կռվի յեկնեն մեծ եղ բանակները յերկու:

Ու տարածվեց վիթխարի քաղաքներից հեռավոր

Ըմբոստ մի ճիչ հրեղեն, մի աղաղակ հրաշեկ—

Քաղաքներից յերկաթե մի աղաղակ թռավ նոր.

—Պրոլետարներ աշխարհի, հավաքվեցեք, միացե՛ք:

Ու միացան, ամբացան նրանց շարքերը վշուր,

Ու սրտերին նրանց կուռ մեքենաները ասին,

Վոր պայքարի համար մեծ ու հաղթության համար

նոր

Պետք ե բոլորը յեկնեն ու պայքարեն—միասին:

Ու պայքարի յեկան մեծ նրանք մի մուծ իրիկուն,

Յերբ պատերազմ եր յերկրի սահմաններում հեռակա,

Յեկան բանվոր-գյուղացիք խենթությունով ահարկու

Ու բանակներ հանեցին արիասիրտ ու հսկա:

Քաղաքներում կարմրավառ գրոշակներ պարզեցին,

Կուրծք տվեցին զորքերին արյունարբու արքայի,—

Սակայն չոգնեց բանվորին դաշտ ու սարի գյուղացին,

Անշարժ մնաց, ահաբեկ՝ աչքը անի ու մահի:

Ինչքան արյուն հոսեց վառ, ինչ ընկերներ

վիթխարի

Զինվորների թրերից տապալվեցին ու կորան,

Յեւ ինչ ահեղ ցատումով բազմություններ բանվորի

Արյունոտած ձեռքերով վերադարձան գործարան...

Նրանք, տխուր, քաշվեցին, բայց պայքարի համար
 նոր
 Զնդաններում, բանտերում նրանց հոգին ամրացավ,
 Ու տառապանքը անհուն նրանց հոգին կրեց լուռ,
 Մինչև ազետ յեղավ մեծ ու ժողովուրդն արթնացավ:

IV

Աղետ յեղավ: Պատերազմ: Ու ժողովուրդը անտեր
 Զավակներին իր հեռու թշնամու դեմ ուղարկեց:
 Չեր հասկանում, թե ի՞նչու. ինքը վռչինչ չգիտեր:
 Գնաց յերկրորդ զավակն ել—ու տունն ամբողջ
 մնաց խեղճ:

Ու հազարներ գնացին, ու միլիոններ, ու բյուրեր,
 Դեպի գաշտերը հեռու ուղարկվեցին շարեշար.
 Պիտի աշնտեղ նրանց տաք գնդացիքը համբուրեր,
 Պիտի գնդակը սուլեր ու թնդանոթը ճշար:
 Այնտեղ խեղդող գազերի ամպերը տոթ ու դեղին
 Պիտի հանկարծ իջնեյին բանակների վրա են,
 Պիտի արյուն թքեյին ու արնահազ մեռնեյին—
 Մահն եր նրանց սպասում գգվանքներով հրեղեն:
 Յերեք տարի շարունակ սպասեցին տներում,
 Վոր կռիվը վերջանա—չվերջացավ սակայն նա.
 Աչքերը ջուր կտրեցին՝ հառած արնոտ են հեռուն,]
 Մահն եր ենտեղ դեգերում ու գլխատում անխնա:
 Եսպես յեղավ: Յեվ ահա քաղաքներում բազմամարդ,
 Ուր յերկաթե բյուրավոր գործարաններ կային մեծ,
 Մի առավոտ յերկնահուպ ծխնելույզները յերկաթ
 Կոչ նետեցին զինվորին՝ զինվորի դեմ չկովես:
 Գործարանի մշուշից բանվոր մարդիկ գնացին

Ու բանականները լցրին մեծ խոտքերով իրենց նոր,
 Ընկեր դարձան զինվորին, զինվորի աչքը բացին—
 Ու հուզվեցին, ծփացին ահա դաշտերն ահավոր:
 Չհամբերեց ել զինվոր-զորքը՝ յեկավ գահի դեմ,
 Սմբողջ յերկիրը յեկավ, վորպես զինվոր մի արթուն.
 Ժողովուրդը հասկացել ու արթնացել եր արդեն—
 Ու զինվորը են ծերից պատերազմից յեկավ տուն:
 —Ել չեմ կովի,—ասաց նա,—թշնամու դեմ դբեկի.
 Մենք ինչ ունենք կիսելու, բաժանելու աշխարհում.
 Նույն արեն ե բոլորիս արեկել ու կարեկի—
 Մեր ունեւորն ե միայն մեր թշնամին արնախում:
 Կոխվ տղրուկ ու վիշապ հարուստների դեմ բոլոր,
 Վոչ մի հարուստ չմնա թող աշխարհի յերեսին:
 Եսպես ասին ու հսկա բանականներով ահավոր
 Ծակատներից տուն դարձան նրանք մի որ միասին:
 Ու տվեցին կրակի որենքները հնամյա,
 Հարուստների ստեղծած իրավունքը արնատառ,
 Ասին՝ ամբողջ աշխարհում մի իրավունք միայն կա՝
 Մարդու քրտինքը զուլալ ու աշխատանքը արդար:
 Հողերն առան, ցանեցին աշխատունակ, ժրաջան,
 Գործարանները մի նոր հպարտությամբ յերգեցին,
 Մինչդեռ յերկրի ծայրերից թշնամիներ բարձրացան,
 Վոր հեռ խլեն կարգը նոր ու հաստատեն կարգը հին:
 Բայց ել զինվոր եր հիմա բանվորն ու զուրկ
 գյուղացին,
 Բազմահազար հրացան ու թնդանոթ ունեւոր նա.
 Հավաքվեցին բյուրավոր ու բանականներ կազմեցին,
 Վոր մարտնչեն մինչև վերջ, մինչև վոսոխ չմնա:
 Յեկան, հաստատ, վորպես սար ու սարի պես
 անսասան,

Կուռծք տվեցին բյուրաւոր անկաղարկ հարւածի,
 Հաղար կռիւ արեցին, բայց պարտութիւնն չտեսան,
 Հաղար կռիւ արեցին ու բոլորին հաղթեցին:
 Ու կռոււմ են հիմա եւ, վոր յետ չտան եւ յերեք
 Իրավունքը բանվորի, վոր անսասան է արդեն.
 Բարձրացել են նրանց դեմ ունեւորներն անարեւկ,
 Բայց կռոււմ են նրանք դեռ—ու կհաղթեն, կհաղթեն:
 Չեն տա նրանք եւ իրենց ձեռքից զենքերը իրենց,
 Չեն տա թշուառ գյուղացու հողը նորից ավարի.
 Ինքն իրեն տեղ կմնա եղ ժողովուրդը եղպես—
 Մինչև յերկիրը սառի, մինչև արեւը մարի
 Չկա կյանքում ենպես ուժ, վոր կարենա պայքարել
 Աշխատավոր բանվորի եւ կռտակոված ուժի դեմ:
 —Փառք բանակին նրանց կուռ, նրանց կամքին
 Ժողովրդին, վոր կյանքում իր բախտի տերն է արդեն,
 Կռուպատե,

ԱՄԵՆԱՊՈԵՄ

ՅԿԻՋՐ

Յես — Հայաստանցի պոետ —
Յերկիր, ուր մշուշ է ու մահ —
Բոլորի, բոլորի համար
Յերգում եմ
Նորից
Հիմա:

Բայց ինչո՞ւ միայն յես յերգեմ,
Միայն յես, և վնչ թե նրանք,
Վոր որերը այս հողմածեծ
Գրոհել են անցյալի վրա:

Նրանք, վոր փոշոտ, արևոտ,
Որերի խոնավ մշուշում
Աշխատում են, յեռում, պայքարում
Այս աշխարհի փոշում:

Վոր հոսում են քրտինքի նման
Աշխարհի յերեսն ի վայր —
Ու սրբում է, տանում է քամին
Ու խառնում է նրանց — իրար:

Յեւ Վրթե դուք չգիտեք,
 Վոր ամեն մի անհայտ բանվոր,
 Վոր ձեռքով իր յերկաթ և կռում—
 Հաղա՛ր պոեմներ ունի
 Իր հուժկու, յերկաթ թոքերում:

Զգիտե՛ք...

Իմացե՛ք հիմա:

Ականջներդ— լայն—բացե՛ք.—

—Ուրիշ հանճարներ չկան

Աշխարհում—նրանցից բացի:

Յեւ գիտե՛ք, թե ինչե՛ր են յերգել,

Ինչե՛ր են ստեղծել նրանք—

Ինչպիսի՛ պողպատե յերգեր,

Ինչպիսի՛ յեռանդ ու կրակ...

Յերգել են—

Յեւ յերգը նրանց,

Դարերի սարսավից անահ—

Կանգնել ե՛՛ վիթխարի, հաստատ,

Նրանց յերգը—

Աշխարհը—

ահա:

Աշխարհը—

Քաղաքները բոլոր,

Ճամփաները, փոշոտ խճուղին,—

Վերջին արտաքնոցը քարե—

Ու բոլոր բերքերը հողի:

— Ինչպիսի՜ բաղձալար յերգեր
 Ու հրաշք,
 Հեքյաթ,
 Հիացմունք:
 — Վողջճւն, բյուրհանճար ընկեր—
 Հանքազոյրծ,
 Հանքափոյր,
 Հացթոսիս...

Այս:

Ինչո՞ւ միայն յես:
 Թող բոլորը նրանք— յերգեն:
 Բոլորին, բոլորին, բոլորին—
 Յերգեն:

Յեւ ինչո՞ւ միայն նա յերգի—
 Միայն նա— նայիրցի մի Պողոս.—
 Իսկ Իվանը, Յուսէֆը, Չունկ-Ֆոնն,
 Վոր իրար ճանաչում են վաղուց:
 Յեւ մի՞թե դուք չգիտեք,
 Վոր կարող ե այստեղ Տիրեթից
 Մի Խուն-Յուն ինքնիրեն թռչել—
 Ռաշտ, Պեարոզրադ, Թիֆլիս:
 Կամ աշնան տերեւի նման
 Կարող ե թռչել Կարոն—
 Կուզեք թող լինի Հագո—
 Թիֆլիսից՝ Մարտիկ, Յերևան,
 Պեկին, Գահիրե, Չիկագո:

Ո, աշխարհը վաղճւց ե դարձել
 Մի փոքրիկ, փոքրիկ փողոց...

Վաղճւց դեղնավուն Պեկինից
 Մինչև Նորք իր ձեռքը պարզած՝
 Մի Զունկ-Ֆու կարող ե ասել.—
 —Բարի լույս, բանվոր Պողոս...

Եւ ինչո՞ւ միայն նա յերգե—
 Թող յերգեն, ինչքան մարդ վոր կա.
 Թող աշխարհը ամբողջ յերգե,
 Զրնգան,
 Զնգան,
 Զնգան...

ԴԼ. Ա.

1914 թ. հուլիս. Յերևան

Յերևան:

Աստաֆյան փողոց:

Փողոցի մեջտեղով անա,
 Մտքերի տակ ծանր կքած,
 Անցնում ե մի բանվոր—
 Պողոս:

Այրում ե արեւը յեփող,
 Խանձում ե ջրերն հոգնած:—
 Գնում ե դեպի դեպո
 Նա:

Տոթ ե:

Ամառվա կեսոր:

Արևը—կարմիր շաֆրան:

Արևը—դրել է հինա:

Շտապում ե նա—դեպո:

Մտքերը հրում են՝ գնա:

Ամեն ինչ—գորշ, առորյա:

Ինչպես միշտ—գորշ, փոշոտ փողոց:

Սառը ջուր:

Խաղող:

Գինի:

Մարդիկ: Կառքեր: Մարդիկ:

Ցեղ վոչ-վոք չգիտեր, վոր հիմա

Աստաֆյան փողոցի վրա—

Հրաշք պիտի լինի...

Ցեղ հրաշքն... այնպես պարզ յեղավ...

Հանկարծ բանվորի ճակատից

(Տոթ եր, շոգն ասում եր՝ գնա) —

Մի կաթիլ քրտինք ընկավ

Փողոցի փոշու վրա:

Ընկավ—ու մնաց մի պահ:

Ու ցուրաց նրա մեջ հանկարծ—

Ցերկնքի անսահման հեռուն

Ու արևը—հեռու մի առկայծ...

Ու հանկարծ այնտեղից, փոշուց,

Ուր քրտինքը մնաց մի պահ—

Բյուրավոր բանակներ յեկան՝

Վիթխարի, համարձակ, անահ...

Յեւան բյուրավոր մարտիկներ,
Զինվորներ յերկաթե, բրոնզե,
Նրանք, վոր իր պես, իր նման
Աշխատում եյին դեռ անդեն:

Յեւան, հառնեցին հանկարծ
Փողոցի ամառվա փողում—
Բյուրավոր բանակներ անահ,
Զրահապատ բանակներ ուժի:

Շողացին սվիններ, սրեր,
Յերգեցին կրծքեր հզոր,
Դրոշներ ծփացին արնավառ—
Դրոշներ կարմիր, բոսոր...

Յեւ նրանց բոլորի առաջից
Մի դրոշ առնական ուսին՝
Արշավում եր Պողոսը հաստատ—
Յեւնում եր փողոցի փողին:

Յեւնում եր փողոցի փողին,
Ծփծփում եր բանակը հոծ.—
—Անցնում եր դարերի միջից
Մի հսկա, բյուրանուն Պողոս...

Գնում եր Աստաֆյան փողոցով,
Աչքերը հառել եր հեռուն:
Վառվում եր արեւ մի բոսոր
Պողոսի խոնավ աչքերում...

Վոչ-վոչ, վոչ-վոչ չտեսավ:
Միայն մի վայրկյան եր վառ:

Հետո—անխնայ անցան:

Դուրջ, փոշոտ—փողոցի ճանապարհ:

(Իսկ վերադառնալի հասկանաք այս հրաշքը—

Բավական ե, վոր իմանաք,

Վոր մի հին ընկերոջ մոտից եր

Վերադառնում նա:

Այդ ընկերը նրան ասել եր,

Վոր գալու յեն դեպքեր վիթխարի,

Վոր արդեն, արդեն հասել ե,

Սրբն թաց արդեն արշավում ե

Ժամանակը մեծ պայքարի...)

Յերևան:

Աստաֆյան փողոց:

Գնալ թաթախ:

Աչքերին փոշի:

Խաղաղ—խաղաղ—քաղաք:

Ու զուռոցը—«Ա՛հ, ա՛հ, ա՛հ»—

Իշու,

Եշան,

Եշի...

Ծույլ,

Դանդաղ,

Մի քնած եշի

Յերջանիկ յերազի նման—

Տոթ,

Սրե,

Ամառվա փոշի—

Յերևան,
 Յերևան,
 Յերևան...

Իսկ իրա խանութի առաջ
 Նստած՝ խանութպան Համոն
 Գանդատվում եր.— Ինչո՞ւ չկա
 Մի անուշ, գարնան քամի...

Թվում եր նրան, Համոյին,
 Աշխարհը— փոշոտ մի փողոց—
 Ու ապրում են փողջ աշխարհում—
 Համոն,
 Մի Կարո,
 Մի Պողոս։—

Յերազ եր թվում Համոյին
 Փողոցի արևոտ հեռուն.
 Թվում եր՝ արևի վրա
 Նստել ե— ինքը Համոն:
 Վտաքերը կախել ե վար
 Ու մոռում ե դանդաղ մի յերգ...
 Հաշվվում ե տոթ ուղեղում.
 — Տասնըմեկ... տասյերկու... տասյերեք...

Հոսում ե արևի գինին...
 Իսկ ետո առևտուր չկա...
 Շուտով իրիկուն կլինի—
 Կգնա—
 Նորից կգա...

Կեւնե արեւը նորից,
Կլառվի՛ հիմար ու շոգ—
Եդ շոգին հիւ կլինի
Գինի կամ կոնյակ ուղող...

Յերազում եր Համոն կիսաքուն,
Որորվում եր մեղկ հոգում
Աշխարհը—շոգ մի անկյուն՝
— Առավոտ,
Կեսոր,
Իրիկուն...

Եւ վաճառ հրաշքներ տեսներ
Խանութպան Համոյի հոգին,
Եւ ինչո՞ւ շարժվեր տեղից...
Յերբ յեկան ասին «Պատերազմ»—
Չգողաց անգամ ծայրը... բեխի:

Զլեց: Զգաց: Զմացավ:
Թվաց թե—հարսանիք և մի:
Ու պիտի հորդե այնտեղ—
Անհաշիվ... կարմիր... գինի...

Յեւ յերբ իրիկուն յեղավ
Յեւ յեւով, վոր գնա վռազ—
Մինչև տուն լեց բոլորից.
—Պատերազմ: Պատերազմ:
—Պատերազմ: Պատերազմ:

ԳԼ. Բ.

Լսեցի՞ք—

Յեւան—

Բանակներ հսկա, յերկաթաղրահ,

Լսեցի՞ք—

Յեւան—

Աշխարհի բոլոր դաշտերի վրա,

Յեւան,

Գնացին—

Ուրալից՝ դեպի Կարպատները լուրթ,

Ու Կարպատներից—մինչև Երզրում,

Ու Երզրումից—Տրիպոլի, Հոհմ:

Բոլոր կողմերից հավաքված յեւան.—

Թուրք,

Իտալացի,

Հնդիկ,

Վրացի,

Ռուս,

Շոտլանդացի—

Հայ,

Խուսիսուղ,

Թաթար,

Կիրգիզ,

Չինացի—

Նյու-Յորքից յեկան,

Տալիտի կղզուց,

Հոուս Բադդադից,—

Յեկան—

Ո՞ւր յեկան—
Բողոքը բանավոր,
Մոռա,
Գյուղացի:—

Յեկան—
Ո՞ւր յեկան,—
Լոնդոնից—Պեկին,
Ղարս,
Սարիղամիշ.—
Փռչի բարձրացավ,
Արճիճե քամի...

Ու վոռնում եյին—
«Վհ~վհ~վհ»—«վհ~վհ»—
Թնդանոթների կոկորդները չոթ—
«Վհ»
«Վհ~վհ»
«Վհ~վհ»—
Գիշեր,
Յերեկ,
Կեսոթ:

Ու վոռնում եյին—
Դաշտերի, ցանքսերի,
Արաերի վրա:
Ճճի~ճճի~ճճի—
Ռումբ—
Բում~բում~բում—
Եւ վոչինչ—կարմիր արճիճից բացի:

Ու վռնում եյին.—

Ռհւմբն եր հողմավար, վարար անձրեւում,
Բաղաքներ քանդում, դաշտերը ձկում:
Ու լուսարձակներ հազարաչքանի
Լույս եյին սփռում դաշտերի միգում,
Վոր արձիճն իր գործն անվրեպ անի:—

Իսկ քաղաքներում—

Բերլինում, Փարիզում,

Նյու-Յորքում հեռու—

Արնաքամ անդուլ, ահով վարակված՝

Աշխատում եյին գործարաններում:

Գործարաններում վիթխարահսկա,

Վորոնց յերկաթե շէակները բյուր

Անասունների նման խելագար

Իրենց յերկաթե խորխն եյին փնչում

Հորիզոնն ի վեր—

Գործարաններում աշխատում եյին

Պրոլետարների բյուրավոր խմբեր:

Դեռ կռում եյին ու կռում ուժերը,

Թեկուղ գիտեյին՝ ուր պիտի ճամփեն.—

Դեռ կռում եյին ու կռում ուժերը,

Վոր միլիոն, միլիոն թնդանոթների

Անկուշտ, անհագուրդ ծարավը ջամբեն:

Յեւ ովքեր եյին նրանք.—կիսաքաղց

Ռուս,

Հնդիկ,

Թաթար,

Գալլ,
Իրլանդացի.—
Բոլորը—բանվոր,
Մուշա,
Գյուղացի:—

Իսկ իրենց վոսկի կաբինետներում
Նստած՝ գիտուններ, խելքեր վիթխարի
Կովի պես դանդաղ վորոճում եյին
Յերազներ մահի, արյունի, հրի:
Նրանք, վոսկիպատ կաբինետներում,
Հանճարում եյին հեղձուցիչ գաղեր,
Վորպեսզի Մահի վրտքերի առաջ՝
Մի ակնթարթում կանգնել կարենան
Դիակի բերդեր ու բուրդեր մահ:
Յեւ այսպես—յեկան, յեկան դեմ-դեմի
Բանակներ բազում ու բազմամիլիոն.
Յեկան—
Բաղդադից—Բերլին,
Պերմիշլ,
Բերլինից—Կալե,
Դուվր,
Վերդեն,
Լիոն...

Աշխարհից-աշխարհ,
Ծովից-ծով յեկան.—
Նյու-Յորքից—Պեկին,
Ուրալից—Միլան...

ԳԼ. Գ.

Այսպէս եր,

Խառնըվեց իրար

Աշխարհը—յեզերքից յեզերք:

Յեւ ըտլոր դաշտերի վրա

Կանգնեցին քաղաքներ մսե:

Հնամյա արեւին մոտիկ,

Արեւի հաւաղատը միակ—

Քայքայվում եր կարծես տոթից

Աշխարհը—նեխած մի դիակ:

Ու խելառ, սարսափից յերեր,

Հավերժի մոռժում անուղի—

Տանում եր ժամանակը ծեր

Դիակը իր նեխած տղի...

Տանում եր—նեխած մի դիակ,

Փախցնում եր ամոթը իրա—

Ու հոսում եր արյունը տաք

Հավերժի ճամփեքի վրա:

Հեռու—Սատուրնի վրայից

Կարելի յեր տեսնել՝ զազիր՝

Արնահոս վերքերի նման—

Լույսերը Բերլինի, Փարիզի:

Դեղին, ամպերի նման,

Աշխարհի նեխած յերեսին—

Կուտակվել եյին արնահամ

Ամպերը հեղձուցիչ զազի:

.

Այսպէս եր:

Յեւ դուք չիմացա՞ք,
 Չտեսա՞ք ձեր մուրժ հողում,
 Թե վո՞նց—բանականեր մեռան՝
 Հազարը մի սև իրիկուն:
 Վոր նորից, խաչվելու համար,
 Ինչպէս նա, վոր գնաց Հոռմ—
 Միլիոնները անխոս գնացին
 Վերդեն,
 Պերեմիշլ,
 Երզրում...

Յերեան:

Աստաֆյան փողոց:
 Նստած ե խանութպան Համոն:
 Աշուն ե:
 Անձրև:
 Մշուշ.
 Թաց, խոնավ—անձրևոտ իրիկուն:
 Փողոցը լիքն ե հիմա,
 Դարձել ե լեփ-լեցուն մի բերան:
 Թափվել են մարդիկ խմբերով
 Անձրևոտ մայթերի վրա:

Հորանջում ե փողոցը թաց,
 Վորոճում ե թեն, անատամ.—
 Ծամվում են մշուշում ընկած
 Հազար ու հազար գաղթական:

Իսկ այնտեղ—կիսամեռ ընկած—
 Ժամերի հյուրընկալ բակում
 Կիները շների նման
 Կնում են ամեն իրիկուն:

Ցկնում են ժամերից նայող
 Գլխառատ աստծու համար
 Քոստա Հիսուսներ հայու,
 Հիսուսներ՝ հիվանդ, հիմար...

Նայում ե ժամերից աստված,
 Ուրախ ե. քիչ մնա... յերգի.
 Հոսում ե թուրք նրա
 Ճերմակ, փառավոր միրքին:—
 Շաքարե աչքերի առաջ
 Ծնվում են հիսուսները հոծ.
 —Գիտե վոր՝ Նյու-Յորքից կգան
 Կբանան հազար վորբանոց:
 Հորդում ե ժպիտը լուսե.
 Ամոթխած պառավի նման
 Ուզում ե, բայց... քաշվում ե ասել.
 —Իմ վորդին անկողին հուններ,
 Բայց նրանք—գիտե՞ք—կունենան...

Այսպես էր:
 Խանութի առաջ
 Նստած՝ խանութպան Համոն
 Մտածում եր՝ ինչո՞ւ չկա
 Մի փոքրիկ... գարնան... քամի:

Մտածում եր՝ «Բաղդադ են հասել
Զորքերը անսահման Ռուսի—

ել

Սրանք

Ինչո՞ւ յեն փախել

Բիթլիսից, Բաղդադից, Մուշից՝

Ինչո՞ւ յեն մնացել թափված.

Թող գնան Բիթլիս, Բասեն—

ել

Ինչո՞ւ

Երզրումն առավ

Անհաղթ Անդրանիկ փաշեն...»

Յե՛վ ես մեծ մտքերից հոգնած՝

Գնաց տուն, վոր փաստոն խաղա՝

Իսկ նրա խանութի առաջ

Մեռնում եր մի վորք յերեխա՝

Այսպես եր՝

Խանութպան Համոն—

Հավատում եք՝ ա՛յն ել հտեսավ,

Վոր Պողոսը դարձավ զինվոր

Ու մինչև Պերեմիշլ հասավ...

Բայց յերբ առևտուր չկար,

Վորպեսզի ձանձրույթից չըքնի—

Համոն յերկա՛ր-յերկա՛ր

Յերգում եր՝

«Մեր

Հայրենիք...»

Չ. Չ.

Յերեան:

Այսինքն—Նայիրի:

Այսինքն՝ այստեղից սկսած
Գնում ե դարերի հեռուն
Հնամյա, հին մի յերազ,
Յերկիր մի՛ դարերի ուրու:
Աշխարհի ճամփեքի մեջտեղում,
Ուր գալիս են, խառնվում իրար
Արևմուտքն ու արևելքը հին—
Կանգնել ե—դարերի ուրու—
Հնամյա յերկիրը՝ Նայիրին:

Վորպես արյունոտ հարցանիշ՝
Դարերի մեջ մեխված վաղուց՝
Կանգնել ե յերազի նման—
Յեւ չկա Նայիրի ուրիշ...

Աշխարհի այն ահեղ որերին,
Աշխարհի ճամփեքի մեջտեղում,
Ուր յեղել եր հին Նայիրին—
Կանգնել եր—խանութպան Համոն:

Կանգնել եր խանութի առաջ,—
Նայիրի պես «հզոր», «անսասան»—
Գնացել եր արյունոտ ռազմադաշտ
Համազասպը՝ «քաջ ջանքեզար»:

Իսկ նւ անց յերկուսի: մեջտեղում,
Ակնոցը նայիրյան քթին՝
Կանգնել եր վարժապետ Սողոն՝
Նայիրի հարազատ վորդին:

Դարերի մշուշից յելած,
Ձեռքին՝ հնամյա մի նետ—
Դարերի մշուշի վրա
Գրում եր՝ «Վեց վիլայեթ...»

Վհնց իմանար Սողոն,
Կամ «ղարիւր», «գաղթական» մշեցին՝
Թե ինչո՞ւ Կարպատներն առան
Ու Ռեյմսի տաճարն այրեցին:

Ե՛ն ել նա հաղիվ հասկացալ,
Վոր յերբ ոռւսը քաշվեց Վանա—
Ուզեց, վոր յերկրի յերեսին
«Խայռ անուն չմնա...»

Վողբալով Նայիրին հարազատ,
Աշխարհի ճամփեքի միջում—
Վարժապետ Սողոն հուսահատ
Հարցնում եր՝ «Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ...»

Յեւ միայն Պողոսն եր, վոր արդեն
Դեպոյից ընկած Պերեմիշլ՝
Ամբանում եր վողով ու սրտով
Ու մտքեր ընդունում ուրիշ:

Ձուլվում եր բանակին են մեծ,
Վոր հուլվում եր արդեն, խլրտում,

Վոր պիտի աշխարհը ցնցեր,
Յերբ դառնար կրկին մի որ առնւ:

Բայց նրանք դեմ-դեմի կեցած
Այն ահեղ, ահալոր կռւում
Արնաքամ դեռ կռւում եյին
Հայրենի դաշտերից հեռու:

Իվանը, Հանսը, Ժանեն—
Մոսկովցի, փարիզցի, բերլինցի—
Բողոքը մի հսկա, բյուրանուն
Բանվոր,
Մուշա,
Գյուղացի:

Յեւ նրանց դիւերի վրայով,
Լոնդոնից մինչև Կապուտան—
Անցնում եր յերկաթե քայլով
Մի հրեշ՝ անունը Կապիտալ:

Գալիս եր Բերլինից, Փարիզից,
Գալիս եր—հյուսիսից դեղին,
Անցնում եր Նայրի վրայից,
Բռնել եր Բաղդադի ուղին:

Գլխի տեղ—հսկա մի բերան,
Գլխի տակ—անսահման մի փոքր,—
Կանգնում եր դիւերի վրա,
Խմում եր արյունը բոսոր:

Հագել եր—սուրպուր, վոսկի,
Շողմում եր արևի ներքո:

Ժպիտը ճարպոտ յերեսին՝
Արշավում եր հաղթական յերգով:

Յեւ ինրա յերգին գերի,
Բաղդադից մինչև Լիոն,
Արնաքամ դարնվում եյին
Զորքերը՝ միլիոն-միլիոն...

Արնաքամ կռիվն այս ահեղ
Վերջ պիտի չունենար դուցե,
Թե բանակը մեր յետ չնայեր,
Զկանչեր՝ կանգնեցե՛ք, կանգնեցե՛ք...

Բանակը:
Բանակում մարդիկ,
Վոր ուրիշ պայքարի սովոր՝
Կանչեցին ուրիշ մի մարտի
Բանակները այն ահավոր:

Կանչեցին—ու դարձան իրանց
Ստեպները անծայր ու լին,
Վառեցին դաշտերի վրա
Մրրիկներ ահեղ, հրեղեն:

Պարզեցին դրոշներ կարմիր,
Կանչեցին աշխուժով հրձիգ.—
— Բանվորներ համայն յերկրի,
Միացե՛ք, միացե՛ք, միացե՛ք...

Վառեց նրանց կանչն ամբողջ
Աշխարհը, վօրպես հրդեհ,

Ծփացին բանակները հոծ
Ու ծփանքը, ահեղ, հորդեց:

Մոսկովը ծփաց փողփողուն,
Ինչպես մի բոսոր դրոշակ—
Պարզեց արնավտու աշխարհին
Մի կարմիր խնդության նշան:

Ու յելած հողմերից այդ վառ,
Վորպեսզի խորտակե այդ հինը՝
Լեռնացավ, վորպես դեկավար,
Ու կանգնեց Լենինը:

Ու յելած իրենց տեղից,
Հրահրած արնավառ վոսկով—
Նորից բանակները դեղին
Շարժվեցին դեպի Մոսկով...

Յեվ, վորպես դաժան մի յերազ,
Կարմիր զորքերի հանդեպ՝
Փարիզի մշուշից յելած
Կանգնեց գնդապետ Գալլիֆեն:

Յերկաթե քաջերով նորից
Արշավեց, վորպես չար բազե,
Վոր կարմիր Մոսկովում փորի
Մի հակա, նոր Պեր-Լաշեզ...

Ք. Ե.

Աշխարհի ճամփեքի մեջտեղում,
Ուր գալիս են, խառնվում իրար

Արեւմուտքն ու արեւելքը հին—
 Ուր յեղեւ ե հին Նալիւրին—
 Կանգնել եր վարժապետ Սողոմն:

Մի հսկա հորձանքով ահեղ
 Զորքերը անսահման ոռոսի
 Վարարած ջրերի նման
 Բաշլիեցին Բասենից, Մուշից:

Նորից—խուժեց թշնամին,
 Յեկավ—մինչև Ղարս հասավ...
 Նորից դարձավ Նալիւրին
 Բարբարոս սրերի հետան:

Նորից քաղաքներն հնամյա
 Դարձրին հողին հալածար—
 Դաշտերում անթաղ մնաց
 Ժողովուրդը՝ հաղարհաղար:

Նորից—անլրդով նստած,
 Վորպեսդի ձանձրույթից չքնի—
 Համոն յերկնք-չերկնք
 Յերգում եր «Մեր հայրենիք...»

ԶԵ վոր Յերևան քաղաքում,
 Հնամյա Մասիսին մոտիկ,
 Մասիսի պես հզոր, կանգուն—
 Յեւել եր «Նալիւրյան վոդին»:

Յեւել եր «հզոր», «անհաղթ»,
 Պարզեւ եր—յերեքգուն զրոշ,

Հառնում եր—«առնկաշկանդ», «ազատ»—
Ու չկար Նալիրի ուրիշ...

Աչքերը դարերի հեռուն,
Ակնոցը նալիրյան քթին՝
Կանգնել եր վարժապետ Սողոմն՝
Նալիրի հնամյա վորդին:

Դարերի մշուշից յելած,
Ձեռքին՝ հնամյա մի նետ—
Դարերի մշուշի վրա
Գրում եր՝ «Վեց վիլայեթ...»

Իսկ այնտեղ—Կարմիր Մոսկովից
Դեպի աշխարհները բոլոր—
Անթել հեռագիրը նորից
Կանչում եր ձայնով ահավոր:

Կանչում եր—յերկրից-չերկիր,
Ձայնում եր խանդով բոցավառ.
—Յելիր, սովալլուսկ մարդկության
Անեծքով գերված աշխարհ...

Հյուսիսից մինչև արևելք,
Մինչև Հինդ, Հարաշ, Հնդուշին—
Կանչում եր՝ «Յեղբայրներ, յեղեք—
Սա յե մեր կռիվը վերջին»:

Յեվ ահա այդ ահեղ կանչին
Շիրակի դաշտերից—հանկարծ—

Ձրահապատը խանդով առաջին
Նայիրի դաշտերում զնգաց:

Ձրահապատը զնգաց զնգուն,
Շիրակի դաշտերից կանչեց—
Նայիրի հնամյա յերկրում
Կարմրավառ, անեղ հնչեց...

Ու կարմիր, հրդեհի նման
Մրրիկներ անցան սրընթաց—
Յեվ, յելած քնից հնամյա՝
Արևելքը, կարմիր, խնդաց:

Դու հիմա, յերկիր Նայիրի,
Աշխարհի ճամփեքի միջում
Կանգնել ես՝ խնդավառ ելի,
Հառնել ես՝ յերկաթե թռչուն:

Աշխարհի ճամփեքի միջում
Ուր գալիս են, խառնվում իրար
Արևմուտքն ու արևելքը հին—
Դու հառնել ես նորից բոցավառ,
Վառվել ես՝ կրկին, կրկին...

Պարզել ես ճամփեքի միջում
Արնավառ, կարմիր մի դրոշ,
Ու նորից քո խոսքը հնչուն
Ջրնգում ե խնդությամբ վորոշ:

Յեվ վնչ թե վարժապետ Սողոմ,
Այլ Պողոսն ե հիմա, քո վորդին,

Վոր դեմքը քրտինքով վողող՝
 Լծվել է գալիքիդ յերթին:

Լծվել է որերիդ յերթին
 Յեվ սրտում խնդություն ու կամք՝
 Բյուրերի հետ մեկտեղ, միասին
 Այս յերկրագունդը հին
 Քաշում է դեպի Ալազան...

ՎԵՐՋՍԱՐԱՆ

Հիմա—
 Ամեն տեղ—
 Լսում եք—
 Զնգոց...
 Յերկաթի գրգիռ:
 Որերը—հրեատանի:
 Ու կյանքը, հին կյանքը հիմա—
 Հիշում եք—
 «Տիտանի կ...»

Հիշում եք.
 Յեղավ տո՛ն,
 Լույսի ու յերկաթի մեծափառ հանդես...
 —Որոր...
 Շփոթում...
 Մաքսեյեզ...
 ... Անտես:

Ու ճչաց—
 Սո՛ւր ճչաց

Կանչեց հոգեւոր—
 Ռադիոն...
 Կանչեց:
 Դեպի քաղաքները բոլոր,
 Դեպի կայանները բոլոր,
 Ճշաց,
 Սո՛ւր ճշաց
 Կանչեց...
 Ու մեռան:
 Գնացին:
 Ո՞ւր...

—Որեքը թռչում են, թռչում են արագ,
 Որեքը—կրակ,
 Պուրպուր...

Ուղռւմ ես՝ ընենմ հոգիդ աչսորվա—
 Ու ծանր,
 Յերկաթե մի դիսկի նման—
 Նետեմ—
 Ո՞ւր նետեմ—
 Ո՞ւր...

—Դեպի կյանքը գալիք,
 Պուրպուր...

.

Շինվում ե աշխարհը հիմա,
 Շինում են
 Փողոց առ փողոց—
 Մասկովցի,
 Բանվոր մի իվան,

Մի Չինկ-Ֆու,

Մի Հանս,

Մի Պողոս:

Յես ասում եմ՝ աշխարհը կդառնա:

Մի հանձը խնդության փողոց,

Ու Չինկ-Ֆուն Պեկինում կխմե

Քո կենացը, Բարթոլ, Պողոս...

Իսկ չեթե հույսերից իմ այս վառ

Իմ սրտում պիտ մնան վերքեր—

Յես ելի քո փառքը կերգեմ,

Իմ հզոր, յերկաթե չեղբայր:

Կերգեմ քո կռիվը մեծ,

Աշխատանքդ հզոր, անծիր,—

Այս պոեմս—քո կամքը յերգեց,

Այս պոեմս—դու չերգեցիր:

Թե խաբեն որերն այս հրկեղ՝

Սրտով միշտ քեզ պես ու քեզ հետ—

Յես ելի քո փառքը կերգեմ—

Յես—չնչին

Վեջին

Պոեմ...

ՄԱՃԿԱԼ ՍԱՔՈՅԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

(ՊՈՆՄ.ԳԵՂՋԿԱՅԱՆ)

Քեզ համար եմ պատմում, գեղջեւի,
Խրատական զրիցը հա:
Ականջ արա, լսիլ լսի զու,
Խելքի կտոր թե վոր ունես:
Ռանչպար, ուշով լսի հիմի,
Թե վոնց քո հա ախպեր Սաքոն
Աղի համար գնաց կռիվ,
Կուռը կտրած չես եկավ տուն —
Ու թե ընչեր արավ Սաքոն
Ու վճնց հասավ իր ուղածին —
Ու թե ընչի՞ մաճկալ Սաքոն
Դեմ ե հիմի պատերազմին:

I

Մաճկալ Սաքոն իրանց գեղում
Իրա որում ապրում եր խեղճ:
Գեղի ծերին ուներ մի տուն,
Երկու թիզ հող վարելատեղ:
Եդ վարելու տեղն ել վոր կար —
Գեղից հեռու, քար ու քոլոտ
Արտը հեռու, վարը դժար —
Աշխատում եր տարին բոլոր:

Ու աշունքին թե լավ ըլեր—
 Մի չոր հաց եր իրան մնում,
 Եդ չոր հացն ել թե վոր չլեր—
 Ուրիշի յեր մշակ գնում:
 Ինքը ջահել—յերիտասարդ,
 Տունը պառավ հեր ու նանի,
 Բրախնք թափում գիշեր ու գոր—
 Պահում եր տուն ու ընտանիք:

II

Ես որումն եր մաճկալ Սաքոն,
 Յերը գերմանու կռիվն ընկավ:
 Ի՞նչ իմանար մաճկալ Սաքոն—
 Ո՞վ ե սարքում կռիվ ու դավ:
 Ի՞նչ իմանար Սաքոն ռանչպար,
 Թե ընչի՞ յեն կռիվ անում:
 Շատ եր տեսել իրա որում
 Եդ նեմեցին կամ գերմանուն:
 Ինքը մենակ են իմացավ,
 Վոր գլիրը եկավ մի որ,
 Թուղթ ե եկել քաղքից, ասավ,
 Թե ջահելին տանեն գինվոր:

III

Ըլի՞լ ե հեչ, վոր գենք առնի
 Ու հարուստը գնա կռիվ:
 Դե հայտնի յե սաղ աշխարքին,
 Վոր խեղճին են տանում կռիվ:
 Եսպես եկան հավաքեցին

Գեղի քյոտիբ-քյուսուլը խալխին.
 Ռեսի տղին ձեռ չտվին—
 Միկուն վերի ծաղվիկ եր խի...
 Բա գզերանց թաղի Համբոն,
 Բա Մելիքանց Սեթը մեկ ել...
 Դե ով ուներ ծանոթ ու փող—
 Սիպտակ բլեթ եր նրան եկել...

IV

Գեղի ծերին հերը կեցած՝
 Ճանապարհ եր դնում տղին,
 Սրտին հաղար կրակ ու ցավ,
 Սրտին հաղար աղ ու լեղի:
 Ու Սաքոյի վզովն ընկած
 Մղկտում եր պառավ նանին
 Ու անիծում վիշապ ու չար
 Եղ նեմեցին ու գերմանին:
 Ի՞նչ իմանար նանը պառավ,
 Վոր մեղ չունի գերմանն եղածը,
 Վոր հարուստն է խեղդում իրան
 Ու են խալխին՝ իրա պես խեղճ:

V

Ի՞նչ իմանար պառավ նանին,
 Վոր թե գերման, թե հայ, թե ուր
 Ունևորն է իր թշնամին,
 Ու հենց իրանց ոեսը առուզ:
 Վոր դրանք են կռիվ քցել,
 Խալխին հանել իրարու գեմ,
 Վոր իրարու արուն ծծեն—
 Իրանք վրեն նստեն—ուտեն:

Վոր գերմանու խեղճն էլ հիմի
 Եղպես գրկած իրա նանին՝
 Լաց ե ըլում աղի-աղի,
 Վոր զրկում են իրան բանից:

VI

Մնաս բարով ասով Սաքոն
 Իրա ոլառայլ ծնողներին:
 Մտիկ ավեց աչքի տակով
 Վերջին անգամ իրանց գեղին:
 Տեսավ՝ ենտեղ գեղամիջին
 Միկուն նստած կապուտ մի ձի,
 Ուրախ-ուրախ, Թամքին խուրջին՝
 Արտն ե գնում հրեն հնձի...
 Ու յեակից տեսավ ոեսին
 Չուխեն հադին, տեսքը գոռոզ:
 Հրաման եր տալիս տղին,
 Հետն էլ ցնցում փորը տուռ:

VII

Եսպես Սաքոն տխուր մի որ
 Կռիվ գնաց գերմանու դեմ:
 Գեղում մնաց հերն հալիվոր,
 Պառավ նանին մնաց անտեր:
 Եստեղ հարուստ ոեսը եկավ,
 Բռնեց յախից Սաքոյի հոր՝
 Դու յիլ մի խեղճ մարդ ես, ասավ,
 Տղեդ սալգաթ, դու հալիվոր:
 Ղրկեմ, ասավ, մշակներին

Արադ հնձեն, բերեն քո տուն:
 Մշակներն ել ենպես բերին,
 Վոր մի բուռ եր արտը բիթուն:

VIII

Ես ժամանակ Սաքոն ֆոռնթում
 Թոփ եր քցում խալխի վրա:
 Մեկ ել, ըհը, դեմից մի Թոփ
 Թռավ—եկավ, դիպավ նրան:
 Ընկավ Սաքոն արնակալած
 Ու շուռ եկավ հողը գլխին,
 Ու թե շունչ կար փորում հալա—
 Են ել փչեց, կտրավ լեղին:
 Ու չիմացավ Սաքոն ել բան,
 Միայն վոնց վոր երազի մեջ՝
 Տեսավ նանին՝ վրեն չոքած
 Կծով ջուր եր տալիս իրեն...

IX

Աչքը մեկ ել բացեց Սաքոն—
 Պիտերում եր, լազարեթում,
 Կուռը կտրած, անտեր ու վորը...
 Եստեղ բերին, տվին մի թուղթ:
 Կարդաց Սաքոն ու իմացավ՝
 Հերն եր նամակ գրել գեղից;
 Միրտը կալեց արցունք ու ցավ
 Ու յետ՝ փորում կտրավ լեղին:
 Են եր գրում պառավ ապին,
 Թե վոնց ուսը հունձքը կերավ

Ու հետոյ յեւ, նոր գարունքին
 Նստալ իրանց հողի վրա:
 Ու թե պառաւ նանին մեռալ,
 Ինքն եւ անտեր ու հալիւոր՝
 Մուրացկան ե գեղում իրանց,
 Թող վողղ դրկի՝ ունի թե վոր...

X

Դիրը դրեց Սաքոն մի կողմ
 Ու լաց ելալ հստեղ մեկ եւ:
 Ու միտք արալ մաճկալ Սաքոն,
 Թե ընչի՞ յե կռիւ եկել:
 Ո՞ւմ համար են հալաքում եդ
 Գյասիրավոր, բանվոր խալխին,
 Կռիւ քցում իրարու հետ,
 Արուն կապում սաղ աշխարքին:
 Ու թե ընչի՞ եդքան հանգին,
 Եդքան տուռ աղեք հազար
 Ընենց չելալ՝ Ֆռոնթ գային,
 Կռիւ տային հետ-հավասար:

XI

Ու միտքն եկան հազարավոր
 Են տղերքը իրանց պուլկի,
 Դիրը քյասիր-աշխատավոր,
 Գործը թողած՝ եկած դորքի:
 Ո՞վ ե, ասալ, քշել դրանց
 Իրանց տնից, դործ ու կարգից:
 Իսպառ տվել սրի բերան՝

Հեռի մարդից ու աշխարքից:
Ո՞վ և դրանց տվել պատրոն,
Բերել-քցել սար ու չուր—
Հազար թոփի, պուլեմեաբի,
Հազար-հազար թվանքի կեր...

XII

Հազարեթում ընկած հապիս
Միտք էր անում Սաքոն: Մի որ
Եկան ասին թե՛ վնդժ ըլիս,
Չկա ել թագ ու թագավոր:
Ասին՝ ոսի հողի վրա
Ազատութեն հիմի պալ...
Լավ է, ասավ Սաքոն իրան
Ու դուրս դրվեց լազարեթից:
Վոնց վոր մորուք թագա ծնած
Քուչա յեկավ Սաքոն թիլ-թիլ.
Քուչում բան չէր փոխվել հալա,
Նայող չկար քյասիր մարդին:

XIII

Թագավորը դուզ և, չկար,
Համա նրա տեղը թախտին
Նստել էյին թե յենեբալ:
Թե ավիցեր-հաբուստ մարդիկ:
Չեր վերջանում կռիվն ել յեա,
Ել յեա դորքին քշում Փռոնթ,
Ել յեա ախպեր-սալգաթի հետ
Խոսում էյին շառ ու գոռով:
Յեկավ Սաքոն, դնաց դիվան,

Թե ապրեալստ տան, խարջ տան փողի —
 Ըսկի ունիին նաջող չեշալ
 Ու ուշք դնող նրա որին:

XIV

Ման եր դալիս եսպես քաղցած
 Սաքոն եղ մեծ քաղքի մեջին:
 Ու մի որ ել ասին՝ հեռվանց
 Մարդ ե դալիս — «ընկեր Լենին»:
 Ասին՝ ինչքան աշխատավոր,
 Ինչքան բանվոր, ունչպար վոր կա —
 Եդ բոլորի մեծն ե Լենին,
 Եդ բոլորի առաջնորդը:
 Ինչ բանվոր կար եղ մեծ քաղքում —
 Դիփը վազդալ դնաց, վոր են
 Լենին ասած ընկեր մարդուն
 Պատիւ բունեն, դիմավորեն...

XV

Յելալ ինքն ել գնաց վազդալ:
 Առաջ անցալ սալդատ Սաքոն:
 Եդ սհաթին պոեզն եկալ,
 Պոեզի մեջ քսան վագոն:
 Ու դուրս եկալ ընկեր Լենին,
 Բանվոր խալիսը տալալ ուռա:
 Սաքոն խառնեց նրանց ձենին
 Ըռանչալարի ձենը իրա:
 Ու յերբ մի քիչ ձենը կտրալ —
 Խոսեց Լենին ժողովրդին,

Ու յետ ենպես խոսքեր ասավ,
Վոր ջուր խմեց դիմի սրտից:

XVI

Մինչև հիմի, ասավ Լենին,
Աղի համար կռիվ արիք,
Հիմի վախտն ե, վոր ձեր սվին
Շուռ տաք ել յետ՝ դեմ տաք աղին:
Ասավ՝ բուրժուան ե թշնամին
Կռիվ զրկած բանվոր խալիսի.
Նա յե խմում արջունն հիմի
Ժողովրդի ու աշխարհի:
Ձեզ կռիվ ե զրկել, ասավ,
Ձեզ պես հալալ բանվորի դեմ,
Վոր ձեր ձեռով տիրե աշխարհ,
Դուք կոտորվեք—ինքը ուտե:

XVII

Ել վերջ, ասավ ընկեր Լենին,
Ես արնախում պատերազմին.
Պատերազմը ներսում պտի,
Վոր բուրժուայի հոգին հանի:
Ի՞նչ ունենք մենք սալդաթի հետ—
Ըլի նեմցի, ըլի ոսի.
Ամեն սալդաթ հալա տգետ
Ու բուրժուայի ձեռին յետիր:
Մենք բարե ենք զրկելու եզ
Պերման զորքին ու բանվորին,

Վոր վեր կենա բուրժույի դեմ
Քցի նրան ու տրորի...

XVIII

Քաղաղութեն ֆռոնթում, ասավ,
Կռիւլ ներսի բռնավորին.
Հարըստի հետ անենք հետաք
Ու տանք նրա տռուղ փորին:
Ու յերբ, ասավ, հետաք արինք
Ու բուրժույի մահը տեսանք—
Հողը կտանք ըռանչաւարին,
Բանվորներին զավոդ ու հանք:
Եւ վեր, ասավ ընկեր լենին,
Ու բուրժույի հաշիւը տես,
Կռիւն ե ես, ասավ, վերջին—
Բանվոր խալիսի կռիւլը մեծ...

XIX

Եսպես ասավ լենինն իրանց:
Լսեց Սաքոն ու հասկացավ:
Միտը եկավ նանը մեռած,
Հերն հալիւոր, կրակ ու ցավ:
Միտը բերեց Սաքոն մեկ եւ
Ռեսանց հրեշ—բռնավորին.—
Ասավ՝ գնամ յետ գեղը մեր
Ու տամ խշտով նրա փորին:
Պոեղ նստավ եղ որ Սաքոն,
Եկավ-հասավ գեղը իրանց,
Մտիկ արավ աչքի տակով—

Դար չեր ճնացել քարի վրա...
 Վնչ հեր կար ել, վնչ մեր, վնչ տուն,
 Հողն ել ուսանց տղի ձեռին.
 Եդ եր դատել մաճկալ Սաքոն
 Ի փոխարեն կտրած կռի...

XX

Դնաց Սաքոն աչքը արուն
 Ու ձեն տվալ ուսանց ցեղին.
 Մտածել եր ճանապարհին,
 Վոր մի քացուլ նրան քցի:
 Բայց դեմ յելալ եղանդ նրան
 Տոգած տղեն տանուտերի՝
 Հնալարտ կեցած դռան վրա,
 Ձեռը դրած մաուզերին...
 Ռեսանց տղա Միկուն եր եդ,
 Վոր տնումը նստել հանգիստ,
 Կերել, խմել—ու հիմի յել
 Դարձել եր ցեղ—մաուզերիստ:

XXI

—Հը՞, մեր տղա, արի մի գնա,—
 Ասալ հնալարտ տղեն ուսի.
 Դո սաղ կռից վախեցել չեմ—
 Պտի վախեմ հիմի կեսից...
 —Բա մեր հոգը... ասալ Սաքոն.
 —Հոգ,—քրթմնջաց ուսի տղեն.—
 Ընենց մի հող հիմի տամ քեդ,
 Վոր քեդ համար լավաշ թխես...

Քանի թեզ ե գնահ, ասալ.
 Մտիկ արա, ասալ, ձեռի՛ս...
 Ու ձախ ձեռը բեխին տարալ,
 Աջը դրալ մատուղերին:

XXII

Թողեց Սաքոն գեղը իրենց,
 Փախալ դաշնակ մալգերիստից,
 Եկալ Գյումրի քաղաքը մեծ,
 Վոր հստեղից մաշին նստի—
 Գնա նորից Մոսկով քաղաք,
 Ուր որենք եր սալհատական,
 Ուր ել չկար ուս ու աղա
 Վոչ ել դրանց նման մի բան:
 Ուզեց Մոսկով գնա ելի,
 Անցնի ել յետ ճամփին դժար,
 Տեսնի թե ի՞նչ կասի Լենին
 Հայաստանի խալիսի համար...

XXIII

Գյումրի եկալ Սաքոն գեղից
 Ու գյումրեղվա վակզալի քով
 Ըռաստ եկալ մի լավ աղի,
 Հեռը զրից արալ խելքով:
 Բանվոր եր եդ ծանոթ տղեն,
 Պարավոզ եր ումոնտ անում.
 Զանաչում եր հալա գեղեն
 Մեր Սաքոյին, հորը, նանուն:
 Զրից արին սրտանց: Մեկ ել

Ես բանվորը, թե՛ հա, շուտով
Տի դաշնակի յախից բռնեն,
Վոր սավետի ըլի հետո...

XXIV

Ու ցույց տվաւ բանվոր տղեն
Եդ դեպոյի դեսը մի քիչ,
Վոնց վոր վիշապ երկաթեղեն՝
Բրանեւոյի պոեղը մեծ:
Մերն ե, ասաւ, Սաքո ախպեր,
Ըստեղից ենք նշան տալու...
Դու յեւ մնա, ասաւ, մեզ հետ—
Եւ իզուր ես Մոսկով դնում...
Մնաց Սաքոն, Մի շաբաթ անց
Բրանեւովի վրից մին եւ
Հարայ տվին, քշեցին ցած—
Դե դաշնակն եւ հո չէր քնել:

XXV

Կռիւ, կռիւ դաշնակներին,
Իշխանութեն սավետական...
Սաքոն ինքն եւ գնաց կռիւ,
Զնայած վոր կուռը չկար:
Մի քանի ուր Գյումրի քաղքում,
Բայազեթում, Ղարսա բերթում
Կարմիր բայդաղ տեսաւ Սաքոն,
Սավետական իշխանություն...
Բայց հալա տես, վոր ըռանչողը
Խալիւ՛ր՝ յեսիր ցեց դաշնակին՝

Հասկանում չէր սավետական
Իշխանության կարգը կարգին:

XXVI

Սեպուհն եկավ իրա զորքով,
Մավգերիստներ բերավ հազար,
Կռիվ եղավ եդտեղ հինգ որ,
Հինգ որ հսպես տվին իրար:
Կռիվ տվին մերոնք հինգ որ,
Վերջը քաշվան Ղազախու սար.
Եդ որվանից մաճկալ Սաքոն
Բալշէիկ էր, կուսակցական:
Ու բալշէիկ տղերանց հետ
Գնաց Բազու ու մի տարի
Չանցած՝ եկավ իրանց գեղ յետ,
Վոր տա ոեսանց տղի փորին...

XXVII

Եկավ—գեղը են չէր հո ել.—
Աղքատ խալիսը յեղել վոտքի—
Վոչ Միկիչ էր գեղում թողել,
Վոչ դաշնակի մուռթ ու քիթ:
Հարուստներից ով մնացել—
Մաճկալ Սաքոն հախից եկավ,
Ու հաստատվեց եդ գեղում ել
Իշխանութեն սավետական:
Շինականը կպավ դործի
Ու պատերազմ չկար ել յետ—
Վոչ ինգլիզի, վոչ ել նեմցի
Ու կամ թուրքի, վրացու հետ:

XXVIII

Հիմի Սաքոն իրանց գեղում
 Նախագահ և գեղխորհրդի
 Վախտ-վախտ նստում գիր և գրում
 Ռանչպարական «Մաճկալ» թերթին:
 Ու թե գեղում խոսք և ըլում
 Պատերազմի-բանի մասին—
 Նա միշտ են և զրից անում,
 Թե ի՞նչ ասով ընկեր իննին:
 Ռանչպար, դու լավ լսի նրան,
 Ատիկ արա կարած կոին,
 Ու թող ըլի ել քեզ խրատ
 Ես Սաքոյի զրիցը հին:

XXIX

Մաճկալ Սաքոն ել քեզ խրատ,
 Ես զրիցն ել քեզ որինակ:
 Մենք շառ հունենք խալխի վրա,
 Վոչ ել կռիվ ու պատերազմ:
 Համա թե վոր եկան մեր դեմ
 Բուրժուճները, կռվեն միթամ—
 Կարմիր Բանակ հիմի ունենք,
 Դրանց ուխին մի լավ կտանք:
 Մահ թշնամուն հիմի հարուստ,
 Մեր տերության վրա թե գան—
 Բանվոր խալխին խաղաղ ապրուստ,
 Իշխանութեն սավետական...

ԿՈՍՏՈՆԱՐՆԵՐԻ ՊԱՏԸ ՓԱՐԻՋՈՒՄ

Ալեքսանդր Մյասնիկյանի հիշատակին

Այստեղ և Կոմունարների Պատը:
Ցցված և ահա այստեղ նա:
Այս փոքրիկ,
Փորփրած այս ֆասադը:
Այս փլատակը դեղնած:

Մնացորդն և առաջվա պատի:
Մի փոքրիկ կտորը:
Մնացել և այն որից այգուկս,
Վորպես յեղեկ և:
Վրան՝

Հատիկ-հատիկ—
Գնդակների տեղերը:
Մեկ ել,

Հենց այդ հին քարերի վրա,
Վրեժից կիզված իր թակով՝
Փորփրել և դեմքեր
Զարհուրած

Մի քանդակագործ:

Քանդակել և ապա նա մի կին,
Վոր մեջքը քարերին հպած,

Անսահման ցասումը դեմքին,
 Ստինքները բաց՝
 Յերկարել ե ձեռքերն, ահալոր,
 Յեղ տենդոտ դեմքը թշնամուն՝
 Մռնչում ե՝

„La Commune est mort—
 vive la Commune!“

Նա ինքն ե:
 Վոգին Կոմունի:
 Ծառացել ե:
 Կարճիկ ե ել ներել:
 Յեղ շուրջը,
 Տղամարդ ու կին,
 Նրանք են.—

—Փարիզի
 Կոմունարները:

Բարձրանում ե սրտից իմ
 Ցասման անսայր ալիք:
 Ուզում եմ թվել յես նրանց:
 Բայց անթիվ են.
 Վորլն յես թվեմ:
 Այդ նրանց ե,
 Յեղնելով Վերսալից՝
 Սվիններով հնձել
 Գալիֆեն:

Այդ նրանց վրայով ե, վոր՝
 Պատվանդան շինելով այդ դեպքը՝

Բարձրացել ե մի ուր
Տյերը:

Այստեղ են խմբերով բերել
Ու հսկել պատին:
Սուլել են գնդակները—
Դիպել են—
Աչքերին,
Քունքերին,
Ճակատին:
Ծաղկել են մարմինները,
Մսերից անցել—
Ու փորել են պատը:
Սուլել են անընդհատ, անընդհատ:
Կուտակվել ե մինչև
Հենց այս պատի առջև
Դիակների մի պատ:

Բարձրացրել են ձեռքերը վեր,
Ծաղկել են ձեռքերը կրծքերին:
Սեղմել են մարմիններն իրենց,—
Տեսնում ես՝ այս քարին:
Զայրույթից պայթող աչքերով
Թքել են թշնամու յերեսին:
Վորպես կարմիր դրոշ՝
Բարձրացրել ե զավակին մի կին:
Ու վնչ օարսափ, վնչ ահ:
Վորպես սամուհ—

Վոռնացիք են դեմքին թշնամու՝

Vive la Commune!

.
.

Հիմա չկան նրանք:

Հիմա չկան:

Բայց տեսնում եմ յես տհա բոցվող,

Հալարտուրթյամբ գոցվող

Աչքերն ա՛յն կոմունար աղջկա:

Տեսնում եմ բոցն աչքերի,

Վոր վերջին վայրկյանին թռած՝

Մնացել և տհա

Փոքրիւրած

Այն քարերի վրա:

Ու նայում ե:

Ի՛նչ և նայում:

Պատրմատ ես—ասում ե:

Հասկանա՞նք ես՝ վայրկյանից մահու

Մենք այսպես—ընկած—սպասում ենք:

Սպասում ենք՝ հալած այս ուստին,

Ականջներս ձայներով դեռ լեցուն են:

Մնում ենք, վոր դաք, աղատեք,

Վոր բերեք—հարմիր Հաստուցումը...

.

Փարիզ:

Մշուշ ու ահ:

Յես,

Պոեռս,

Լենինյան բայլելիկս՝

Պատին կռթնած ահա
 Լսում եմ նրանց ձայնը,
 Շշուկը:

Հասկանում եմ յես ձեզ, ընկերներ:
 Դուք մոտիկ եք ինձ:
 Հարազատ եք:
 Մեկը թե դար հիմա և ինձ այստեղ տեսներ՝
 Դժվար թե դեմքս նա ձեր դեմքերից զատեր:

Իհարկե, թշնամին թե դար՝
 Պիտի կարծեր, թե դեմքս
 Ձեր դեմքերից և՛
 Դնդաղով այս պատին քանդակած:

Ձեր մտից եմ յես ել, ընկերներ,
 Իմ մեջ և մարմնացել ձեր աճյունը:
 Նայում եմ յես փորած ձեր դեմքերին ահա—
 Յեվ մեկ-մեկ ձանաչում եմ:

Հարկավոր եր յերկնք դեղերել
 Յեվ հազար ճամփաներ մաշել,
 Վոր գալի, կանգնեյի ձեր դեմ,
 Վոր համեյի այստեղ—
 Պեր-Լաշեզ:

Բայց չտեսած դեռ ձեզ—
 Յես ձեզ գիտեյի:
 Յեղել եք դուք ընկեր
 Թե յերգիս, թե ինձ:
 Կարծես տեսել եյի
 Ձեզ յերազում յես:

Ո, վաղուց զգացել եմ յես ել
 Ձեր վերջին հուզումը:

Ինչքան անգամ յես ել,
 Ձեր վերջին ջերմը ճակատիս՝
 Սաբափած կեցել եմ՝
 Հպված մի պատի:
 Յեղ սվիններ ինչքան
 Ծակել են կուրծքս, յերբ—
 Մի յերջանիկ դիպված
 Փրկություն ե բերել:
 Ինչքան եմ ազատվել հանկարծ—
 Ինձ կորած եմ կարծել յերբ յես...
 Ուղճամ եք՝ ձեզ պատմեմ մի արյունոտ

արկած՝

Մեր պայքարում փոքրիկ դա մի գեղիք ե
 Թեպետ:—

.

Մի փոքրիկ քաղաքում եր:
 Տասնեութը թվին:
 Թշնամին դիմանում եր:
 Կռվելով՝ մենք քաղաքը սվինք:
 Թշնամին տիրել եր
 Քաղաքի դիրքերին:
 Մեր բոլոր ընկերները
 Ընկան գերի:

Յես և ընկերս՝
 Յերկու արմեյցի՝

Նետեցինք զենքերս—
Գնացինք:

Բոլոր փողոցները,
Անկյունից-անկյուն,
Թշնամին բռնել եր.
Կապել եր փողոցները՝ վորպես հանգույց:

Յեա անցա ցանկապատը:
Մտա այգին:
Նկատեց ընկերոջս մի սպիտակ կազակ:
Յեւ ահա—մտրակեց իր ձին
Յեւ ընկերոջս հասավ:
—Վորտեղից ես,—հարցրեց կազակը:
—Դե ետեղից, զիրքից...
—Բաս հար ե հրացանդ:
—Նետեցի:
—Կարմիր արմեյցի՞ր յես:
—Այո:
—Այո՞...
Յեւ մտրակեց իր ձին
Յեւ քշեց՝ նրա վրայով:

Ինձ ոգնության կանչեց
Ընկերս ներքեից:
Սուրը քունքին առավ,
Անցավ թևից:
Յերկրորդ հարվածն հետո
Դանդը կիսեց:
Յեա հեռացա փութով,
Վոր չկիսվեմ յես եր:

Այգիներն ի միջով
 Յիս մտա մի տուն:
 Հետո՞ քնկա կրկին
 Ծանոթ տեղեր:
 Ու քայլեցի մթում, վորպես կատու.—
 Արշունը հոսում եր քաղաքում, վորպես հեղեղ:
 Ինձ բռնեցին շուտով:
 Խուզարկեցին թեթև:
 Բան չգտան վրաս՝ ձեռք չտվին:
 Ինչ վոր յեղավ սակայն—մահից վատ չե՞ր միթե —
 Ինձ քշեցին մի տեղ,
 Մի տեղ,
 Ուր կարող եր լինել մահը՝ կյանքի դեմքի:
 Մի հարյուր մարդու յեռեկից,
 Ինձ ել խառնած նրանց՝ դաշտը տարան:
 Ճամփին բռնում եյին
 Սրան-նրան:
 Փողոցներում տեսա
 Հազար քնկեր:
 Վճրը քունքից զարկած,
 Վճրը վզից:
 Վողջը ծանոթ մարդիկ,
 Ծանոթ գեմքեր:
 Հիմա դիակ դարձած՝
 Փլատակներ մսի:
 Սակայն թողնենք այդ դեռ:
 Կայարանի հանդեպ
 Կար «Ciy»-ի մի մեծ, հսկայական սեղան:

Յուցանակի նման ցցված եր նա աշխտեղ՝
 Զույգ սյուների, կարծես զույգ վտաքերի վրա:
 Ա՛յ, «Сіу»-ի հենց այդ ցուցանակից
 Կախված էյին մերոնք... Հինդ սպիտակ մերկ դի:
 Ինչ-վոր կանայք, հարբած, շուրջը պարում էյին:
 Լեզուները հանում ու ծիծաղում լիտի:

Յեվ կայարանն հետո...

Աշխտեղ, դուան մոտիկ,
 Յերկու լապտեր կար փոքր՝ սովորական, գազի:
 Զորս ընկերներ այդտեղ մեկտեղ կախված էյին՝
 Սև լեզուներն հանած ու վտաքերը հողից
 Բարձրացրած հազիվ...

Կայարանի մոտից մեկ քշեցին դաշտը:
 Յերկաթ բաճեր տվին:
 Յեվ փորեցինք ահա մեր՝ ձեռքով մի մեծ
 Յեղբայրական շիրիմ:

Յերկու հազար ընկեր մենք դրեցինք այդտեղ,
 Լցրինք իրար վրա, վորպես ձկներ մզած:
 Վորը թե չեք մեռել, կամ վիրավոր եր թե՛
 Նրան նետում էյին այդպես՝ մի աչքը բաց:

Հասկանում եք արդյոք, ընկերներ,
 Թե ի՞նչ ապրեց հոգիս այդ գիշերին,
 Թե հալաղամտ, մոտի՛կ, յեղբայրական ձեռներ
 Ինչքան, ինչքան անդամ ինձ դրեցին շիրիմ:

Իսկ առավոտ, յերբ յես
 Դարձա քաղաք—
 Դրված եր մեյլահնում
 Մի կախաղան:
 Շուրջը մարդիկ, կանայք,
 Հագած-կապած.
 Յեկեկ եյին կարծես
 Զվարթ կարակ:
 Ու տերտերներ ճերմակ,
 Վարոնց շրթից
 Հոսում եր, վորպես թերմացք,
 Ինչ-վոր մի յերգ խրթին:

Յեվ բերեցին ահա, շրջապատած,
 Մեր գինկոմին՝ տկլոր, վորպես մորութ:
 Նա քայլում եր հաստատ, գլուխը բարձր,
 Կարմիր դրոշ ուներ կարծես բռնած
 Իր կապույտ, իր լուրթ աչքերում:

Կախաղանի ներքե
 Դրված եր մի արիկ:
 Սաղսնի յեր՝ վրան գրած «Բողոք»:
 Նա բարձրացավ վրան՝
 Բարձր, բարձր.—
 Ո, ինձ աջնպես թվաց, թե շուռ կտա հիմա
 Յերկրագունդը վռտով:

Նա նայեց աշդպես իրա շուրջը՝

Հայացքը վերալեւս գերանդի:
Ու դիտատեց կարծես նա հայացքով իր այդ —
Թշնամական վաշտեր ու բանակներ անթիվ:

Ուղեց ինձ եւ հանկարծ
Կարծես հնձի:
Հասկանում եք՝
Նա

Նայում էր —
Ի՛նձ:

Յեւ ճանաչեց արդյոք,
Հասկացա՞մ,
Հասկացա՞մ արդյոք, վոր հայացքը
Կախաղան էր, իմ դեմ ահազարհուր կեցած:
Բայց չտեսա եւ յես:
Եւ չխմացա:
Յերբ նայեցի հետո՝ նրա դին
Սրդեն կախված էր յած:
Ընկերներ,
Յես վճռեց չխենթացա...

Այսպէս և ահա, Պեր-Լաշեզ:
Յես փրկեցի կաշիս,
Բայց անողոք յեղա,
Յերբ կարմիր բանակը կրկին
Մտաւ քաղաք:
Ո, յերեք ուր չանցած յես ունեյի արդեն
Կարմիր ձեռներ...

Հասկանում եք արդյոք, ընկերներ,
 Հասկանում եք արդյոք հիմա թե—
 Ինչքան ենք ունեցել մենք եւ
 Պեր-Լաշեզի պատեր:

Այս պատերի ներքո յերբ ընկավ
 Մեր վերջին ընկերը—

Այն որից

Մեր կռիւլը անվերջ, անընդհատ եւ
 Պեր-Լաշեզի պատեր ինչքան ենք մենք փորել...
 Բայց ունենք մենք մի պատ, ընկերներ,—
 Յեւ ուրիշ եւ, ուրիշ այդ մի պատը:

Մոսկովում ե նա:

Հյուսիսում:

Այստեղից հեռու յեւ

Ձեզ ծանոթ ե սակայն նրա ճամփան:

Յեւ դիտե պաշտարող բանվորը—

Լոնգոնում նա լինի, թե Ռուբում,

Վոր կոչվում ե նա՝

Կրեմլյան Պատ:

Պառկած են այնտեղ ընկերներ,

Վոր պիտի պառկեյին ձեզ հետ:

Նա մի կարմիր, մի նոր

Պեր-Լաշեզ ե:

Բայց ուրիշ, ուրիշ Պեր-Լաշեզ:

Հաղթանակի մի պատ:

Նրանով ենք փառքի մենք հասել,
Աշխարհը յերկուսի կիսել:
Նրանով ենք այսօր
Հպարտ:

Մենք ենք փորել այդ պատը՝ հաղթանակից հետո:
Մեր շարքերի համար
Դա հաղթական կամար ե:
Այնտեղից ե անցնում մեր հիմնականը, հունը:
Պաշարով ենք դրել
Ամեն մի քարն աշխտիդ.
Հաղթանակով հիմնել
Մեր կարմիր Պանթեոնը:

Ձեզ գուցե ցնձրք ե թվում,
Վոր աշխարհում հիմա
Կարմիր Պանթեոն կա:
Յեւ պառկած են աշխտի քով-քովի
Մեր բոլոր ընկերները՝ Մոսկովում
Հոկտեմբերին ընկած:

Պառկած են նրանք, վոր ընկան
Առաջին գրոհին մեր:
Յերբ առաջին անգամ
Զնդաց
Հոկտեմբերի հիմնը:
Յեւ առաջին այդ մեր
Մարտիկներից բացի—
Պառկած են աշխտի ընկերներ,

Վիթխարի, արի ընկերներ,
Վոր պայքարի համար մեր վեհ
Բառուղիներ բացին:

Սակայն բոլոր այդ վեհ շերիմների կողքին
Կա առաջինը, մեծը:

Այդ բոլորի կողքին — այն մեծագույնը կա:
Կանգնած է նա այնտեղ, իբր անհաղթ փառքի
Մի վիթխարի վկա:

Պառկած է այնտեղ — Լենինը...

Մեր կարմիր Ղեկավարը —

Լսում էք...

Այդպիսի ղեկավար — չկա,

Ու չի յեղեկ յերբեք —

Վճչ յերեկ,

Վճչ առաջ,

Վճչ հնամբ:

Լենինը —

Ուղեղն էր մեր դասի.

Մեր դասի հոգին էր:

Նրա ամեն մասում

Հոսում էր մեր դասի արյունը:

Նրա մկանն ամեն,

Ամեն բջիջը մի —

Դասակարգի համար լեռում էր,

պայքարում էր:

Լենինը —

Դե վորպես յերկրագունդը:

Այսինքն՝ աշխարհը,

Վոր հավաքել ե կյանքը իր ջղերում:

Լենինը

Հավաքել եր իր մեջ—

Հիսուն հազար սերունդ:

Բանվորական, իհարկե,

Բանվորական սերունդ:

Դասակարգը

Դրել եր նրա մեջ իր ամբողջ մեծությունը:

Նա յեռանդ,

Կամք,

Յեւ զիտություն եր:

Դիպցիալին եր Լենինը

Դասակարգի մի նոր,

Վոր ձգտումներ ունի

Ընդհանուր:

Վոր փոխելու յե կյանքը

Հանուր:

Հարկավոր եր ամբողջ մի դասի

Ինչքան քրտինք ու ջանք,

Վոր ծնվեր հանճար մի այնպիսի,

Ինչպիսին եր ինքը...

Ինչքան յեռանդ եր պետք—

Արեւմուտքից մինչև արեւելք

Ու հյուսիսից՝ հարավ:

Այսպես

Ձուլեց նա կամքը մեր

Յեւի հաղթութեան տարաւ:

* * * * *

Այստեղ է

Կոմունարներէ Պատը:

Յիւանք է ահա այստեղ նա:

Այս փոքրիկ,

Փոքրիւնք այս ֆասադը,

Այս փլատակը դեղնած:

Մնացորդն է առաջիւս սկաւի:

Մի փոքրիկ կտորը:

Մնացել է աչն ուրից աշդակս՝

Ինչպես յեղել է:

Վրան՝

Հատիկ-հատիկ —

Գնդակներէ տեղերը:

Դժեցին հորդու-հորդու

Ու բերեցին այստեղ:

Ի՞նչ.

Թաղեցին ձեզ թե՛

Կարծում են՝ խեղդեցին ապագան:

Ընկերներ,

Ընկաք թե վաւ դուք —

Բայց,

Լսում եք. —

— Մենք կանք:

Դեռ կ'աւանք:

Լցված ե կյանքը հիմա
 Մեր արշավի թինդով:
 Մեր հռինդով լեցուն ե:
 Շուտով,
 Շուտով կգանք,
 Կրեքենք—Կարմիր Հասուցումը:

Վայրկյանը
 Լարուն ե հիմա, վորպես յերկունք:
 Գալարվում ե աշխարհը:
 Պիտի ծնի:
 Դեմառդեմ՝
 Բանակներ յերկու:
 Պայքար ե գալիքի
 Ու համառող հնի:

Հինը
 Հեռւմ ե ահա ներքեում:
 Տափնապից գալարվում ե:
 Նվում ե:
 Հալածում ե ուժերը,
 Կուտակում.
 Խեղդել ե կամենում բնում
 Լեռնացող ընդհարումը:
 Սարապից զեղնել ե
 Յերեսի կաշին:
 Գույնը թափել:
 Զուել ե աչքերը,
 Հառել հյուսիս:
 Զառանցում ե նոր Ռուք,

Պեր-Լաշեզ:

Դիյեր,

Դիյեր,

Դիյեր.

Շշելուններ մսի:

Կարծում ե գալիքը,

Անխուսափելին

Գալու յե հշուսիսից:

Իհարկե, աշնտեղ ե

Դիլսալոր մեր բերդը:

Մեր գլխալոր ամբողջը—

Իհարկե, հշուսիսում ե:

Կղիմանմբ սաղայն մինչև որս մեր բերդը, —

Թե չլիներ կյանքում,

Հնդուչինից Զանդու—

Մեր կենդանի հոսումը:

Թե չլիներ մեր շունչը Փարիզում,

Չլիներ Լոնդոնում կամ:

Յերկրադնդի յեթե

Յուրաքանչյուր մասում

Զբաղմանար, չաճեր

Հոկտեմբերի հունար:

Յուրաքանչյուր ինչում թե չշաչեր

Մեր պաշարի շոինդը հոնդուն—

Հիմա հո չէր Փարիզը գալարվի ներքեը

Հոդեարքի տենդում:

Տեսնում եմ՝

Ներքեում տհա,

Փողոցների չեռում, շառաչում—
 Լսում եք՝
 Բառաչում ե սարսափը:
 Բանվորական թաղերը խավարում—
 Լսում եք—
 Աղմկում են,
 Խոսում են:
 Վորպես վրեժ մի ալ—
 Հոսում ե աֆտեղից սարսափը
 Դեպի Նոռալ:

Նրա շուրջը,
 Վրան
 Իջնում ե ահա աղջամուղջը.
 Թանձրանում ե վռալը.
 Կորչում ե մշուշում շրջագիծը լուսի:
 Արդեն Նոռալը
 Դողում ե, վորպես տերև, գալիքների ահից:
 Լսե՛ք, լսե՛ք, լսե՛ք.—
 Այդ թաղերի վրա
 Շուտով կհնի աբևը, վորպես դահիճ...

1925 Բերլին

ԲԱԼԼԱԴ ՎԼԱԴԻՄԻՐ ԻԼՅԻՋԻ, ՄՈՒԺԻԿԻ ՅԵՎ ՄԻ
ՋՈՒՅԳ ԿՈՇԻԿԻ ՄԱՍԻՆ

I

Վարմիր գծից անդին—
Թշնամիներ անթիվ:
Ու հեռախոսը ֆրոնտից
Հազում է
Շիֆր:

Հեռախոսով հուզումը հասում է
Կրեմլ:
Կոմսուտատոր N.
Դեպի կարենեալ Իլիչի:
Լուրերը թափվում են շաապով
Հասնում են հենց իրեն,
Ու հասում են հետո
Տապով
Իր ուղեղի միջից:

Փրատեղանի հանդեպ
Հանդիստ
Նստել է Իլիչը:
Կարգում է:
Կարգադրում:

Փրում:

Կուտակել ե ուղեղը,

Սեղմել ե,

Կախել ե խոհերի գլխին,

Ինչպես ծանրածանր բուռնցք:

Կիտել ե հոնքերը ներքև,

Թերթում ե, քրքրում, ջոկում:

Պսպղում ե ճակատը լույսի դեմ,

Ինչպես ահագին յերկրագունդ:

Լարել ե ուղեղը Իլլիչը,

Ինչպես պողպատե զսպանակ...

Հարկավոր ե կռվել, չզիջել...

Հարկավոր ե — Կարմիր բանակ:

Հարկավոր ե ցնցել գյուղացուն

Ու բանվորին կրթել:

Հարկավոր ե քանդել հնի բերդը:

Հարկավոր են գրքեր, թերթեր...

Իսկ հետո՝ դպրոցին կգա հերթը:

Հարկավոր ե բանվորի տղից

Պրոֆեսորներ ձուլել...

Հարկավոր ե, վեր ամեն ազախին

Սովորի պետութուն դարձնել...

Հարկավոր ե...

Վճրը թվել:

Հարցեր են՝ անծայր, անթիվ:

Իսկ մինչ աչդ՝ հեռախոսը ֆրոնտից

Հաղում ե —

Շխֆր...

I

Հալաքել և ուղեղը Իլլիչը,
 Հալուում և լուրերը ու ծամում.
 Թռչում և ժամանակը, ինչպես սամում.
 Ժամանակը քիչ և:

Բալց լինչ և.
 Կողքի սենյակում —
 Աղմուկ և.
 Խոսում են բարձր.
 Քարտուղարը մեկին համոզում և...
 Մոտենում և Իլլիչը.
 Բացում և դուռը մի քիչ —
 Լսում և:

Մուժիկ և:
 Ուղում և ինչ-ձոր բան:
 Լսում և դռների միջից...
 Ի՞նչ. —
 — Անցել և ահագին ճամփա —
 Յեկել և Իլլիչին...

Լսում և Իլլիչը՝ ուշիմ...

— Եխ-Եխ, մուժիկ:
 Մուժիկին հարկավոր և — մի գույգ կռիկ
 Դիմել և մուժիկն ուրիշի —
 Ասել են՝ չիք.
 Դե նա ել — յեկել և Իլլիչին:

Բարկանում ե,
 Հուզվում ե քարտուղարը.
 Համոզում ե, վոր՝ գնա իր գործին:
 Սնհողգողգ ե մոռթիկը,
 Ինչպիս քարը.
 Կարող ես խանդարել.
 — Հապա վորձի՞...

Նայում ե Իլիչը
 Արանքից դռան.
 Ժպտում են աչքերը մի քիչ ծուռ:
 Հրում ե դուռը—
 Զվարթ
 Մոտենում ե հանկարծ գյուղացուն:

— Վճրանդից ես:
 — Սիրիբից:
 — Յե՞րբ:
 — Հինգ ամիս ե՛ յեկել եմ մեր գեղից:
 — Կարմիր արմեյցի յե աղես...
 — Ի՛նքս եմ զրկել աղիս:
 — Հոյ ունե՞ս:
 — Իհարկե, Խլեցի՛նք:
 — Ընչի՞ յես յեկել:
 — Դեկեղատ եմ:
 — Խնդրել եմ գեղական գործիք—
 — Ստացել եմ շատը:
 — Ել ի՛նչ ես ուզում:
 Ծիծաղում ե,
 Նայում ե Իլիչին ուշիմ...

— Երեւի, մութիկ:
 Մութիկին հարկաւոր եմի դույզ կռիկ:
 Դիմել եմ մութիկն ուրիշի—
 Ասել են՝ չիք:
 Դե նա եւ—յեկել եւ Իլիշին:
 Ծիծաղում եմ քահ-քահ Իլիշը,
 Խորամանկ խիստ եւ աչքերում:
 Բոթում եմ մութիկին,
 Հետո—
 Վերցնում եմի թուղթ,
 Դրում եմ—

«Ում վար հարկն ե:
 Տալ մութիկին մի զույգ կոթիկ»:
 — Երեւի, մութիկ...
 Վերցնում եմ մութիկը գլխարկը,
 Հետանում եմ հանելով փռշի—

III

Կարմիր գծից անդին—
 Թշնամիներ անթիվ:
 Ու հեռախոսը ֆրոնտից
 Հազում եմ—
 Շիֆը:
 Ու նորից նստել եմ Իլիշը,
 Կարգում եմ, կարգադրում, դքում:
 Թռչում եմ ժամանակը,
 Ժամանակը քիչ եմ:

Ու սեղմել ե նորից մեր Իլիչը
Իր ուղեղը՝ ծանրածանր բռունցք:

Ու նորից շտապում ե ուղեղը.
Լափում ե խորհերը հիմա նա—
Յեւ լճնչը, լճնչը կդիմանա
Այդ վիթխարի ուժին...

— Եխ-էխ, մութիկ...—
Քեզ հարկավոր եր—մի զույգ կոշիկ,
Յեւ կոշիկի համար
Ընդունեց քեզ Իլիչը:
— Բայց հասկացա՞ր, մութիկ,
Վոր չուներ Իլիչը ժամանակ,
Վոր Իլիչի համար—
Մեր ժամանակը քիչ եր...

Լ Ե Ն Ի Ն Ք Ե Ռ Ի Ն

I

Հայրը զենքով յեկավ գործարանից ալգորը:
Դեմքը խիստ էր, անգամ մի քիչ մոռյը:
Յերը մոտեցավ, ուղեց զրկի հորը՝
Կամաց մի կողմ հրեց հայրը նրան:

Անխոս, հատեց թեյի: Միտքը դուրսն էր,
հեռուն էր.

Աչքը յերկնաբլուզներէն հասել էր մի բանի:
Դեմքին զեռ մնացել էր գործարանի մուրը:
Այդ յերեկո խոժոռ էր հայրն ի վանի:

«Գնում ենք, մորն ասաց, մենք լեհերի վրա:
Հանել ե լեհերին մեր զեռ կլի Անտոնառը:
Բայց հուշա ունենք, կնիկ, վոր կջարդենք նրանց»
Կշալբառենք—անթիվ տանկերով ել գան թե:

«Դենիկինն էր յերեկ, հեռու Կոլչակն եկավ:
Ու լեհերն են հիմի... Վոլինչ, կնիկ—
Կարմիր բանակը մեր բանվորական
Սովորել ե քշել նրանց բնից...»

Այսպէս յերկար խոսեց հայրը մինչև գիշեր:
Խոսեց կովի մասին՝ բուրժուայի դեմ:

Անցած հաղար-հաղար դեպքեր հիշեց,
Հիշեց հուլիս ինչ-վոր ու հոկտեմբեր:

Յեւ չա տեսավ, տեսավ, թե ինչպես հոր
Աչքերը հուր դարձան հետզհետե,
Լուսարձակներ յերկու դարձան վոնց վոր,
Վոնց վոր ումբեր, վոր նա պիտի եղուց նետե:

Ու վառելով այդպես իր բորբոքուն հայացքը՝
Հայրը թռավ հանկարծ, յելավ վոտքի:
Յեւ Իվանին թվաց թե
Այրող գնդակ անցավ իր հոր մտքից:

Վոտքի թռավ այդպես ու սրբելով քրտինքը՝
Հայրը ասավ. — «Արդյոք հասկան՞ում ես, Լենիկ, —
Մեր դորքերին եղուց խոսելու յե ի՞նքը.
Ինքը Լենի՞նը մեզ պիտի ճամփա դնի...»

Հայրը այսպես ասաց ու գնաց քնեց,
Վոր առավոտ ծեղին գնա բանին: —
Բայց խոսքերը նրա վերջին են
Վառվեցին սրտում Իվանի...

II

Հարկ չկա յերկար պատմելու
Այդ բանվոր խոխի՝ այդ Իվանի մտքին:
Կապույտ աչքեր ունեւ, գանգուր գլուխ.
Դե ուս տղա յեր մի՛ ութ տարեկան հաղթի:

Ի՞ր լանվոր հոր հետ միասին
Գործարանն էր գնում նա յերբեմն:
Կամ հավաքած իր քաջ ընկերներին դրսի՝
Նա խաղում էր «Կոխվ ըսւրժույի գեմ»:

Ձիավոր էր լինում միշտ ինքը:
Նստած ձեռնափայտին պապի՝
Բշում էր փայտե ձին, մինչև ջերմին
քրտինքը
Վողողելով մարմինը՝ վերջ տար թափին:

Մտածում էր ի վանը. — յերբ մեծանա
Պիտի շոֆեր դառնա, կամ ողաչու.
Պիտի մանի հետո — կարմիր Բանակ...
— Դեռ սպասիր, բուրժույ.
— Դեռ կզն Վնչնկա-ողաչուն, —
— Դեռ մեծանա՜մ...

Սաղաչն հայրը կգուց պիտի գնա...
Պիտի ճամփա դնի նրանց — ընկեր Լենինը...
Պիտի խոսքեր տալի նրանց կգուց:
Իսկ ի՞նքը...
Պիտի աշակես տնում կլի նստած մնա՜ —
Արդեն հասակն առած պատանի չե թեկուզ...

Յեվ նա դիտե՛ տրդեն Լենին քեռուն,
Հրեն նայում է նա այնտեղ պատից՝
Խորամանկ մի՞ ժպիտ աչքերում,
Ահագին մի միաք հակառին:

Այդ նա յե, Լենինը: Այսինքն նա,
 Վոր ղեկավարն ե բանվոր դասի.
 Նրա նկարն ե միշտ պլակատների վրա,
 Միշտ նա յե, ամենուր՝ Մարքսի հետ միասին...

Հաչրը հաճախ նրան ցույց ե տվել յերկու
 Այդ մեծերի պատկերքը:
 Անգամ աշտեղ—նրա ալուրենի գրքում՝
 Նրանց նկարը կա:
 Սովորել ե հորից ե գիտե նրանց յերգը՝
 «—Յե-լի՛ի՛ի՛ր—բո-ղո-բի՛ի՛ի՛ր—բան-վ՛ո՛ո՛ո՛ր
 դա-առ-կա՛ա՛ա՛րգ...»

Պատմել ե հայրը նրան,
 Վոր Լենին քեռին
 Խեղացի յե, մեծ ե ու քաջ:
 Այնքան, այնքան, այնքան,
 Վոր աշխարքում ուրիշը—աշղպխին չկա:
 Պատվիրել ե, վոր ինքն ել յերբ մեծանա՝
 Յերթա նրա—այդ մեծ Լենին-քեռու ճամփով,
 Վորի վրա թեկուզ հազար փուշ կու ցանաժ,
 Բայց գնում են վորով գյուղացի ու բանվոր...

Բնա.

Այսպիսին ե Լենին-քեռին:
 Յեղ վաղը նա ինքը պիտի խոսի:
 Պիտի անցնի իր հաչրը՝ ղենքը ձեռին—
 Յեղ Լենինին լսի...

Այդ հո նման ե—զարմանք բանի՞...

Յեւ Վորոշում ե ի վանը.

Ինչ եւ լինի՝

Վաղն առաւելոտ կանուխ պիտի փողոց գնա

Յեւ տեսնի — ընկեր լինին:

III

Արդեն գնացել էր հայրը, յերբ արթնացավ:

Շտապ հագավ շորերը ե թռավ փողոց:

Վաղը, վաղը, վաղ անցավ իրենց փողոցը

Յեւ ընկավ Կարմիր Հրապարակը՝

բանվորն հետ Վոլոդ:

Ծփում ե Կարմիր Հրապարակը,

Ինչպես մարդկային մի անասուն:

Համաքվել եր կարծես

Աշխարքը բովանդակ:

Վոլջը բանվոր մարդիկ,

Հոր պես հագած:

Դրոշակներ անթիւ,

Անթիւ պրակատ:

Հրմշտկելով մարդկանց ու բռնելով՝

Փորձեց առաջ յերթալ, հորը կոչել:

Փորձեց յենեւ կողքի մի բանվորի վրով՝

Բայց բանվորը — պապի ձեռնափայտը հոչեւ:

Այդպես սեղմած — մնաց:

Փորձեց ելի:

Պատահեց մի մարդ հայհոյող:

Նորից մնաց՝ հողին մորմոքով լի:

Բայց ի՞նչ տեսներ — իր աչք մի թիղ բոցով...

Հանկարծ մի ծով ամբողջ
 Վոնց վեր գտաւ —
 Դղրդաց հրապարակը,
 Գոռաց ուռաւ:
 Հետո լռեց ամբողջը.
 Բանվոր մի կէն
 Իր կողքի ընկերոջը
 Շշնջաց՝

«Լենինը...»

Փսփսաց նա եւ կողքինին:
 Ու շրթից շուրթ անցաւ՝
 «Լենին, Լենին...»

Հասկացաւ Իվանը.

— Այնտեղ և նա...

Շփոթված՝ գլխարկը հանեց —

Յեւ սեղմեց առամեները, բարկությունից
 գեղնած:

Եւ ճար չկար: Տեսաւ՝ տեղ չէն առ իրեն:

Յեւ վորոշեց՝ անի, ինչ եւ լինի: —

Վոռքը խոթեց հանկարծ գրպանը կողքինի —

Յեւ բարձրացաւ վրեն...

Թռավ ուսին նստեց

Մի բանվորի.

Բայց բանվորը ներքե շարտեւ

Զփորձեց եւ նրան նորից:

Պատույտ չեկա՛վ գլուխը, սիրտը ամուր թակեց:
 Կարծես աշխարքը վողջ նվիրեցին նրան:
 Նայեց... Լենին-քեռին կանգնած եր տախտակե
 Ամբիոնի վրա...

Ձեռքը առաջ մեկնած, գլուխը լաց,
 Ինչպես տնում կախած աչն նկարի խորքից —
 Իր հայրիկի ձայնով, մի փոքր բարձր՝
 Նա պատգամ եր ասում՝ բանվորական զորքին...

Յե՛վ Իվանին հանկարծ այնպես թվաց,
 Թե տեսել է ինքը նրան վաղուց.
 Վոր աչք Լենին-քեռին պիտի սիրեր իրան,
 Յեթե տեսներ «բուրժույ», «զորք» խաղալիս:
 Ու մտածեց՝ եղուց չերթա տեսնի նրան,
 Ասի՛ ինձ ել ղրկի, գնամ բանակ.
 Ասի՛ ուզում եմ յես կարմիր շոֆեր դառնամ —
 Լենին-քեռուն բոլոր իր մտքերը բանա...

Այսպես՝ աչքերը չիւ Լենին-քեռուն հառած
 Յերազում եր Իվանը:
 Հանկարծ լուց Լենինը,
 Ու դրդաց նորից բանվորական ուռան.
 Ձեռքը մեկնեց առաջ — ու ըզավեց ինքն ել:
 Զորքը ծփաց հետո ու շարժվեց առաջ:
 Ու դրոշի վրա դիմացի նա
 Տառ-տառ կարդաց վաղուց իմացած իր
 բարք:

«ՅԵՐԱՐԳ ԻՆՏԵՐՆԱԿԻՈՆՈՎ»:

Դրոշակներ նորից: Այդ ինչքան են...
 Յե՛վ կապելով իրար տառերն հաղիվ՝
 Կարդաց նորից ի՛վանը՝
 «Կոչի՛ բուրժուազիև»:

Յերգում եր զորքը «Ինտերնացիոնալը»:
 Ինչն ել գիտեր յերգել: Յերգեց՝ Նայեց՝ հեռուն,
 Զինվորների նման, գլուխը բաց՝
 Յերգում եր յերգը նույն — Լենին-քեռին...

Ու խանդոտ մի լոց աչքերին՝
 Նայեց նորից ի՛վանը... Տեսավ՝ հրեն
 Հայրը քայլում ե՛ մեծ մի հրացան ձեռին —
 Ու նայում է, նայում Լենին-քեռուն...

Ուզեց կանչի նրան,
 Բայց այդ պահին հանկարծ
 Մի ահռելի ուռա
 Կրկին զնգաց:
 Գոռում եր զորքը վողջ,
 Ինչքան վոր ձայն ուներ.
 Ախ, ունենա՞ր ինչն ել
 Մի բարձր ձայն գոնե...

Թնդում եր ողջ
 Նրանց ձայնից,
 Ինչպես վոբոալ՝
 «Լենին, Լենին»:

Ու ինքը, Լենինը, կանգնած աշտուղ...
Նման եր վողջը — չերազի...
Յեւ վորոշեց Իվանը, վոր անպայման յերթա —
Իբա բոլոր մտքերը Լենին-քեռուն ասի...
Յերթա ասի, վոր ինքը կուզե շոֆեր
դառնալ,
Կամ ողաչու կարմիր՝ թռչել անախ...
Այդ հարազատ, այդ մեծ Լենին-քեռու առաջ
Իբա բոլոր, բոլոր գաղտնիքները բանա...

1924

ԼԵՆԻՆՆՈՒ ԱԼԻՆ

I

Աշխարհի կենտրոնը — Մոսկովն է
Մոսկովը Մեկկայից ել հին է
Մոսկովից մեծ քաղաք — չէ՛ք:
— Քանի վոր Մոսկովի միջին
Ապրում է ինքը — Լենինը:

Տրապիզոնը Մոսկովից հեռու չէ:
Տրապիզոնից Մոսկով —
Չես հասնի վոտքով դու իսկի:
Թե ունես վոսկի՝
Կնստես նախ նալ դու
Ու նալով կերթաս նախ Բաթում.
Հետո գնացք հասած
Կհասնես Թիֆլիս,
Հետո Բազու,
Ռասսով,
Հետո կերթան-կերթան
Ու նոր
Կհասնես Մոսկով:

Ա՛յ, Մոսկովում հենց այդ
 Ազգում ե արեադաշ Լենինը:
 Նա, վոր մեծ է, ինչպես ամենամեծ խալիֆ:
 Բայց այնպիսի խալիֆ,
 Վոր հասկանում եմիշտ ֆուխտրազի հալից:
 Այս ե պատճառը հենց,
 Վոր սիրում ե նրան արապիզոնցի Ալին:

Թիավար ե Ալին մի նաժտիկի վրա:
 Սաանում ե ամիսը—
 Յերեք ու կես լիւրա:
 Աշխատում ե սահայն առաքուրց-գիշեր:
 Ու սիրում ե նրան
 Տերը, ինչպես գրաստ—
 Բշել,
 Բշել,
 Բշել:

Սիրում ե Ալին Լենինին:
 Նրա մասին նրան
 Պատմել ե նախաստի մի ուսու:
 Յուրց ե տվել նրան
 Պատկերքը Լենինի.
 Ասել է.
 — Լենին—կառոշ:
 Ալին ասել է.
 — Չոկ:
 Ուսումն ասել է.
 — Յձ.

Լենին վար—
 Բուրժույ յոկ»:
 Բուրժույ—ալսինքն զանգին,
 Ալսինքն եֆենդի, ազա.
 Այն, վոր նստում են հանգիստ,
 Ուտում են ուրիշի քրտինք
 Ու սիրում են
 Միշտ
 Ծովափին
 Նստել նարդի խաղալ:

Հասկացել եր Ալին.
 «Լենին—բեյուկ խալիֆ»:
 «Բեյուկ խալիֆ» սահալն,
 Վոր հասկանում է միշտ ֆուխարայի հալից:
 Ու սիրում եր նրան,
 Այդ Լենինին հեռու
 Ժր չարքաշի սիրով տրապիզոնցի Ալին:

II

Այդ որը սուգ եր Մոսկովում
 Ու սուգը—վանս եր:
 Վորրացել եր ասես պրոլետարը:
 Ով վոր մոտ եր նրան—
 Արդեն գիտեր.
 —Ել չկա Կարմիր Ղեկավարը...
 Փակել եր աչքերը Ղեկավարը,
 Վոր կյանքում չբանա ել բնավ:

Քնել եր Ղեկավարը
Անդարթնելի քնով:

Այդ ուրը արդեն կոմկուսը
Հավաքում եր մկան առ մկան
Իր ուժերը, վոր պատենէ հյուսի
Անողորմ կորուստի դիմաց:

Այդ ուրը ամեն պրոլետար
Մոսկովում, Բազմում, Թիֆլիսում
Շինել եր իր կամքը — բետոն
Ու հողին — չուղուն.
Պողպատել եր իրեն, վոր եղուց,
Կորուստի տեղ այդ թանկագին՝
Կուռ՝
Դնե բյուրմկան մի բռունցք
Վոստիխ բկին:

Մոբմոքող իր սրտով այդ ուրը
Մեր յերկրում ամեն պրոլետար
Այնպես եր զգում, կարծես նոր է,
Կարծես նոր է չեկել կովի ուրը
Յեղ ինքը դու գրոհ պիտի տա:
Ամփոփե պիտի իր ուժերը,
Հավաքե մկանն իր վերջին,
Վոր մնա բանվորի գիկտատուրը
Յեղ հաղթե —

Առանց Իյիշի...

III

Ու թուով ոսպինն այդ որը,
 Ինչպես թուր աշխարհը կխող՝
 Մահառիթ ոսպինն այդ որը
 Մոսկովից հասավ Տրապիզոն:

Այդ որը այնքան էր աշխատել,
 Վոր հալից ընկել էր Ալին:
 Մարմինը քրտինք էր պատել,
 Բացց պիտի աշխատեր ելի:
 Նվում էր ամեն մե մկանը,
 Նվալով քաշում էր դեպի առն.
 Բավականն է, ասում էր, — բավականն է
 Հոգնութչունը քո...

Յերեկո չեր:
 Մութ ծովափով
 Գնում էր Ալին դեպի առն:
 Ու տեսավ հանկարծ ծովափին
 Իր ծանոթ նավաստուն ոռա:
 Մոտեցավ,
 Վոր ասի սալամ,
 Սեղմի ձեռքը՝ ծանոթ ինչպես հին,
 Ու կամաց փափսա նրան.
 « — Կարաշն Լենին »:

Մոտեցավ:
 Տխուր էր նավաստին:
 Անձանոթ էր դեմքը: Անող:

Ու չասով մշտական «գրաստի»-ն:

Այլ—

Կամաց.

«—Ալի, Լենին յոկ»:

Եւ վռչինչ:

Հեռացավ:

Ու թվաց թէ

Լեոնացած՝ դարեկեց մի ալիք:

Հասկացավ խոսքերի մութ խմաստը

Նավաստի Ալին...

ԷՎ

Գիշեր է:

Բնել է Տրապիզոնը:

Զի հաջում անգամ մի շուն:

Վոստիկանը միայն, ինչպես շունը

Արթուն է.

Հսկում է փողոցում:

Սրթսրթում են սե սոսիները,

Փսփսում են ասես խավարին,

Վար թեկուղ Տրապիզոնը քնել է,

Բայց ահա—արթուն է Ալին:

Գողեգող գնում է Ալին—

Պառերի տակով դեպի մութը:

Գողեգող գնում է Ալին—

Դեպի ռւր.

— Լոկ ինքը պիտէ:

Մոտենում է ահա կամացուկ

Մի շենքի:

Պորո՞ծ խավարում՝

Յուցանակ կա այնտեղ մի ծուռ...

Նկարած է վրան—

Նա գիտե—

Հասարակ—

ՄԱՆԳԱՂ ՈՒ ՄՈՒՐՃ:

Շրջում է ալիքների գողերու

Վաստիկանը՝ խեթ ու առուղ:

Կոչվում է շենքը քաղաքում—

«ԿՈՆՍՏԱՆՏԻՆՈՒՍ ԲՈՒՄ»:

Մոտենում է Ալին ինչպես գող:

Անցնում է մոտից վաստիկանը:

Սահում է Ալին կողքով—

Մոտենում է դռանը:

Սեղմում է դանդը:

Ձանգից սահայն գիլ:

Խոր լուսթյան մեջ

Ձարկում է

Մի սիրտ:

Բացվում է դուռը:

Մտնում է ներս:

Լոկ պահապանն է,

Վոր արթուն է դեռ:

Նա ճանաչում է

Կարդաշ-Ալուն.

Հաճախ գնացել են մեկտեղ լողալու:

Բալց արդեն պիշիք է.

Ուշ է արդեն.

Ի՞նչ ե հաբկավոր Ալուն արդյոք:—
— Կոնսուլ...

— Յան-խան...

— Գիշեր ե:

— Ուշ:

Բայց բախտից Ալուն—

Հյուպատոսն հանկարծ յեղնում ե դուրս:

— «Լենին յոկ» — հարցնում ե Ալին:

Լուսթյուն:

Ինչպես մուրճ՝ տաշող:

Յեղ— Կրծքին խփելով՝ Ալին՝

Մըմնջում ե՝

«— Նեթ կարաշո»:

Յեղ ապա, նայելով դեռին,

Մի բանից ասես վախելով՝

Ասում ե՝ դառնությամբ լի.

«— Ալի պլոխ: Ալի— աղլիտր»:

Սոնարհում ե գլուխը ներքե,

Անխոս վիշա ե հայտնում ու պատիվ—

Յեղ—

Հեռանում ե՝ քսվելով պատին...

V

Ուրիշ ի՞նչ:

Վոչինչ:

Խնդալու

Կամ լալու կարծեմ պատճառ չիք:—

— Վոլջոնյն արխադաշ Ալուն:

— Հաղթանակ գործին Իլյինին:

ԵԼԵԳԻԱ ԳՐԿԱՍ ՎԵՆԵՏԻԿՈՒՄ

I

Տեսի յերկիրը յես Խաալիս,
Յեկ Վենետիկը, և գոնդոլներ...
Այնտեղ շքում եր պոետը մեր
Յերազային իր, տարտամ քայլով:
Զլացած այն փարթամ փայլով,
Գեղեցկությամբ այն հեքյաթային,
Նա որորում եր յերգով մի հին
Իր սիրտը, սիրտը դեռ զայլալող:
Այնտեղ արևը քնքուշ բուլբուլ
Ցողում եր ծովը այնպես հեշտին,
Իսկ նա հիվանդ եր հին մի վշտից,
Հին մորմոքից՝ իր սիրտը այրող:
Նա իր սրտով հին, հին քնարով
Յեկ մատներով իր՝ արդեն անուժ՝
Դեռ գուրգուրում եր հեռու մի հուշ—
Յեկ այնպես, այնպես, այնպես անուշ
Նա փաղաքշում եր հուշը այդ ուշ,
Յեկ լ՛հնչ եր հուշը — մշուշ ու մութ—

II

Նա յերազում եր Արփաշայր
 Յեւ հին Գյումրին իր հեռավոր—
 Յեւ այն, ինչ հին եր, հուշ եր, այլ եր—
 Նրան թվում եր առավոտ:
 Նա ինձ ասում եր.— Հեռվում հեռու,
 Ուր դաշտն ե, դաշտն ե Շիրակի,
 Կա հին խրճիթ մի, մի տուն խարխուլ
 Վոր ազատվել ե կրակից:
 Այնտեղ հոսում ե մի հաշտ տուն
 Յեւ ըարդիները յերկնասլաց
 Հիմա հիշում են յերգը իրա
 Յեւ գլուխները թափահարում:
 Նրանք թափում են թերթերը չոր,
 Ծածկում խրճիթը հնամշա այն,
 Ինչպես յերգերը մահամնա,
 Վոր հեծկտում են համր լացով:
 Այն իր խրճիթն ե—Այնտեղ ե նա
 Հյուսել յերգերն իր ու յերազել:
 Այնտեղ վարդեր կան, թերթեր գեղնած,
 Այնտեղ յերազ կա, ու յերգ, ու սեր—

III

Նա գեղերել եր, յեղել եր նա
 Շատ ծովերում ու ցամաքներում
 Յեւ ամենուր նա, ու ամենուր
 Տեսել եր նույնը—Քաղաքներում
 Գործարաններ եր՝ տեսել նա բոլոր
 Ու գործավորներ համր ու հլու,

Բւ գործավորներ, ինչպես թարուն:
 Յեւ ամենի ալդ քաղաքներում,
 Ու միւս ցնորքով ու վաստակով՝
 Նա ամբողջներ եր տեսել հլու
 Յեւ տերեր՝ շուրջ ու հաստափոր:
 Կյանքում տեսել եր նա լոկ տերեր
 Յեւ բազմություններ կամակատար,
 Վոր ընդունակ են կյանքը կրել,
 Ինչպես որենք մի հավերժական:
 Յեւ նա ասել եր այդ տերերին,
 Բայց ավելի՝ այդ թարունները,
 Նրանց, ում կյանքը անիծել ե
 Յեւ դարձրել ե ճորտ ու գերի:
 Յեւ նա ասում եր. — Յերկրի վրա
 Գազան ե, գայլ ե մարդը մարդուն:
 Կյանքի որենքն ե հավերժական,
 Վոր մեկը լաթ ե, մեկը՝ արթուկ: —
 Յեւ նա ասում եր՝ նույնն ե մարդը
 Յեւ միշտ ել նույնը կմնա,
 Մինչև ցնդի այս ակնթարթը,
 Վոր ընթանում ե գեպի մահ:
 Ամբողջ կյանքում նա ու աշխարհում
 Միայն այս բանն եր հասկացել —
 Յեւ պատրանքին այս, սոխն հլու՝
 Նա յերազել եր ու լացել:

18

Յեւ թափառում եր նա, վորդ ու ծեր,
 Քաղաքներում այդ բազմաթիւ,
 Վոր վողոված են յերկաթաշեն

Գործարանների թանձր ծխով:
 Չտեսնված մի, քանդող խանդով
 Շաչում եր շուրջը մի գոռ պալքար.
 Ամեն վայրկյանը — մի գործադուլ,
 Անդուլ կռիվ մի հերոսական...
 Սակայն հողին իր՝ հավիտյան խուլ
 Խուլ պալքարին աչք աշխարհաշեն՝
 Գաշվում եր մեջն իր, ինչպես խիռենջ,
 Կամ սրորվում եր, ինչպես տաշեղ:
 Ուրիշ յերազ եր նրան հուզել,
 Ուրիշ ցնորք մի, սեր հնագույն —
 Յեվ հարազատ եր նրա հոգուն
 Միայն այդ հինը — Ո, նա կուզեր
 Հեռու տնակն իր վերադառնալ,
 Գտնել առվակը կրկին այն հին,
 Ուր իր յերգերը կարկաչեցին
 Յերազային ու տխրաբարբառ —
 Սակայն մեր կյանքը սավետական
 Նրան թվում եր անթով ու սուտ.
 Նրա աղմուկը խորթ եր նրան
 Յեվ անհաղորդ եր նրա լեզուն:
 Նրան թվում եր մեր լույսը՝ ցուրտ,
 Մեր արեղակը՝ գիշերային,
 Մեր քաղաքները, ահով լեցուն,
 Յեվ մեր դաշտերը՝ ամայի...
 Նրա աչքին մեր Հոկտեմբերը
 Ըմբոստ մի բուռն եր անիմաստ,
 Վորի ճգտումն եր այն բերելը,
 Վոր լուկ ցնորք ե ու յերազ:
 Յեվ մեր հորձանքը՝ յերկրում յեղած,

Մեր աշխատանքը դյուցազնական,
 Նրան թվում եր սին մի յերազ,
 Վոր ցնդելու յե՝ ծանր ու դանդաղ:
 Նրան թվում եր մանկան մի խաղ
 Մեր ընդվզումը, պայքարը թեժ—
 Յեւ ուր վոր կյանք ենք կերտում հիմա—
 Նա լոկ տեսնում եր մահ ու աղետ:
 Յեւ ի՞նչ, ի՞նչ մեր՝ նոր ծագող,
 Մեր հորձանուտը՝ կյանքում հորդած՝
 Նրան թվում եր մութ մի հորդա՝
 Ու ավերո՞ղ լոկ ու կործանող:
 Յեւ աշխարհում մեր հաշիւրական
 Մեր մենամարտը ընդդեմ հնի—
 Նրան թվում եր անիրական,
 Ինչպե՞ս տարտամ մի, խառը վայրկյան,
 Յերբ արթնանում ես ծանր քնից:
 Յեւ նա ասում եր.—Մինչեւ շիրիմ
 Պիտի նույն հուշը նա սրորե,
 Յեւ չե՞ն դա, չե՞ն գա պայծառ որեւ
 Վնչ ծեր սրտին իր, վնչ աշխարհին:
 Անցածը հուշ եր չնաշխարհիկ
 Նրա սրտին ծեր, գալիքը—սուտ,
 Յեւ որորուն այս հին յերազով՝
 Իրեն կարծում եր նոր մի նազուն,
 Վոր հայրենի իր յերկրից անդին
 Շրջում ե վորք ու վտարանդի:—

Յեա լսում եյի նրան հանգիստ
 Յեւ փակում եյի աչքերս յերբ—

ԹՎում եր՝ մեկը յերգում և յերգ,
 Վոր հին և, հին և, ինչպես զանգի
 Տխուր զողանջը որերում ա՛յն,
 Յերբ նայիրյան մի յեկեղեցի
 Շռայլ՝ փռում եր յերկրի վրա
 Իր «որհնությունը» և «յեղիցին...»
 Բացվում եր դեմս մի մութ կամար,
 Ուր արեգակը՝ թեւից կախած՝
 Լուսավորում եր քաղաքներ մառ
 Ու գյուղեր՝ ծխոտ ու խեղդամահ:
 Թախիծ եր, թուլյն եր այն աշխարհում,
 Այնտեղ մամուռ եր միայն աճում:
 Այնտեղ տերտերն եր ու վաշխառուն
 Ու խարազանն եր այնտեղ շաչում:
 Յեվ հաշտ առուն այն, հեքյաթ-առուն,
 Վոր յերագում եր կարոտով նա—
 Այն արոտներն եր միայն ջրում,
 Վորոնց տիրում եր մի ուս Հոֆման:
 Մյուս դաշտերը—չլուտ ու չոր,
 Ու դաշտերում այն—գրաստ-ապին,
 Հադին նեխած մի, ցեխոտ շապիկ,
 Հոգին միշտ համր, հրատուչոր:
 Յեվ ժամը, ժամը դյուղամիջում՝
 Կյանքի վրա այդ նստած թուխսի,
 Յեվ քահանան ծեր և ծեր մուխսին,
 Յեվ աղոթքները Յեղսան բաջու:
 Իսկ քաղաքները... Այստեղ արդեն,
 Վորպես առանցքը ամբողջ կյանքի—
 Բարսեղ աղա մի, կամ մի Արսեն՝
 Կիսաշարչի ու կիսարանկիր:

Ահա իմ դէմն ե, դէմն ե իմ նա.
 Տեսնում եմ դեմքը նրա ճարպոտ.
 Խոզի մուկթ մի, ուռած մի փոր.
 Նա ուղարկում ե վորդուն գիմնազ,
 Ունի տներ ու խանութներ մեծ,
 Գիտե ուտել կուշտ, չափով խմել,
 Սակայն սիրում ե անչափ, անչափ
 Ծծել քրտինքը բազմաշարչար
 Բանակների այն, վոր աշխարհում
 Միայն հոգնում են ու աշխատում:
 Ահա առանցքը—Շուրջը սակայն,
 Ինչպես լուսինը շուրջը հողի—
 Դառնում ե կյանքը նայիրական
 Ու լիանում ե նրա շողից...
 Հլու ու համր նրա խոսքին
 Ու շարժումին մի նրա մատի—
 Զրոհներէից ո, մինչև զատիկ—
 Դառնում ե շուրջը կյանքը «ազգի»:
 Դառնում են շուրջը գրքեր, թերթեր,
 Դպրոց, թատրոն ու յեկեղեցի,
 Տներ, կառքեր բյուր, ոթո ու ձի,
 Հոգաբարձու ու վարձու տերտեր:
 Դառնում են շուրջը վարժապետներ,
 Վոր ըստ տեղի ու ժամանակի՝
 Թե փաստաբան են, գրող են թե,
 Թե խմբապետ են, թե խմբագիր:
 Նրանք են ուղը, աղը կյանքի,
 Նրանք են փայլը աշխարհի այն,
 Ուր արեում ե վերէից մի «հայ»
 Կիսաշարչի ու կիսաբանկիր:

Նա վերն է, վերն է, ինչպես արև,
 Փառաբանում են նրանք նրան,
 Յեվ նա թափում է նրանց վրա
 Իր բարությունը՝ փայլը հրե:
 Յեվ նա թվում է նրանց որենք,
 Ինչպես արեք հավերժական,
 Վոր պարզեում է պայծառ որեր
 Յեվ շնորհում է թե լույս, թե կյանք:
 Ահա ցնորքը, բախտը բուրյան,
 Վոր յերազում էր նրա հոգին.
 Թեկուզ այս կյանքը միթին էր «քիչ»,
 Բայց... «հարազատ էր ու նայիրյան»:
 Այս կյանքը փառք էր թվում նրան,
 Անհուն դրախտ մի՛ հուշով նաշխուն:
 Յեվ այս էր, այս էր, այս էր, վոր նա
 Չնաշխարհիկ մի բախտ էր հաշվում...

VI

... Յես պատմում եյի նրան, թե մեր
 Յերկիրը ի՜նչ է հիմա դառնում
 Յեվ ի՜նչ ուժեր են հիմա հառնում
 Իր յերազած այն աշխարհի դեմ:
 Յես պատմում եյի այդք մեր մեծ
 Յեվ առավոտը մեր իրական
 Յեվ այն, վոր սիրտս թինդով յերգեց
 Յեվ այն, վոր նոր է ու պիտի դա:
 Յես ասում եյի,—յերկրում հեռու,
 Ուր մեր աշխարհն է սավետական,
 Հիմա յեղնում է ուրիշ մի կյանք

Յեւ յայլ պայքար ե հիմա յետում:
 Վոր այն, ինչ մութ եր, հնին անտես,
 Վոր խորշերում եր, ներսում, միգում—
 Հիմա դառել ե հրե մի գունդ
 Յեւ ըորրոքում ե կյանքը աշխատեզ:
 Վոր վոնց դարնանը հեղեղը գա
 Յեւ կապանքները ձմրան քանդե—
 Այդպես մըրիկը այն հեռակա
 Խուլ աշխարհում մեր արձագանքեց:
 Ինչպես հանքում հին, յերբ վերեւի
 Շերտերը ծուխ են արդեն դառնում—
 Ուրիշ ուժեր են վարից հառնում
 Ու բարձրանում են զեր՝ արեւին,—
 Այդպես մըրիկը այն կարմրակեղ,
 Վոր Հոկտեմբեր ե հիմա կոչվում—
 Բերեց յերկրին մեր նոր մի աճում
 Յեւ աշխարհներ նոր հանեց հանդես:
 Յեւ ալդ աշխարհը, ուժը ալդ մեր—
 Ո, այլ ե, այլ ե, չեզած յերբեք.
 Վորպեսզի գար նա, կյանքում հորգեր—
 Դեռ հարկավոր եր հինը սրբել:
 Այդ ուժը նոր ե, ձերին ոտար,
 Ձերին ներհակ միշտ ու հակադիր,
 Ինչպես փայտի դեմ—հալած մեռադ.
 Ինչպես ջրի դեմ—հրի հատիկ:
 Դա մեր բանակն ե, յեւած վարից,
 Խուլ խավարից ձեր աշխարհի այն,
 Վոր մեր քրտինքը փոխում քարի՝
 Յեւ մեզ թողնում եր արյուն միայն:
 Մեր կյանքը մութ եր ձեր աշխարհում:

Անդուռ նկուղ եր, անանց ձմեռ.
 Յեկավ պայքարը, ցուրտը ցրեց—
 Յեկ ձմեռն տեղ—տեսանք դարուն:
 Մենք մեր որերը, այգը դարու
 Հոկտեմբերից ենք հիմա հաշվում
 Յեկ անաջող մի, հիմար սիրուց
 Դեպի լեռները մենք չենք քաշվում:
 Յեկ սրտերում մեր—տրտունջ չկա.
 Մենք հավատում ենք հիմա կյանքին.
 Մեզ հմայում են գործ ու պայքար
 Յեկ հոգնությունը աշխատանքի:
 Գո ճանապարհը աշխարհում այն
 Դու գնացել ես մեն ու մենակ—
 Իսկ մենք անթիվ ենք, անհուն բանակ
 Յեկ կառուցում ենք հիմա անահ
 Մեր նոր աշխարհը՝ պայծառ ու լայն:
 Յեկ մենք ասում ենք.—Մենք ենք հիմքը
 Ամբողջ կյանքի ու մարդկության.
 Ամբողջ աշխարհը հայրենիք է
 Յեկ աշխատանքը ու քրտինքը
 Ո, նոր աշխարհ մի պիտի տան—
 Նրանց, ում կյանքը անիծել է,
 Ով ճորտ է, մերկ է ու անտուն,
 Բայց պայքարում են հիմա անդուլ
 Յեկ աշխատում են ստեղծել
 Նոր մարդկություն մի՝ անցավ, անցեց...

Մեր յերգը—սա յե: Յեկ մենք հիմա
 Խուլ աշխարհում մեր նայիրական

Բերել ենք ուժ նոր, ու թափ, ու կամք,
 Վորպեսզի կյանքը աշխարհի ան,
 Վոր դուք քանդել եք ու կործանել—
 Վերաշինենք ու վերածնենք—
 Յե՛վ մենք անթիվ ենք ու անհաշիվ,
 Մենք մեր յերկրում ենք և ամենուր—
 Յե՛վ անաջող մի, հիմար սիրուց
 Դեպի լեռները մենք չենք քաշվի—
 Հիմա յե՛լնում ենք մենք մեր կաշվից,
 Հիմա հոգնում ենք, տնքում անքուն,
 Վոր մեր զնգուն այն, հիմար Զանգուն
 Բիլովատներ ու վոյլտեր հաշվի:
 Ուր անապատ եր, դաշտ եր ամա,
 Ուր լոկ յերաշտ եր ու մահ բոցե—
 Մենք ջրանցքներ ենք շինել հիմա
 Յե՛վ մեր դաշտերը վոսկեղոծել:
 Այնտեղ, ուր հովն եր քո կարկաչում,
 Ուր կուզեյիր վոր Զարոդ ապրի—
 Հիմա դրել ենք յերկաթ Փարբիկ
 Յե՛վ մեքենան է այնտեղ շաշում:
 Յե՛վ քիլովատը յուրաքանչյուր,
 Ամեն մի վոյլտը այնտեղ հաշված—
 Ո, անլ վոյլտեր է կյանքի կանչում
 Յե՛վ քիլովատներ հանում աշխարհ:
 Ո, դաշտերում այն մեր անջրդի,
 Ուր կառքը փառք եր, յեթի գնար—
 Մեր նոր բանակն է յե՛լնում բանտից,
 Այնտեղ զնգում է յերբ մեքենան:
 Յերբ ծխնելույզն է ծխում այնտեղ
 Յե՛վ հիդրոշենք փռում կայծեր—

Դա թաթն ե, թաթն ե մեր յերկաթե
 Քանդում աշխարհը հնամյա ձեր...
 Այնտեղ մեր չուրջը ծվում ե դեռ
 Ճզճիմ ճահիճը ձեր ծանրանխառ—
 Յեվ տարիներ դեռ քանի, քանի
 Պիտի նա թափը մեր կաշկանդե:
 Կարծում ես հինը չկա՞ այնտեղ,
 Քո յերազածը՝ հուշով նաշխած:
 Ո, վոչ.—կանգնած են դեռ գեմառդեմ
 Յերկրում մեր յեվս—յերկու աշխարհ:
 Յեվ ձերը, ծերը—ճշող ե դեռ,
 Քո ներբողածը—դեռ կա, դեռ կա.
 Յեվ կլինի նա յերկամր, յերկամր,
 Քանի դեռ հինը մենք չենք քանդել:
 Կապրի, կապրի դեռ շունչդ այնտեղ,
 Կերգին յերգերը դեռ քո թողած,
 Քանի կյանքում մեր կանգուն ե՞ղեա
 Ցնորք—բոստանը քո ներբողած:
 Յեվ դա յե, դա յե, դա յե արդեն,
 Քո այդ բոստանն ե ու գույգ բարդին:
 Յեվ մեքենան մեր, վոր գեմառդեմ
 Հիմա յելել են մենամարտի:
 Յեվ այս պայքարը համր, լսին,
 Այս մենամարտը մեր առորյա—
 Ո, ավելի յե տագնապալի,
 Քան բարբիկազը հոկտեմբերյան...
 Ո, ձեր աշխարհը—դեռ կա, դեռ կա,
 Նա դեռ նստած ե, հաստանստուկ,
 Յեվ քո յերգերը յերեկ յերգած
 Դեռ շատերին են այնտեղ տղղում:

Բայց դա աշխարհն է մահապարտված,
 Կյանքի մամուռը, տիղմը անհուն,
 Վոր բոստանին քո, առվին կառչած՝
 Յեվ համառում է, և՛ հեռանում:
 Յեվ խուղերի յերբ անդուլ մթում
 Վառվում է լամպը ելեկտրական—
 Դա մեր պայքարն է ընդդեմ անդուլ
 Խուլ աշխարհի ձեր նախիրական:
 Յեվ մեր քլունսը՝ լեռը քանդող՝
 Յերբ տունեղներ է ձգում յերկար—
 Դա վնչ թե լեռն է քանդում անդուլ,
 Այլ ձեր աշխարհը սարսափահար:
 Քանդում, քանդում է նա անհանդիստ,
 Քարե բերդերը շարտում դեն
 Յեվ նոր շերտեր է կանչում կյանքի
 Յեվ բանականը նոր հանում հանդես:
 Յեղնում, յեղնում են նրանք արդեն,
 Սովարանում են որը որին,
 Ինչպես մեռաղը յերկրի խորից,
 Ինչպես գարնանը հեղեղ հորդե:
 — Դա հորձանուտն է բանվորական,
 Հորդել—գալիս է ահագնորեն,
 Վոր ծանրությունը պայքարի այս
 Լայն ուսերով իր եզուց կրե:
 Դալիս, դալիս են նրանք ահա,
 Լցնում յերկիրը շառաչով զիլ,
 Յեվ մեր յերգերը ել ավելի
 Հնչում են բարձր ու խանդավառ:

Դողում ե հողը այդ ընթացքից
 Յեվ յեռանդից այդ, խանդից անծայր,
 Յեվ մեր դալիքը՝ այնքան պայծառ
 Ահա բացվում ե իմ հայացքին...

VII

Այնքան պայծառ ե այդ ապագան...
 Տեսնում եմ՝ վաղը, վաղը, շաղոտ
 Յերկրի վրա մեր սավետական
 Ահա բացվում ե մի առավոտ:
 Ահա գյուղեր ու քաղաքներ նոր՝
 Յերկաթ ցանցով մի իրար կապված,
 Յեվ առօրյան մեր ահա վաղվա՝
 Լցված խինդով նոր ու աղմուկով:
 Ահա շենքեր նոր, զվարթ տներ,
 Ուր լույս կա, լույս կա, լույս կա այնքան...
 Չկան խուղերը նայիրական,
 Ուր լույսը փառք էր, յեթե լիներ:
 Ուր դարեր անթիվ ու տարիներ
 Ապրում էր մարդը, ինչպես միջատ,
 Ու չար աստված մի՛ յերկնից իջած՝
 Որհնում էր կյանքը այն մոխիրե...
 Յելիլ ե կյանքը, քնից դարձնել,
 Դողում ե հողը բեղուն բերքից՝
 Ու շճւրջը, շուրջը, շուրջը յերկրի—
 Աշխարհը լսյն ե ու անպատճառ:
 Աշխարհը դաշտ ե մի համերաշխ,
 Յերկիրը վճնց ե, վճնց ե քրտնել...
 Ապրում են շուրջը ժողովուրդներ՝
 Յեղբայրական ու հավիտյան հաշու:

Յեվ մարդը, մարդը ահա վաղվա՝
 Հարվածներից հին մեջքը շտկած.
 Ահա հայացքը, սիրտը իր պարզ
 Յեվ աշխարհում—իւր քայլքը վստահ...

Ահա ցնորքը մեր անսահման,
 Մեր յերազանքը, վարպետ:—Սակայն,
 Սա յերազանք է մի այնպիսի,
 Վոր չի տրվի մեզ խոսքերով սին,
 Վորի համար—ո, դարե՛ր, դարե՛ր—
 Մենք պայքարել ենք ու պայքարել:
 Ու պայքարում ենք:—Իհարկե դու
 Մեր յերազին այս չես հավատում:
 Դու յերազում ես, այստեղ նստած,
 Մարմանդ առու մի, մի խուլ բոստան
 Յեվ հեզ գառնուկ մի, վոր բառաչե—
 Սակայն այդ յերգը—մեր յերգը չե...

VIII

Յեվ լսի՛ր, լսի՛ր, լսի՛ր վարպետ,—
 Իզուր ես հինը դու յերազում
 Յեվ զո՛ւր ե, զո՛ւր ե սիրտդ հարբել
 Անմխիթար այդ, սին յերազով:
 Իզուր ե սիրտը քո գազազում
 Յերկրի հանդեպ մեր վերածնվող.
 Վո՛չ մեր յերկիրն է շվայտ Հոռոմ
 Յեվ վո՛չ ել ինքդ—նոր մի Նազոն:
 Իզուր ստին այդ, մթին գերի՝
 Դու անիծում ես ուժը մեր նոր.—

Դու այդ ուժինց ես փախել յեղնող
 Յեւ զնչ թե, զնչ թե արքաներից,
 Յեւ դաս յեթե դու յերկիրը մեր
 Յեւ նույնը, նույնը, նույնը մնաս —
 Մեր նոր արևը չի գուրգուրե
 Բո այդ յերգերը մահամնա:
 Բեզ կընդունես այն աշխարհը հին,
 Վոր դեռ ծամում ե մամուռ ու ցեղ,
 Բայց այդ արևը ձմեռային
 Դժվար թե սիրտդ տաքացնե
 Յեւ կմնաս զու տխուր ու ծեր,
 Այդ նույն ձմեռը քո ցուրտ հոգում,
 Յեւ հուսահատ ու լորը կլինես
 Ինչպես հեռու այս Վենետիկում...

1925 հունվար, Վենետիկ

ԻՄ ԸՆԿԵՐ ԼԻՊՈՆ

ԲԱԼԼԱԴ ԽԱՆԿՈՒԹՅԱՆ, ԲԱՔՏԱՊԱՂԻ, ՊԱՅՔԱՐԻ ՅԵՎ ՀԵՐՈՍՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ընկեր Հիպարիտ Մելչյանի հիշատակին

Մանկությունը հիշելիս՝ սիրտս դառնում ե գինով...
Յեւ մի ընկեր ունեյի՝ Լիպո անունով:

Խնջքան հիշում եմ նրան՝ աչքերիս հանդեպ
Մի նայիրյան տեսարան բացվում ե հապճեպ:

Փռվում ե դեմս խեղույն մի փողոց խաղաղ,
Ու փողոցի անկյունում — մի վտիտ աղա:

Նիրհում ե Ղարսը՝ խաղաղ ամառնամուտին...
Խնջքան վախտ ե տղան այդ վռտաբորիկ:

Նա նստած ե մի քարի — տասնամյա տղան,
Ու նիրհում ե առաջին — մի ցածլիկ սեղան:

Կլոր սեղան ե ցածլիկ, մեջտեղում — մի չարիս.
Բախտախաղ ե մանկական — կողեկնոց վիճակ:

Տճւր մի կողեկ ու խփիր, — թե բախաղ բանեց —
Մի տուփ լուցկի, կամ մի տուփ քորոց կհանես:

Կապուտաչյա այդ տղան, ախ, ինչքան եր չար.
Մեզ հետ կռվում եր հաճախ, ծեծվում չարաչար:

Բախտը ժպտար յեթե մեզ ու լուցկի հաներ —
Նա իր չարիսը կծներ ու կռիվ կաներ:

Ունեւր բարի նա մի մայր՝ ծեր ու չքավոր.
Միակ նեցուկն եր նա տան՝ բոլորին պահող:

Ինչքան հիշում եմ հիմա մանկությունս յես —
Կապուտաչյա այդ տղան յեւում ե իմ դեմ:

Տեսնում եմ միշտ նրան յես իր չարխի առջև...
Հետո որեր անցան շատ, սլացան հապճեպ:

Ու կորցրի յես նրան: — Աշխարհում այնինչ
Յեկան որեր հուրհուրան, տարիներ անջինջ:

Պատերազմներ յեղան մեծ, պայքարներ բազում —
Յեվ ամբողջ կյանքը փոխվեց, ինչպես յերազում:

Դասակարգեր ընկան հին ու յեկան նորեր —
Որեր վառվառ ու անգին, անմոռաց որեր...

Մի որ յեկանք ու առանք Յերևանը մենք —
Հետո դաշնակը շարժեց մատներ ու ղենք:

Նահանջեցինք քաղաքից մենք լուսարացին —
Յեվ ընկերոջս նորից յես հանդիպեցի. —

Յերկու ամիս եր արդեն ճակատում եյինք—
Վերջին որերը միայն մենք հանդիպեցինք:

Լիսվարիտ եր դարձել նա, իմ ընկեր Լիպոն.
Արշավում եր բանակում՝ ուղմի շապիկով,

Նա զինկոմն եր մեր գնդի, մեր գնդի հոգին.
Անճանաչ եր համարյա՝ գորշ շինեւն հագին:

Ճանաչեցի սակաւն յես:— Մոտեցա նրան,
Ասի՝ հիշում ես, Լիպոն, Ղարսը նայիրյան...

— Հիշում ես չարխը քո են... — Նա ժպտաց ու խիստ
Ասաց. — Գնում ենք եգուց. պատրաստվիր, Յեղիշ:

— Դե, են չարխը... նա չկա... չկա... Հիմա մենք
Ուրիշ չարխեր պիտի այս աշխարհում շարժենք:

— Բախտախաղ չե սակայն սա, այլ կռիվ ու կամք.
Լուսարացին մենք պիտի առաջանանք...

— Դաշնակը խաղ ե կարծում, հանաք ե անում...
Դե, կխոսենք մի լավ — Յերեւանում...

...Լուսարացին մենք անցանք գրոհի,
Լուսարացին խփեցին Լիպոնին...

Լուսարացին նա ընկավ կռվում,
Յերբ հաղթանակն եր վառվում, փռվում:

Ընկավ կռվում
 Մեր զինկոմի արի.
 Ընկավ Լիպոն
 Յերեանի
 Ճանապարհին...

...Լուսարացին Յերեանը յերեաց.
 Լուսարացին մենք մտանք Յերեան:

Լուսարացին մեր բանակը հաղթական
 Քաղաք մտավ՝ հեռը կարմիր մի դադաղ...

Լուսարացին վաչ մի «ախ» —

Սակայն —

Լուսարացին դրոշներ հուրհուրան
 Իջան ընկեր Լիպարիտի
 Վրա...

Խոնարհվեցին դրոշները՝ բանակի —
 Ու պառկած եր իմ ընկեր Լիպոն՝
 Ռազմի կարմիր իր զգեստներն հագին:

— Փառք քեզ, փառք քեզ,
 Մեր զինկոմ
 Արի, —
 Փառք, վոր ընկար
 Հաղթանակի
 Ճանապարհին...

Հիմա Լիպոն իմ չկա, նա չկա հիմա,—
 Ո՞վ չի սակայն չերազում այդպիսի մի մահ...

Նա պառկած է
 Կոմունարների
 Այգում.
 — Փանք քեզ, ընկած
 Մեր քաջարի
 Զինկոմ:

Դու պայքարի
 Դրոշ յեղար
 Վառ մի.
 — Թե տեսնեյիր ի՞նչ է դարձել
 Մեր Բանակը
 Կարմիր:

Նա աշխարհում բանակն է, ո, առաջին:
 Յեվ վնչ մի ուժ չի դիմանա առաջին:

Ննջիր խաղաղ
 Կոմունարների
 Այգում.
 — Փանք քեզ, ընկած
 Մեր քաջարի
 Զինկոմ...

1928

ԲԱԼԼԱԴ ԳԵՂԶԿԱԿԱՆ

(Աղջիկները պարում են ու յերգում)

— **Ս**իրոնն աղջիկ, հումն ես սիրում աշխարհում—
Սովետական ես մեր սիրուն աշխարհում:

— Քաղքից եկած են աղին եմ յես սիրում,
Ճակատը բաց են աղին եմ յես սիրում,
Աչքերը շող են աղին եմ յես սիրում,
Մաշին քշող են աղին եմ յես սիրում...

— Ընչի՞ համար դու չես սիրում են աղին,
Բոյը սիրուն, բուսը սիրուն են աղին,
Հոնքը կիտած, բեխը սրած են աղին,
Գլխին սև-սև փափախ դրած են աղին,
Մառաղները կողքից կախած են աղին,
Մեր հանդերից հեռու փախած են աղին...

— Ընչի՞ սիրեմ բեխերը ցից են աղին,
Հողը դնեմ սև ու անսիրտ են աղին,
Ձեռքը տուռ, խեղքը տուռ են աղին,
Թալան տվող, լիբը ու հարուստ են աղին,
Մառաղներին ձեռքը դրած են աղին,
Ըռանչալարի շխլան ու լաց են աղին...

— Են Վահնց եղաւ, վոր քեզ սիրեց են տղեն:

— Շեկ մաղերիս աչքը չոնց են տղեն,

Արնոտ աչքը վրեա ածեց են տղեն,

Մառազերից կրակ բացեց են տղեն,

Ալեորիկ մորս ծեծեց են տղեն,

Ջահել սրտես արուն ծծեց են տղեն...

— Յերբ պատահեց եդ բոլորը աշխարհում:

— Յերբ դեռ սե եր խալխի որը՝ աշխարհում,

Յերբ դաշնակի ձեռն եր տիրում աշխարհում,

Յերբ ունեոր-տներն եր տիրում աշխարհում,

Յերբ ռանչաբարին արե չկար աշխարհում,

Յերբ ռանչաբարի որն եր խալխը աշխարհում...

— Են Վահնց եղաւ՝ քեց հորըդ նա գեղից,

Եկաւ, քեց քաջ ախպորդ նա գեղից,

Կրակ տվեց, ավար հանեց նա գեղից—

Բիչ եր ֆնում՝ քեզ ել տաներ նա գեղից...

— Եդ են կրակ, ցաւ տարին եր մեր գեղում,

Յերբ սե կրակ ու արին եր մեր գեղում,

Ըռանչաբարը թվանք առաւ մեր գեղում,

Են սե տղեն մի հաւ գառաւ մեր գեղում.

Հետո են սե Սեպուն եկաւ մեր գեղում,

Եկաւ, փռեց կրակ ու ցաւ մեր գեղում,

Ըռանչաբարին գերի արաւ մեր գեղում,

Արունն եկաւ—սեկաւ գառաւ մեր գեղում...

— Թվանք առած՝ փախաւ հերըս մեր գեղից,

Հետը փախաւ քաջ ախպերըս մեր գեղից,

Խնչքան ռանչալար-տղամարդ կար— մեր գեղից
Յեկան գացին Ղազախու սար մեր գեղից...

— Հետո եկավ, գեղը տիրեց են տղեն,
Շեկ մազերիս աչքը չոեց են տղեն,
Արնոտ աչքը վրես ածեց են տղեն,
Մառազներից կրակ բացեց են տղեն,
Ալեռիկ մորս ծեծեց են տղեն,
Ջահել սրտես արուն ծծեց են տղեն...

— Հետո եկան վառման ուրեր, հետո կովի ուրեր եկան,
Գեղից դացած իմ ախպերներ պոպողափոր, հուրհեր
եկան.

Ալեռիկ իմ հերն եկավ,
Իմ բայլշեիկ ախպերն եկավ...

— Են որվանից, յերբ ախպերս եկավ գեղ,
Յերբ բայլշեիկ, ռանչալար հերս եկավ գեղ—
Կարմիր գարուն, կանանչ արև եկավ գեղ,
Բանվոր տղից, քաղքից բարև եկավ գեղ...
Մաշին նստած՝ բանվոր տղեն եկավ գեղ,—
Վոնց վոր գարուն մի հրեղեն—եկավ գեղ...

— Ընչի՞ համար ել յես սիրեմ են տղին,
Մաղերը սև, աչքերը սև են տղին,
Հոնքը կիտած, բեխը սրած են տղին,
Գլխին սև-սև փափախ դրած են տղին,
Մառազերը կողքից կախած են տղին,
Մեր հանդերից հեռու փախած են տղին...

— Իմ ուզածն ե քաղքից եկած են տղեն,
Աչքերը բաց ու սիրտը բաց են տղեն,
Գլխին կաշվե գլխարկ դրած են տղեն,
Ըռանչալարի սրտով սիրած են տղեն...

— Յես են տղի տեսքն եմ սիրում աշխարհում
Մաշին քշող ձեռքն եմ սիրում աշխարհում,
Նրա անուշ յերգն եմ սիրում աշխարհում,
Սավետական ես մեր սիրուն աշխարհում...

ԲԱԼԼԱԴ ԳՆԴԱՊԵՏ ՏՈՍՍՈՐԻ, ԿՈՍՅԵՐԻՏ ՏՂԻ ՅԵՎ ԳՈՐԾԱԴՈՒԼԻ
ՄԱՍԻՆ

Քաղաք իմ, քաղաք իմ, քաղաք իմ—Բազու,—
Վորքան հեքյաթներ կան այս գորշ քաղաքում...

Յեա ունեմ ընկեր մի, ընկեր մի մոտիկ,
Նա մեջքին կապում ե մի բարակ դոտի,
Նա գլխին դնում ե հասարակ կեպի—
Իսկական մի հերոս ե չգրված վեպի,
Հասարակ բանվոր ե նա Բալախանում—
Փորում ե նա հողը ու նավթ ե հանում:

Քաղաք իմ, քաղաք իմ, քաղաք իմ—Բազու,—
Վորքան հեքյաթներ կան այս գորշ քաղաքում...

Այս վտխա բանվորը, այս վտխա տղան
Այն տաբին յեղել ե համարյա խոխա:—
Այդ այն մութ տաբին եր, յերբ ծովի բացից
Գրավեց քաղաքը մեր—անգլիացին:
Յերբ յեկավ, նստեց նա ու հսկեց պատին
Մեր ըմբոստ քաղաքն ու պրոլետարիատին:
Տոմսոնի կոշիկն եր քաղաքում տիրում,—
Թշնամին դաժան եր, բարեկամն—հեռում...
Բայց յերբ ե բանվորը լռել աշխարհում,—
ա խուլ պայքարում եր, անդհուլ պայքարում:

Քաղաք իմ, քաղաք իմ, քաղաք իմ—Ֆազու,—
Վորքան հեքյաթներ կան այս գորշ քաղաքում...

Այդ մութ ուրերին եր, յերբ մի ուր բերին
Լցրեցին բանտերը մեր ընկերներին:
Յե՛վ վաղ առավոտը, հանկարծ, դեմուզեմ—
Մեր վախտ տղին այս կանչեց Կոմիտեն:
Գաղտնի Կոմիտեն մեր կանչեց ու ասաց.
«—Դու քաջ կոմյեբիտ ես՝ հասակդ առած,
Բո հայրը բանվոր ե, ինքդ—սրբուհտար.
Տեսնում ես թղթերը.—վերցրու ու տա՛ր:
Մերոնք գործադուլ են պատրաստում արդեն.
Այս խող գնդապետը յեղել է մեր դեմ—
Ուզում է վողջին նա դարձնի գերի.
Կաանես այս թղթերը նրա գորքերին,
Կմտնես փողոցները խռիվ ու բանուկ—
Իրրե թե աֆիշ ես հանդիստ բաժանում»:

Քաղաք իմ, քաղաք իմ, քաղաք իմ,—Ֆազու,—
Վորքան հեքյաթներ կան այս գորշ քաղաքում...

Հրճվանքից շողաց մեր քաջ տղի հոգին,
Կարծես թե նա տերը դարձավ քաղաքի.
Աչքերում ցոլաց մի խնդություն անհուն.—
Տեսե՛ք՝ ինչ գործեր են նրան վստահում...
Ճերմակ թերթիկները դադանը խոթեց.—
Իսկի չլախի թող գաղտնի Կոմիտեն:
Ու վաղեց, վաղեց նա սրտի դողոցով.
Դիմացից՝ մի վանշո եր անցնում փողոցով.—
Չսպելով սրտում իր մի կրծող, մութ բան—
Մոտեցավ նրանց նա ու ասաց «Դուդրայ»...

Ասաց, ծիծաղեց նա կամաց, ինքնիրեն—
Ու հանեց թերթիկները, սկսեց ցրել...

Քաղաք իմ, քաղաք իմ, քաղաք իմ— Բագու,—
Վորքան հեքյաթներ կան այս գորշ քաղաքում...

Այս ինչ քաջ տղա յե, այս ինչ լավ ցրիչ...

Բոլոր զինվորները մեկ-մեկ վերցրին.

Սակայն հայհոյանքը կոկորդուս զսպած՝

Մեր տղի գլուխը արնոտեց սպանու

Հարվածեց, գլուխը արնոտեց տղի—

Կարմիր կաթիլները թափվեցին հողին...

Բայց յերկրորդ հարվածը յերբ ոգում շողաց—

Արդեն չքացել եր, կորել եր տղան...

Քաղաք իմ, քաղաք իմ, քաղաք իմ— Բագու,—

Վորքան հեքյաթներ կան այս գորշ քաղաքում...

Հեիհե հասավ մեր Կոմիտեն տղան.

Արնոտած յերեսը հրճվանքից շողաց.

Կապեցին գլուխը, դրին անկողին.

Ուղարկող ընկերը համբուրեց տղին...

Հետո գործադուլ մեծ յեղավ քաղաքում—

Յեկան բանվորները— ու հաղթեց Բագուն:

Ամբողջ պրոլետարը կանգնեց դեմուդեմ—

Խողովակ Տոմսոնի՜ն այն հաղթեց Կոմիտեն...

Հաղթեց գործադուլը ինվիլիզ զորքերին—

Բագվի պրոլետարը չդարձավ գերի.

Մարսեց գնդապետը մեր ուժից անթիվ—

Յեվ յեկան ընկերները Բայիլի բանտից...

Քաղաք իմ, քաղաք իմ, քաղաք իմ—Բագու,—
Վորքան հեքյաթներ կան այս գորշ քաղաքում...

Կեցցեն գործադուլը, կեցցեն կոմիտեն,
Կեցցեն և փոքրիկ այն, կոմյերիտ տղեն,
Կեցցեն մեր պայքարը ու կամքը արե—
Կեցցեն բանվորները համայն աշխարհի...

Քաղաք իմ, քաղաք իմ, քաղաք իմ—Բագու,—
Վորքան հեքյաթներ կան այս գորշ քաղաքում...

ԲԱԼԼԱԴ ՔՍԱՆԵՎԵՅԻ ՄԱՍԻՆ

I

Ամեն առաւելոս ծեղին,
 Յերբ քնից դարձնում ե Բազուն,
 Յերբ, յեւած գիշերվա մեզից,
 Արթնանում ե կյանքը քաղաքում,—
 Յերբ ձայնով աշխուժ ու հնչուն,
 Բաղաքի բոլոր մասերից
 Շչակները գործի յեն կանչում
 Պրոլետարներին,—
 Բաղաքի ծայրերից բոլոր
 Զգվելով յերբ շարան-շարան
 Բանվորները հոծ խմբերով
 Շտապում են գեպ գործարան,—
 Ամեն առաւելոս ծեղին,
 Այդ ժամին գորշ, մխրտնդ—
 Զուլվելով յերթին ամենքի—
 Բաղաքից անցնում են և նրանք:

II

Բսանքվեց հոգի յեն նրանք—
 Յեւ խոհուն, մտադրադ են բոլորը:—
 Առջևից գնում ե նա—
 Յերկաթյա կարմիր կոմանդորը:

Քայլերով հաստատ, համաչափ,
 Հետևում են նրան ընկերները,
 Ընթանում են քայլերով շատալ,
 Շտապում են դեպի վիշկաները:
 Աննկատ, ձուլված ամենքին,
 Քայլում են նրանք դեպի ծովը.
 Վողջունում են ջրերը դեմից,
 Համբուրում ե հովը:
 Համբուրում ե դեմքերը քամին,
 Շշնջում ե խոսքեր հյուսիսի.
 Յերկաթյա շքախումբ ե դա մի—
 Գնում ե զորահանդեսի:—

III

Քայլերով հաստատ, համաչափ
 Ընթանում են նրանք խմբովին,
 Անցնում են բուլվարի միջով,
 Մոտենում են ծովին:
 Խփում ե ծովը ափերին,
 Յերկինքը գորշ ե, կապար,
 Ճոճվում են նավերը սևերից՝
 Շղթայով ափին կապած:
 Իսկ հեռուն—ուրիշ նավեր,
 Կողերով ծանր նստած՝
 Սահելով գնում են վեր—
 Դեպի Պարսկաստան...
 Գնում են դեպի Ենզելլի,
 Գնում են դեպի Իրան,
 Տանում են յերկրից Լենինի

Մի հեղուկ ալ-հուրհուրան:
 Նայում են նրանք նազերին
 Յեվ իրենց շրթերով անբառ,
 Անսահման խինդը դեմքերին՝
 Շշնջում են.— Բարի՜ ճամփա...

IV

Տեսնում են ապա հեռվում
 Յեվ ուրիշ նազեր նրանք.
 Մշուշում նրանց յերևում,
 Արևում են ամեր հուրհուրան:
 Տեսնում են նավեր ծանրակող,
 Վոր ջրերը խորունկ արխած՝
 Գնում են դեպի Կրասնավոդսկ,
 Գնում են դեպի Հաշտարխան...
 Նայում են կարոտով անդուլ
 Այդ հեռու ամերին նրանք.
 Մի յերգ ե այնտեղից թնդում,
 Խնդալով վողջունում նրանց:
 Դաշտերում անբեր ու ամա
 Տեսնում են հազար նվաճում.
 Յերկաթե անտառի նման
 Սերունդներ են յելնում ու աճում:
 Հասնում են նրանց ականջին
 Վիթխարի մուրճերի ձայներ.
 ՇՀակներ են թնդալով կանչում,
 Աշխատանքն ե հնչում այնտեղ:
 Լսում են նրանք այնտեղից
 Բյուրավոր վտաքերի գոփյուն.

Քրտինք ե բարձրանում հանդերից,
 Մի կուրծք ե անդուլ տրոփում:
 Նայում են հրճվանքով անհուն—
 Ու խնդուն յեռանդով ջամբած՝
 Կոմանդորը ձեռքով ե անում—
 Ու թեքում են նրանք ճամփան...

Վ

Ու, կրկին հեռուն նայելով,
 Քայլերով հաստատ, համաչափ,
 Անցնում են նրանք Բայիլով,
 Մտնում են քաղաքը նվաճած...
 Տարիներ են անցել կորովի,
 Սուրացել, գնացել անդարձ—
 Ու յելել ե նահանջող ծովից
 Մի ամբողջ նոր նավթանտառ:
 Ուր ծովն եր առաջ շառաչում
 Յեփվելով դուր յեռանդից—
 Վիշկաներ են հիմա աճում,
 Վիշկաներ անծայր, անթիվ:
 Թնդում ե յերկիրը նվաճած,
 Շնչում ե յեռանդ ու կրակ,
 Անցնում են քայլերով համաչափ,
 Յերկաթե քայլերով նրանք:
 Դեմքերով՝ վառված արևից,
 Մազութով, մրով ծեփած՝
 Վիշկաները կեցած բարևի
 Ասում են.—Բարև, Ստեփան...
 Աշխատում են, յեռում են բոլորը.
 Մրտած դեմքեր ու ձեռներ:

Հիացած՝ կարմիր կոմանդորը
 Շշնջում ե.— Բարե՛, ընկերներս—
 Ու մտնում են նրանք վիշկաները,
 Յերկաթե քայլերով շշնջում.—
 Դառնում են փոկերն, անխնայ
 Յեռանդի ձայնով շշնջում:
 Շշնջում ե կարմիր կոմանդորը
 Փոկերի աղմուկի միջից—
 Յեվ լսում են, լսում են բոլորը
 Նրա ձայնը ջինջ ու վճիտ:

VI

Յեվ ասում ե նա—կոմանդորը.
 —«Տոկացեք, ընկերներ անդին.
 Ձեր ամեն մի փորած նավթահորը
 Մի քայլ ե ցանկալի կյանքին:
 Բացվել ե հորիզոնը լուսե,
 Պայքարով ահոսել մի կյանք.
 Ձեզ համար գիշերով մի սև
 Ավաղե դաշտերում մենք ընկանք:
 Քսանըվեց եյինք մենք, քսանըվեց,
 Բայց անթիվ, անթիվ ե մեր անունը.
 Վոչ գնդակը մեզ սպանեց
 Յեվ վոչ ել կսպանե հողնությունը:
 Քանի կաք, ընկերներ, քանի կաք,
 Քանի կա աշխատանքը անդուլ—
 Մեր յերթին—վախճան չկա,
 Մեր պայծառ գործին—պարտություն:
 Տոկացեք, ընկերներ, մենք ձեզ հետ ենք,
 Տոկացեք, ընկերներ անդին,

Վոր անցնենք այս նեղ օրահետը
Յեղ հասնենք ցանկալի կյանքին...

VII

Շշնջում ե կարմիր կոմանդորը
Փոկերի աղմուկի միջից—
Յեղ լսում են, լսում են բոլորը
Նրա ձայնը ջինջ ու վճիռ:
Ու անտես ամենքին, ինչպես ռիթմը,
Այնտեղից յերևում են նրանք,
Թողնելով սրտերում հուր շոխի մի,
Վառելով անմար մի յեռանդ:
Ու կրկին, հրճվանքով անհուն,
Գլուխը բարձր ու ուղիղ՝
Կոմանդորը ձեռքով ե անում
Յեղ փոխում են նրանք ուղին:
Հոնդում ե դեմից քամին,
Բայց անշեղ քայլերով նրանք
Անցնում են Բալխասին,
Մտնում են դործարան ու հանք:
Շրջում են այդպես ամենուր,
Մտնում են դործարան, դավոդ,
Դեմքերին իջնում ե մուր,
Շորերին նստում ե նավթի հոտ:
Յեղ մինչև բարձրանում ե որը,
Դառնում ե թնդացող ցերեկ—
Շրջում ե կարմիր կոմանդորը,
Լինում ե ամենուրեք:
Ձուլվելով դարձող փոկերին,
Աղմկող ռիթմերի միջից

Խոսում ե ընկերներին
 Իր ձայնով հաստատ ու վճիտ:
 Ու, ութմի նման անտես,
 Զուլվելով սրտերին նրանց—
 Շշնջում ե, շնչում ե անվերջ,
 Անդադար ավյուն ու յեռանդ:

VIII

Յեվ ապա, յերբ դառնում ե որը
 Շառաչուն, թնդացող ցերեկ—
 Իրարից բաժանվում են բոլորը,
 Յրվում են ամենուրեք:
 Մտադրադ, գլուխը թեքած,
 Քայլերի համաչափ դարկով—
 Ստեփանը գնում ե Յեկա,
 Զափարիձեն—դեպի Մոֆնարկոմ:
 Գնում են և մյուս ընկերները,
 Ամենքին անտես քայլերով
 Անցնում են բոլոր փողոցները,
 Մտնում են հիմնարկները բոլոր:
 Սրտերում անբոց մի կրակ,
 Պայքարում կռիված խոսքերով
 Ամենուր շնչում են նրանք
 Անդադար յեռանդ ու կորով:
 Աշխատանքը անտակ ե, մեծ ե,
 Թշնամին անտես ու դժնի—
 Յեվ շրջում են ալդպես Քաանրվեցը,
 Մինչև իրիկունը իջնի:
 Շրջում են անվերջ, շշնջում են,
 Առորյա աշխատանքը հսկում,

Մինչև իրիկունը իջնում ե
 Ու վառում կրակներ վոսկուն:
 Յեվ իջնում ե յերբ իրիկունը,
 Վոր հոգնած սրտերին նստի—
 Քսանըվեցը անխոս հեռանում են,
 Գնում են հանգստի:

IX

Յեվ ամեն առավոտ, յերբ որը
 Բարձրանում ե՝ հոգսը թևին—
 Շրջում ե կարմիր կոմանդորը՝
 Քսանհինդ ընկերներ յետևից:
 Շրջում են բոլոր վիշկաները,
 Մտնում են զործարան ու հանք—
 Քսանըվեց կարմիր ընկերներ են,
 Քսանըվեց մարտիկներ նրանք:
 Զուլվելով դարձող փոկերին,
 Աղմըկող ութմերի միջից
 Խոսում են ընկերներին
 Զայներով հաստատ ու վճիռ:
 Ասում են նրանք.— Տոկացեք,
 Տոկացեք, ընկերներ անդին,
 Վառվել ե հորիզոնը լուսե,
 Առավոտը ցանկալի կյանքի:
 Քանի կաք, ընկերներ, քանի կաք,
 Քանի կա աշխատանքը անդուք—
 Մեր յերթին—վախճան չկա,
 Մեր պայծառ դործին—սլաքառեթյուն...

1928

ԽՄԲԱՊԵՏ ՇԱՎԱՐՇԸ

I

Փողոցում լռություն էր ու թանձր խավար,
Առավոտը մոտ էր, բայց դեռ չէր բացվում—
Իսկ հյուրանոցում խմբապետ Շավարշը
Խմում էր, խմում էր ու մոռժով լցվում:
Խմբապետ Շավարշը:—Մի հաղթ տղամարդ,
Յերեսին՝ վերից վար՝ դաշույնի հարված.
Այդ հարվածն համարում էր իր դեմքի զարդը՝
Մանավանդ, յերբ դժգոհ էր ու մի քիչ հարբած:
Այդ հարվածն—ու բեխերը:—Դեղին, վռնոտ,
Յերկու խուրձ հրեղեն, յերկու առու,
Վոր, ծանր, իջնելով կզակի վրա—
Նրան տալիս էյին «քաջի» համարում:
Յեվ մոռյլ աչքերը՝ բիրերում արյուն,
Յեվ խիտ հոնքերի գերանդին...
Նա իրեն համարում էր—անհաղթ արու,
Վորպես հրաշք՝ յեւած հայ ցեղի արդանդից:
Շավարշը խմում էր:—Լուռ, մոռյլ բազմած,
Սեղանի գլուխը, վորպես ամպ ծանր.
Յեվ ամեն մի բաժակը քամած
Նրան դարձնում էր ավելի համր:
Մենակ չէր Շավարշը:—Նրա հետ նստած

Նրա քաջ խոխեքը, իր խմբի աղերքը՝
 Իրենց խմբապետ հռչակին վստահ՝
 Անվերջ խմում եյին—ու հոսում եր յերգը:
 Իգգիրցի Յեզորը, Ղարսեցի Հարոն,
 Մշեցի Թաթիկը ու Սաքոն Ղաչադ,
 Վորոնցից վախենում եր անգամ ինքը—Դրոն,
 Վոր իրենց կանչել եր առավոտը վաղ:
 Նա նրանց կանչել եր առավոտ վեցին,
 Շավարշին կարգադրել եր, վոր բերի իր խումբը.
 Գիտեյին, վոր ուզում ե ուղարկի դործի,—
 Յեվ ահա Շավարշը մինչև այդ—խմում եր:
 Շավարշ մռայլ եր: Մի մթին կասկած
 Ոձի պես կրծում եր նրա սիրտը.
 Սեղանի գլուխը մութ, մռայլ բազմած՝
 Անդադար խմում եր ու հայացքը—բիրա եր:
 —Կանչել ե Դրոն առավոտ վեցին,—
 Մտածում եր Շավարշը,—բայց ինչո՞ւ յե կանչել.
 Ասաց՝ զրկելու յե կարևոր գործի—
 Յեվ թողեց, վոր կասկածը մինչև լույս տանջե
 Յեվ ուտի իր սիրտը—Ինչո՞ւ չասաց,
 Թե այդ ի՞նչ գործի յե ուղարկում նա.
 Ուղեղում վխտում եր կասկած հազար.
 Մտածում եր՝ գնամ, թե չգնա:
 Ո՞վ գիտե Դրոյին: Այո: Ո՞վ գիտե:
 Կարող ե սարքել հազար դավ: Դրոն:
 Դժվար ե կռվել հետը:
 Զուգեց խաթրով անի—կանի զոռով:
 Կհանի իր վրեժը—Յերեկ չէր միթե,
 Վոր Շավարշն սպառնաց շտաբը քանդել
 Ինչո՞ւ—Վորովհետև
 Առևտահայ սղաններն են իշխում այնտեղ:

Ոսացած սպաները:— Ոսլայած սղերը,
 Ձեռքերին՝ ձեռնոցներ, դեմքերին՝ պուզրան
 Վոչ զենք են տեսել, վոչ կռիվ:— Մերկ
 Սղջիկներ են միայն տեսել դրանք...
 Յեւ դրանք ահա, այդ լակոտները,
 Վորոնց ինքը կարող է տանել բաղանիք—
 Ուզում են, վորպեսզի խմբապետները
 Իրենց ձեռքին դառնան կույր խաղալիք:
 Ուզում են տիրանան յերկրին, բանակին,
 Հաստատեն ռազմած մի իշխանություն.
 Բայց վոնց նա կռանա դրանց տակին.
 Կնիկ է ինքը, թե կատմ...
 Իսկ Դրոն, իզդիրցի այդ խմբապետը,
 Վոր յեղել է հերոս, անվախ տերորիստ,
 Դրոն— նրանց հետ է
 Յեւ ուզում է դառնա մինիստր:
 Ռազմական մինիստր:— Լավ: Լավ:
 Հետո: Ի՞նչ պիտի անի հետո նա:
 Դե, վոր մինիստր դառավ—
 Կարող է բոլորին տա գետնովը:
 Կարող է հավաքի իզդիրցիներին,
 Բռնոտի բոլորին, զինաթափի,
 Սպանի, ջանդակները շներին քցի,
 Վոր ծաղկի իր շտաբը...
 Խոնվեցին մտքերը Շավարշի գլխում.
 Դլուխը ծանրացավ. լցրեց ու խմեց:
 Մրտում մոմաացող կասկածը խուլ
 Դառնում եր հետզհետե մեծ:
 Դե, Դրոն— թագավոր ե:— Դեռ յերեկ եր
 Սպանեց իր աղերքից յերկուսին,

Վերովհետև այդ տղերքը
 Հարբած՝ թքել էյին մեկի յերեսին:
 Կառքից իջեցրել էյին ու դեմքին թքել.
 Հետո դուրս եր յեկել, վոր մինիստր ե...
 Դե, տղերքը—հարբած են յեղել.
 Հարբածին ել ի՞նչ մինիստր:
 Թքել էյին դեմքին ու նստել նրա կառքը,
 Մինիստրի կառքը,—վայ, հարամգաղենք...
 Բայց հո չկործանվեց աշխարքը.
 Մինիստրը աշխարք եր աղատել...
 Իհարկե, սխալ եր: Իհարկե, Դրոն
 Վարվել եր անվայել, վարվել եր տմարդի.
 Խաբելով կանչել եր նրանց միլիցիատուն—
 Այդպես չի վարվի տղամարդը:
 Խաբելով կանչել եր, թե կնեքի.
 Տղերքն ել յեկել էլին,—և ահա միամիտ
 Նրանց հանել էյին կամերից
 Ու կոնակից խփել... Միայն մի
 Ինչ—վոր հարբած մարդու ներկայությամբ...
 Սուս ու փուս: Գաղտագողի: Անձեն:
 Ո՞վ գիտե Դրոյին... Ինչքան ե նա
 Այդպես գաղտագողի հնձել...
 Մեկը—Թեկին եր, Յեգորի յեղբայրը.
 Յեգորը Դրոյին կնեքի:—Վոչ,—
 Ահա նստել իր մոտ—խմում ե անղաղար
 Ու հարբած՝ համբուրում ե ընկերոջը—
 Ղարսեցի Հարոյին:—Լավ: Լավ:
 Յեգորը իր մարդն ե այսուհետև
 Յեղբոր պես լինելու յե մոտիկ, հալալ,
 Նույնիսկ կովեն յեթե:

Այ քեզ մինիստր... Այ քեզ Դրո:
 Այ քեզ խմբապետ քաջ...
 Ձեռքը խփեց սեղանին Շավարշը—
 Հողը դողաց:
 Խփեց ու խմեց: Նորից խմեց: Մռայլ:
 Ու վոչ մի բառ հասեց: Գլուխը
 Ծանր՝ դրեց կրկին իր բռունցքի վրա.
 Այդպես անշարժ—մնաց: Իսկ շուրջը աղմուկ եր:
 Յերգում եր Ղաչաղը:—Բայաթի՛ յեր, թե յերգ
 Թուրքերեն, վոր լսել եր Շավարշը.—յերբ:
 Գլխում ծանրացել եր մի թանձր մեզ.
 Սրտում խլրտում եր կասկածը դեռ:
 Ուզում եր բարձրանա, թքի հացին,
 Իրենց կերած հացին. շուռ տա սեղանը:—
 Արդեն մոտենում եր լուսաբացը.
 Իսկ նա դեռ տատանվում եր. չգիտեր,
 Թե կատարի՞ արդյոք Դրոյի հրամանը:
 Ուզում եր տասնոցը հանի, կրակի,
 Բայց իրեն զսպում եր. մտածում եր:
 Վերջապես տղամարդի վարտիկ և հաղին,
 Յերակներում—արյուն և, և վոչ թե—մածուն և
 Դե, Դրոն թագավոր և:—Ու թող լինի:
 Բայց հո չի՞ կարող այդ մարդը
 Խնչ ուղենա—անի.—
 Բա իրո՞ւ—Շավարշի՞—աշխրհի՞թը:
 Իր հետ և աշխրհի՞թը:—Շավարշը հիշեց.
 Ուզեղում բացվեց լայնանիստ—
 Ալագյազը... դուման... անասաղ գիշեր...
 Շնեբի վոռնոց անհանգիստ...
 Սնցնում են գյուղերից: Առջևից—տավարը՝

Հայկական, թուրքական գյուղերից քշած:
 Գյուղերում—ընկել ե հավարը.
 Լաչակի եր եղ՝ գյուղերի գլխին քաշած...
 Ճոճում եմ սալերը. ձիերը դուրսում:
 Մայլերին—յերեխեք, կնանիք. բեռ...
 Դումանը շոյող ե, ինչպես զեփյուռ,
 Զիբրի դուրսունը, ինչպես յերգ...
 Առջևից—տավարը, յետևից—աշիրաթը՝
 Շավարշի աշիրաթը.—խնուսցինեք,
 Վորոնց տեղահան եր աբել—
 Պատերազմի թաթը—
 Ու աշխարհում ցրել:
 Շատերը՝ կորցրած տուն, տեղ,
 Ընտանիք, յերեխեք, հայր, մայր,—
 Այժմ պատրաստ եյին ամեն ինչ քանդել
 Մի լավ ձիու, կամ մի բեռ ալյուրի համար:
 Ով ել հանդիպել, ումն ել լինել.
 Ռսի, թուրքի, հայի—միևնույն չէ:
 Միայն թե քաղցից չվոռնար կինը.
 Միայն թե յերեխեն շունչը չփչեր:
 Խնուսից—Ալաշկերտ: Հետո Ղարս:
 Յուրտ, մերկ, սով, տիֆ:
 Ինչքան, ինչքան մեռան,
 Քաղցից, կամ յետ չեկան Փրոնտից:
 Ամբողջ ճանապարհը—դիակներ, մահ:
 Ով վոր մնաց՝ մնաց: Հասան վերջապես
 Այն ուռի յերկիրը, վորի համար
 Այնքան արյուն եյին իրենք թափել...
 Հասան: Թափվեցին կիսամերկ: Յեւ ի՞նչ.
 Մնացին յերկնքի աակ բաց,
 Յուրաք յետևից, քաղցն առջևից—

Վոչ ոգնություն, վոչ բան:
 «Ռուսահայ յեղբայրները»... հա—հա...
 Ընդունեցին—թուրքից ել վատ, այն.
 «Ռուսահայ յեղբայրները»... «Հայրենիք». «Հայ».
 Կուշտ. ախանջները գինջ. ապահով:
 Բայց ինչ՞աւ ընդունեցին այդքան վատ, վատ,
 Ոտարի, թշնամու, գրողի պես.
 Դե, հայեր են լիրբ, մուխանաթ,—
 Մտածում եր Շավարշը,—հայեր են գեշ,
 Այլասերված հայեր, ուսացած.—վոչ
 Կովի յերես ասած, վոչ Կովի ահ.
 Յեւ դա չէր պատճառը, վոր
 Վոչխարների նման սարսափահար,
 Նրանք փախան ֆրոնտից, ավին երզրումը,
 Հետո Ղարսն, Ալեքսուլը... վայ ձեղ, հայեր...
 Շավարշի գլուխը մտքերից յետում եր.
 Շավարշը դառը ծիծաղեց.
 Խմեց. ու հոսեցին կրկին մտքերը—
 Իրարից ավելի պղտոր ու ծանր,—
 Իսկ Ղաչաղը յերգում եր, դեռ յերգում եր,
 Հոսում եր գառնությունը համր...
 Յեւ հանկարծ Շավարշը—այնքան պարզ—
 Կարծես դեմը լիներ, կարծես կենդանի—
 Հիշեց.—առավոտը բացվում եր, թարմ,—
 Շրջապատել եյին թուրքական Թալինը
 Յերեք որ երարդեն—կովում եյին.
 Շրջապատել եյին գյուղը չորս կողմից խիտ.
 Մարմանդ լուսաբաց եր, յերբ
 Գյուղը զարթնեց հանկարծ թանձր ծխից.—
 Շավարշի տղերքը գիշերը

Վառել էյին դյուղը մի ծերից—ու հիմա
 Չորս կողմից խուժեցին նրանք ներս՝
 Փռելով իրենց շուրջը ահ, մահ, մահ:
 Աղմուկ, ճիչ, լաց, սմբակների շփնդ,
 Ինքը, նստած սև ձին, ձեռին մառգեր,
 Փափախը թեք դրած, մի ձեռով պինդ
 Գրկած ձիու բաշը՝ արշավում եր...
 Յեւ հանկարծ... ծառս յեղավ Շավարշի ձին. լինչ,
 Ինչ զարմանալի հրաշք, Շավարշ...
 Դիմացից դուրս թռավ մի հրեշտակ, չէ. կին.
 Ձին սանձեց Շավարշը—ու մնաց:
 Ջաննաթի փերի յեր, կին չեր, չէ.
 Չեր տեսել Շավարշը այգալիսի կին.
 Սարսափած աչքերով կինը նայեց շուրջը—
 Աչքերը սև էյին, սև ու ջինջ:
 Սև մաղերը թափված ուտերին, կուրծքը բաց.
 Ալաբաստրե, ճերմակ ձյունների նման
 Շողոդողում եր կուրծքը, ինչպես լուսաբացին
 Ալագյաղը, յերը ցնդում է դումանը:
 Շավարշը սանձել եր ձին, քարացել
 Ազդեցիկ եր տեսքը՝ հազի
 Կաշվե սև զգեստը, ձին տակի,
 Վոր սարսափահար ծառացել՝
 Խփում եր մի վոտքը հողին, վրնջում եր,
 Աչքերից թափում եր բոց, շանթ, աղամանդ, ծուխ.—
 Շավարշը լսում եր իր ձիու վրնջյունը
 Յեւ ուռչում եր կուրծքը, ուռչում, ուռչում, ուռչում...
 Տեսարանը շքեղ եր. ինքը—զարհուրելի,
 Ծառացած կնոջ առջև, ինչպես սուրբ Դևոդգ.
 Ու կնոջ աչքերը՝ սարսափով լի,

Աչքերը, վորպէս գիշեր: Ու թվում էր—ցնորք է:
 Մի վայրկյան էր միայն, վոր տեսց
 Յերկար, ինչպէս դարը:—Շափարչը մի պահ միայն
 Ուղում էր բաց թողնել ձին յետևից,
 Վախենալով, վոր կինը կանեյանա,
 Կտեսլանա հանկարծ, կցնդի,
 Կդառնա գարնանային մշուշ, ամպ, ցող—
 Ու կմնա լոկ ինքը ու ձին՝
 Դյուղամիջին ահից խրխնջացող.—
 Բայց պատահեց հանկարծ զարմանալի,
 Զարմանալի մի բան.—կինը, հեիհե,
 Ինչպէս ճերմակ փրփուր, ճերմակ ալիք—
 Փլվեց, փռվեց Շափարչի նժույգի առջև.—
 «Կուրբան»,—կանչեց կինը.— «Կուրբան սյանի,
 Սյան մյանըմ իգիթըմ, սյան մյանի ալ.
 Մյան սյաւարըմ սյանի, իգիթ երմյանի» —
 Չայնը՝ աղբրի նման, աղբրի նման զուլալ...
 Ի՞նչ էր, ի՞նչ էր, ի՞նչ էր. ցնորք էր, զառանցմանք, տէ՛նդ.
 (Բերտինքի մեջ կորած ձին
 Լիզում էր թաց լնդերքը
 Յել հաղիվ էր դիմանում օանձին)—
 Յերբ դիմացից հանկարծ, դիմացի խրճիթից
 Դուրս թռավ մի գինվոր՝ ձեռքին դաշույն,—
 Հետո հիշում է Շափարչը մի զարհուրեկի ճիչ,
 Հետո մշուշ, մշուշ, մշուշ...
 —Չեմ տա,—գոռաց գինվորը,—չեմ տա, Շափարչ,
կմն է.
 Իմ ձեռքերից փախավ շան քածը...
 Վրա պրծավ մուսլ.—ու շողշողաց դաշույնը,
 Ու Շափարչին թվաց, թէ հարբած է—

Ու հիշում ե Շավարշը.—կինը՝ վերքը կողքին՝
 Թավալում ե իր կարմիր արյան մեջ—և—
 Իր մառդերի շողքը, իր մառդերի շողքը,
 Ու գինյուրի դիակը—իր ձիու սմբակների առջև...

Այն լճի եր, լճի եր, լճի եր. ցնոք. եր, գառանցանք,
 ասեց.

Խենթի պես, նրանց դիակների վրայով, քշեց իր ձին,
 Այրեց, ջարդեց, թափեց, քանդեց, քանդեց,

Գյուղը դաշտ դարձրեց կարմիր հնձի:

Կոտորեց. չհարցրեց ծեր, կին, աղջիկ, մանուկ,—

Մինչև ուշ գիշեր, մինչև ուշ գիշեր ասպատակեց.

Հետո լուսինը կարծես արյան մեջ եր լողանում,

Իսկ գյուղը դիակ եր կարծես՝ կապված իր ձիու

ասպանդակից:

Ուղեղում մշուշ եր—կարմիր, ալ, արյունարբու,

Ուղեղում թուրք կնոջ մարմինը վառվում եր,

վորպես վերք.

Հետո հարեց Շավարշը. գայլը արյունով ե հարրում,

Իսկ Շավարշը—մի գայլ եր, վոր կորցրել եր մի եգ—

Մի սպիտակ, մի մաքուր, մի հրաշալի...

Շավարշը

Բռնեցքը խփեց սեղանին. խմեց. և յերբ

Մրբեց բեխերը բռնեցքով—հիշեց իր ձիու բաշը,

Իսկ Ղաչաղը յերգում եր դեռ:

II

Արդեն փողոցում ցրվում եր խավարը,

Մոտենում եր առավոտը, պղտոր բացվում,—

Իսկ խմբապետ Շավարշը
 Դեռ խմում էր, խմում էր ու մոռնով ցլում:
 Տղերքն հարբել էյին: — Թաթիկը՝
 Սիրեկանի նման դրկած Հարոյին՝
 Համբուրում էր նման հարյուրապատիկ—
 Իսկ Յեզորը հայհոյում էր Դրոյին:
 Շավարշը մտածում էր:— Մտքերի թելը,
 Վոր աշնպես տարածվել էր Ղաչաղի յերգից՝
 Թողնելով հիշողության, անցյալի յելը՝
 Դրոյի շուրջը վոլորվեց կրկին:
 Արդեն բացվում էր առավոտը.— արդեն
 Բաց-կարմիր թանաքի նման Յերևանի վրա
 Թափվում էր հորանջող ու մքլած այգը—
 Յեվ Յեզորի հայհոյանքն էր վողջունում նրան,
 Միայն այդ հայհոյանքը:— Քաղաքում դեռ
 Մարդիկ քնած էյին ծանր, տաղնադալի քնով,
 Յեվ բացվող առավոտը անտանելի մի բեռ էր,
 Վոր իջնում էր կրկին իր անմխիթար հունով.—
 Քաղաքը դեռ քնած էր լուռ, համր, ծանր,
 Ներքեր միայն, հյուրանոցի առջև, փողոցում
 Կանացի, մանկական, թե՛ պառավային մի ձայն
 Վնգստալով ողն էր սղոցում.—
 Շավարշը մտածում էր. հարկավոր էր իսկույն վորոշել՝
 Հարկավոր էր դնալ, կամ չդնալ մնում էր
 Մի-յերկու ժամ միայն:— Յեվ նա վորոշեց.—
 Նա կգնա, բայց մենակ. խումբը՝
 Կազմ, պատրաստ՝ կապառի քաղաքից դուրս,
 Փարաքարի մոտի այգիներում. հետո—
 Հետո հայտնի կանի:— Ձինվորներեց լոկ չորսը

Կգնան իր հետ առավոտուն.—

Յեղորը, Ղաչաղը, Թաթիկը, Հարոն.—

Հենց սրանք—բավական են. կարող ե՛
թող հարձակվի Դրոն.—

Բայց ո՞վ ե... նրա ձեռքը... սահողը...

Կարող ե բանտարկի: Կարող ե հանկարծ

Սպանի տղերքից սրան, կամ նրան:

Վոլորեց Շավարշը իր պղտոր հայացքը—

Հիշեց արչունոտ այն տեսարանը.—

Միլիցատան բակում, ավազին,

Իրար կողքի ընկած—յերկու դիակ.

Իգդիրցի Թեիկը և Աղասին՝

Լուռ, արնաշաղախ. միայն

Ծոծրակների վրա—փոքրիկ վերքեր.

Խփվաց եր կոնակից... Այդպես:—

Դեպի մաուզերը տարավ

Շավարշը իր ձեռքը.

Արյունը գլուխը խփեց—

Հարբեց...

Դա վնչ թե քամին ե փողոցում շաչում,

Յեւ վոչ ել հրթիռը հրդեհում խավարը,—

Իր խմբի տղերանց հետ դա հյուրանոցում

Խմում, աղմկում ե խմբապետ Շավարշը:

Այդ նա յեր, վոր տարավ ձեռքը մաուզերին,

Հանեց. քաշեց.— և վաղ առավոտվա մեջ

Չարագուշակ, դաժան լերդեց մաուզերը

Արյան, մուժի, մահի, ասպատակի յերգ...

Հետո ձայնակցեցին նրան մյուսները՝

Յեգորը, Թաթիլը, Ղաչաղ Սաքոն,—
 Իսկ քաղաքը, սմկած, դեռ քնել եր
 Ու զառանցում եր մառուկերի կրակոց։—
 Ինչպես տիֆոյ հիվանդի զառանցանքում հրե,
 Նախճիրի պես բացվող առավոտվա ֆոնին
 Գծելով տապնապի հնչնագրեր—
 Յերգում եր մառուկերների սիմֆոնին։
 Կրակում եյին աղերքը—բաց պատուհանից.
 Իրար կողքի կանգնած, հայացքները դեպի լուսաբացը,
 Համազարկը թռչում եր տանիքից—տանիք,
 Առավոտվա միջով, վոր նրանց պես հարբած եր
 Պտտոր առավոտվա միջով, առավոտվա մեզին,
 Քաղաքի վրայով, վոր զառանցում եր,—
 Սավառնում եր խմբապետ Շավարշի հողին,
 Հարբած, մռայլ, դաժան, ինչպես ձյունը,
 Վոր բուք դարձած՝ խեղդում ե, արորում,
 Դարձնում աշխարհը, կյանքը, ամեն ինչ—տենդ.—
 Կրակում եր խումբը ու նայում հեռուն՝ աչքերում
 Արյան, մեզի, մահի, տապնապի նախճիրներ...
 Շուռ յեկավ հետո Շավարշը. մառուկերը ձեռին—
 —Դնանք,—գոռաց աղերքին,—ու պրծավ դուրս.
 Խռպոտ՝ հորդեց կոկորդից քրքիջը,
 Հետո—հայհոյանքը. հետո—
 —Յեգոր,—կանչեց,—լսում ես. մեզ Դրոն ուղել ե,
 Ուզում ե ուղարկի յերկինք՝ յեղբայրներին քով...
 Ու կրկին շառաչեց Շավարշի մառուկերը—
 Ասպատակի, մահի, արյան յերգով:
 Ահեղի յեր Շավարշը. ձեռքին մառուկեր՝
 Որորվելով, գնում եր մեզի միջից.

Յետեկից—իր տղերքը. բոլորի ձեռքին—զենք,
 Բոլորն ել—իր նման հարբած։—Առաջից
 Քայլում եր, վորպես սպառնալիք, ինքը. կողքեկողք
 Ընկնելով—գնում եր, այրում եր սիրտը տապը.
 Հետո բռնեց նրան մի խեղդող դող.
 Գլուխը շուռ յեկավ. սիրտը թափեց—
 Հենց ափսոսեղ, փողոցի մայթերին։—Տղերքը
 Բռնել էյին նրան։—Փողոցում,
 Ու դադարել եր արդեն մառադներն երի յերգը—
 Մի ծանր խռպոց եր միայն ողբ սղոցում։—
 Մեկը, մոտիկ ընկած, մեռնում եր յերեկ.
 Կի՞ն եր, տղամամրդ եր, յերեխամ,—անհայտ եր.
 Ո՞ւմ ինչ, թե նայիրյան ծագող արեւին
 Խռպոցով եր դիմավորում այդ մարդը։—
 Հանգստացավ Շավարշը։—Յեւ յերբ,
 Բեխերը սրբելով, անցավ առաջ—յերկու
 Զառանցանքի նման յերեխաներ,
 Աչքերով ամեհի, ահարկու—
 Ինչպես շները սովամահ, դաշտում դեգերող,
 Հղի կանանց նման փորներն ուռած,
 Մազիւնների նման ձեռքերով
 Հարձակվեցին Շավարշի փսխածի վրա—
 Յեւ սկսեցին լափել ազահարար՝ ընկած
 Յերեսնիւլայր մայթին, ինչպես շներ,—
 Ու նրանց աչքերում պսպղում եր քաղցը՝
 Անասնական, անեղբաւան, անեղբ...

* * * * *
 * * * * *
 Գնում եր փողոցով խմբապետ Շավարշը,

Յետեից—տղերքը, իր նման հարբած:
 Արդեն արթնանում եր զառանցող քաղաքը,
 Արդեն առավոտ եր դառնում լուսաբացը:
 Տներից յինելով հետզհետե՝ մարդիկ
 Անխոս զնում էյին՝ դեմքերին հողս:—
 Անցնում եր Շավարշը, իր խմբով, մայթից,
 Տարածում եր շուրջը զարհուրանք, դող:
 Յեվ հանկարծ—կրկին նա քաշեց մառդերը,
 Առաջին հանդիպած մարդուն հրամայեց.
 —Դեպի պատը ուխդ, դե շուռ տուր յերեսդ,
 Տեսնում ես՝ անցնում են մայթից—ահա լես:—
 —Շավարշն է անցնողը:—Տղերքը զվարթ
 Հրհռացին բարձր, հայհոյեց Հարոն,—
 Ու շուռ յեկավ մարդը, նայեց դեպի պատը,
 Յեվ անցավ Շավարշը՝ հայացքը արյուն:
 Յեվ հետո—ինչքան նա հանդիպեց մարդու՝
 Բոլորին հրամայեց նայել պատին.
 Բոլորի դեմքերին նա վախ եր կարդում
 Յեվ դա համարում եր—բարձր պատիվ,
 Յեվ այդ պատճառով ել—չափազանց հպարտ եր:
 Մի ամբողջ փողոց նա այդպես անցավ,
 Մինչև հանդիպեց մի մարդու,
 Վոր յերեսը շրջել չկամեցավ...
 —Յերեսդ,—գոռաց Շավարշը,—դեպի պատը,
 Թե չե՝ ուխդ—մոռիսդ հիմի կջարդեմ...—
 Բայց այդ զարմանալի մարդը
 Մառդերը քաշեց—ու կանգնեց նրա դեմ:
 Շավարշը շվարեց. յերանդ եր, տենդ,—
 Ուզեց մառդերի բլթակը քաշի,
 Յերբ հանկարծ յետեից մի ծանր ձեռք
 Բռունցքով խփեց Շավարշին:

Շավարշը որորվեց, ընկավ մայթին.
 Փողոցը յերերած աչքերում. մթնեց.
 Ու թվաց Շավարշին, թե այդ մարդը
 Գաշեց իր ուղեղում յերկաթե պատնեշ...
 Չլսեց եւ Շավարշը իր խմբի տղերանց
 Մառադերներ ձայնը և չղզաց անգամ,
 Թե ինչպե՞ս Յեզորը հանկարծ
 Գարի պէս ծանրածանր—իր վրա ընկավ:
 Չտեսավ Շավարշը և այն, թե հետո
 իր խմբի մնացորդը վռնց նահանջեց.
 Լոկ թվում եր նրան, թե մեկը յերկաթով
 Այրում և իր ախանջը:
 Յեւ տանը միայն, յերը աչքերը բացեց,
 Ուշքի յեկավ մի քիչ—հասկացավ, Վոր այդ մարդը,
 Վորին հանդիպել եր—յեղեկ և իր մեծ
 Խաչեղբայր—խմբապետ Սմբատը:

.

ՍԱՍՈՒՆՅԻ ԴԱՎԻԹԸ

Դառնանք—բարբառենք նզովք մենք նախ
Մարամեւքին, Թագավորին:

Դառնանք—բարբառենք նզովք ապա
Ձենով-Ոհանին, իշխանին նենգ:

Դառնանք—բարբառենք նզովք ապա
Այլ իշխաններին բոլոր այն մեր,
Վոր բերին մեզ մահ, ու մութ, ու նեղ:
Փառք փառաբանենք ապա մենք մեր

Առյուծ-Մհերին, դյուցազնին քնջ,
Դավիթին՝ նրա վորդուն դյուցազն,
Մհերին՝ նրա վորդուն անմահ,—

Վողջ ժողովրդին ապա Սասմա,
Վոր լուրթ լեռներում մի որ բազմած
Հորինեց պայծառ զրույցը այս—
Յեւ անցավ անհետ, դարձավ յերազ—

Սկսենք ապա հանգով ճարտար
Սասունցի Դավիթի զրույցն արդար,
Վոր մնալու յե հավիտյան—հոր
Զրույց իմաստուն և վռակերան—

Ա

Մհերը՝ զարմով արևազուն՝
 Քառասուն տարի իշխեց Սասուն,
 Իբրև այր արգար և դյուցազուն։—
 Նա պատերազմներ մղեց բազում
 Թշնամիներ ի հանդեպ հզոր,
 Վոր խուժում էյին անբավ ուժով
 Տիրելու բարձրիկ յերկրին Սասուն,—
 Բայց մարտերում այդ հզորագոր
 Հաղթում եր նա միշտ իր սրով սուր։—
 Վորպես այր ռամիկ ու դյուցազուն՝
 Նա հուր ձի ուներ, կայծակե սուր,
 Բայց ուժը նրա, վոր չեր կասում,
 Ժողովուրդն եր իր բազմաբազում։
 Յեվ անպարտ եր նա իր սրով սուր
 Յեվ ժողովրդով ռամիկ ու սուրբ։—

Բ

Մհերի որով յերկրում Սասուն
 Ապրում եր ռամիկ մի ժողովուրդ,
 Զուներ իշխաններ նա զեռ հմուտ,
 Իշխաններ դժնի, ու չար, ու մուլթ,
 Յեվ ապրում եր իր լեռներում լուրթ
 Վաստակով իր պարզ, քրտինքով սուրբ։
 Առյուծ-Մհերին, դյուցազնին մեր
 Նա ինքն եր իրեն իշխան կարգել—
 Յեվ ապրում եր իր լեռներում դեռ
 Նա կյանքով ազատ ու անարգել։

Գ.

Ո՛հ, ռամիկ կյանքի անդո պատեր,
 Դարերում հեռու, ու հին, ու ծեր,
 Յերբ մարդկությունը ասլըում եր դեռ
 Վաստակով արդար, ու սուրբ, ու վեհ:
 Ո՛հ, վաղընջական արշալույսներ,
 Մանուկ մարդկության որեր լուսե,
 Յերբ լուրթ լեռներում դեռ չեր բուսել
 Դժնի բանության ընծյուղը սև,
 Յերբ իշխում էլին աշխարհում դեռ
 Ռամիկ ու արդար դյուցազուններ...

Դ.

Իշխեց նա աշխարհ, դյուցազնը մեր
 Քառասուն տարի:—Յե՛վ ահա ծեր
 Մազերին նրա, գլխին հուրհեր
 Իջավ մառախուղ, ցրտին ձմեռ:—
 Դարձավ նա դառամ ու ալեհեր,
 Յե՛վ կամաց-կամաց դյուցազնին ծեր
 Սկսեց պատել, ինչպես գիշեր,
 Վիշտ անբուժելի ու մահաբեր:—
 Չուներ նա ժառանգ աշխարհում դեռ—
 Յե՛վ մոռորում եր դյուցազնը ծեր:

Ե.

Մոռորում եր նա, դյուցազնը ծեր,
 Վոր մնալու չե չերկիրն անտեր,—
 Բարձրաբերձ լեռներ, հարուստ հանդեր,

Յեզ վոսոխի ու չարի հանդեպ
 Ռամիկ ժողովուրդ՝ անկար, անգետ:—
 Մտածում եր նա, դուրսագնի սուրբ,
 Վոր անցնելու չե իր փառքը զուր,
 Վոր իր չերկնահեց չերկիրն հզոր
 Դառնալու չե վաղն հազար ու բյուր
 Թշնամիների ավար ու կուր:—
 Յեզ այսպես՝ հասած ծերության դուռ՝
 Մտորում եր նա սրտով տխուր,
 Յեզ իր հեա մեկտեղ, թախիծով հուր,
 Ժողովուրդն եր վողջ մտորում լուռ:—

Կարճը ե սակայն պատահել, վոր՝
 Վորքան ել լինի ապագան մութ՝
 Մնա անժառանգ ու անսերունդ
 Յերկիր մի ամբողջ ու ժողովուրդ:—
 Կարճը ե լինել, վոր չերկրում լուրթ,
 Վորքան ել խավարն իջնի տխուր,
 Զբացվի հանկարծ հրաշքով հուր
 Դալիքի համար փրկության դուռ:—
 Յեզ ահա—մի վառ ու պայծառ սր—
 Հրաշքով անհաս ու զորավոր—
 Առյուծ-Մհերին մեր ալևոր
 Ծնվեց թի մունկիկ արևավոր:—

Ծնվեց մի մանկիկ սքեռավոր
 Առյուծ-Մհերին իբրև օստանդ,
 Դավիթ անվանեց ծերը նրան,

Փառք տվեց ապա բախտին իրա,
 Վոր հուշն իր ել հօր չերկրի վրա
 Պիտի առկալծի ու հուրհուրաւ—
 Յեւ նայելով իր մանուկ Դավթին՝
 Նա պալծառացաւ սրտով կրկին,
 Նա ինքն եր կարծես չեկել չերկիր
 Հրաշքով մի սուրբ ու անհնար,—
 Նա ինքն եր կարծես չեկել աշխարհ
 Ու հուր-հավիտյան պիտի մնար...

Ը

Գիտեր նա արդեն, դուցադնը ծեր,
 Վոր դուցադուն է Դավիթն հուրհուր,
 Վոր չերկրին իր լուրթ, ու բարձր, ու վեհ
 Վորքան ել ահ գա, վորքան ավեր—
 Կելնե Սասունցի Դավիթը վեր,
 Իրբև նոր դուցադն ու նոր Մհեր:
 Գիտեր, վոր արդեն չերկրին Սասուն,
 Իր ժողովրդին ռամիկ ու սուրբ
 Թեկուզ վորձանքներ իջնեն բազում,
 Վորքան ել տենն նոքա չերկար—
 Ահա Դավիթը իր դուցադուն,
 Իր ժողովրդի բազուկը սուրբ՝
 Յեւ արդար, է՝ վեհ, է՝ աներկրա...
 Յնծաց նա սրտով իր աներեր,
 Սյդ ինքն եր կարծես ծնվել չերեկ,
 Խոր խավարի մեջ տեսել ցերեկ,
 Փարվեց կարոտով վորդուն նորեկ—

Խանդով խնդագին գրկեց նրան,—
 Փակեց նա ապա աչքերը սեզ—
 Յեզ ինքն ել, կինն ել ընկան—մեռան...

Յերբ մեռավ ալսպես Մհերը ծեր,
 Թողնելով մանկանն իր նորածին—
 Սասմա իշխաններն չեկան—ասին,
 Թե մերն է հիմա Մհերի ձին,
 Յեզ տեր կանգնեցին ու տիրեցին
 Մհերի աճրողջ ունեցածին—
 Յեկան իշխաններն ու խլեցին
 Մհերի հողերն ու նրա ձին,
 Մհերի զորքերը ցրեցին
 Յեզ կալվածները բաժանեցին—
 Յեզ տիրանալով չերկրին ալսպես՝
 Ջենով-Ոհանին բերին հանդես,
 Ջոր իբրե հմուտ ու հուսալի
 Այր հավատարիմ, իշխան ու մեծ—
 Կառավարե է իշխե իրենց—

Ջենով-Ոհանը դարձավ իշխան...
 Յեզ Ոհանը չերկ իշխան դարձավ—
 Առյուծ-Մհերի զենքերն հրցայտ,
 Նժուլդներն այն հուր, սուրը կայծակ—
 Հավաքեց, լցրեց մի քարանձավ
 Մոռացած նրա փառքը սլացժող՝
 Թագերեց նրա զենքերն հրցայտ,

Առյուծ-Մհերի սուրը կալծակ
 Յեզ զերությունը նրա անծայր:—
 Հավաքեց ապա, տիրեց իսկույն
 Առյուծ-Մհերի անբավ վոսկուն,
 Սրտում ան հաղար, հաղար սոսկում՝
 Աչքերը չուեց նրա վոսկուն:—
 Մոռացած նրա համբավն հավետ՝
 Նրա վաստակած վոսկուն ցավեց,
 Իբրեւ վոստիւից աշխարհավեր
 Միակ փրկութիւն ու ապավեն:—
 Իսկ դշուցազն Դավթին, մանկանն հուրհեւ
 Նա հովիւ կարգեց սարերում մեր,
 Վոր խաշն արածեւ ամառ-ձմեռ,
 Իսկ գիշերները քնի մի ծեր,
 Մի ալրի կնոջ խուղում, վոր ել
 Մոռանա հավետ, վոր դշուցազուն
 Իր հալը ունեւ կալծակն սուր,
 Հուր նժուշգ ունեւ, զրահներ հուր,—
 Չըրկելով նրան ալսպեւ մի որ
 Չենքերից իր քաջ, դշուցազուն հոր:—

ԺԱ.

Ո՛հ, Առյուծ-Մհեր, ռամիկ արդար,
 Փրկութեան պատեն չարից չարկամ,
 Չեռք ժողովրդի, ուժ տիրակալ,
 Անհատնելի ու անեղբայրան...
 Մինչեւ բարձրանար վերջին անգամ
 Դշուցազուն Դավթին իր քնից վեր—

Ձենով-Ոհանը, իշխանն այն նեո
Դեո վորքանն պիտի քրտինք քամեր,
Յեվ ինքնութունն ու հուր՝ գանձը մեր
Տար զարկիչներին աշխարհավեր...

ԺԲ

Մարամելիքը, արքան այն նեո,
Յերբ լսեց մի որ լերկրում իր ջեո,
Վոր չկա Սասնում Առյուծ-Մհեր,
Վոր իշխաններն են արդեն տիրել
Լեռներին Սասնա ու դարձել տեր—
Յեկավ, պաշարեց հովիտ ու լեռ,
Վորպես չար խորշակ, կամ ժանտ ձմեռ։—
Ոհանը մի որ բարձրացավ վեր—
Պաշարված տեսավ լերկիրն հայոց,
Տեսավ զրահներ, ու հուր, ու բոց,
Սարսափեց, սարսեց ելությամբ վողջ,
Յեվ գնաց հայցի աղիողորմ
Փրկութուն՝ չարից այն անողորմ։—

ԺԳ

Դնաց մեր Ոհանն, ահով-դողով
Արքայի առջև այն անողորմ
Դլուխ խոնարհեց ազգով-ցեղով,
«Բնն է» — աղերսեց — «Յերկիր ու հող» —
Ընծայեց նրան վոսկի շողշող,
Դերության հանձնեց Սասունը վողջ։—
«Լավ» — համաձայնեց Մելիքն ահեղ, —
«Ձեր կյանքը» — ասաց — «Կխնայեմ,

«Միայն թե թող գա քո չերկնահեռ
 «Ժողովուրդն ամբողջ, մանուկ ու ծեր,
 «Յեւ մանցնի տակով իմ թրի կեռ,
 «Վոր Սասմա չերկրում վնչ մի մարդ եւ
 «Չարժի իմ դեմ զրահ ու զենք:»

Ժ՛

Չենով-Ոհանը, իշխանն աչն նենգ,
 Գլուխ խոնարհեց Մեկիքին նեռ,
 Արձակեց տպա հրամանս պոռ,
 Վոր ժողովուրդը Սասմա ամբողջ
 Գա, անցնի նրա փալատակող
 Արնահոտ, դաժան թրի տակով:—
 Յեւ ժողովուրդը Սասմա անկոր՝
 Խեղճացած, խոնարհ ու գլխիկոր,
 Անցավ Ոհանի դժնի կամքով
 Մարամեկիքի թրի տակով:—
 Մեկիքը, շողշող զրահ հագին,
 Կանգնեց՝ ահռելի ու ահագին,
 Յեւ ժողովուրդը, մանուկ ու կին,
 Անցավ պողպատե թրի տակից:
 Բայց հերթը հասավ չերը Դավիթին՝
 Չմոռեցավ նա չարի թրին,
 «Չեմ անցնի» — ասաց կամքով անկոր —
 «Մարամեկիքի թրի տակով:»

ԺԵ

Վոլորեց աչքերը արնակոխ
 Մարմնելիքը Դավթի վրա,
 Մարակեց ապա նժույգն իրա,
 Մարակեց, քշեց Դավթի վրա,
 Վոր սմբակներով հրահրան
 Վտանակոխ անի, ճգմի նրան: —
 Բայց մանուկ Դավիթն անփուլթ, ուրախ,
 Իբրև խաղ մանկան մի հրածին,
 Բռնեց Մելիքի ձիու սանձից,
 Յետ գնաց, ահագեց Մելիքի ձին,
 Յեւ մնաց Մելիքն այն չարածին
 Կախված ահարեկ ձիու սանձից:
 Մռնչաց Մելիքն ահով անծիր,
 Իր կայծակնափայլ սուրը քաշեց,
 Վոր հարվածով մի, զարկով մի շեղ
 Դյուցազուն Դավթին միջից կիսե:
 Մոտ յեկավ սակայն նրան մի ծեր,
 Մի ռամիկ արդար, այր ալեհեր,
 «Ներիր» — բարբառեց — «Մանուկ ե դեռ.
 «Վողջ Սասունն ե քեզ գլուխ թեքել,
 «Ո՛ր, Մարմնելիք, ինչո՞ւ ես ել
 «Վախենում վորբից մի կաթնակեր»
 Նայեց Մելիքը ռամիկ ծերին,
 Իր սրին նայեց, իր զորքերին,
 Նայեց սասունցի իշխաններին
 Յեւ ժողովրդին՝ դարձած գերի, —

Յետ չեկավ, նաչեց ապա Դավթին,
 «Ներում եմ» — ասաց ժողովրդին, —
 «Բայց թե փորձանք զա մի որ գլխիս —
 «Մրանից կզա, այս ծուռ Դավթից»:
 Ասաց, մտրակեց իր նժուլդ ձին,
 Հավաքեց ապա զորքերն անծիր,
 Հեռացավ, գնաց Սասմա լերկրից,
 Մարդիկ ուղարկեց ապա կրկին,
 Վոր Սասմա ամբողջ հարկը փրկիչ
 Հավաքեն, տանեն Մարա լերկիր —

ԺԶ

Յեւ չեկան Բաղին ու Կողբադին,
 Յնծաղին հասան մի որ Սասուն,
 Հեռանալը բերին պարկիր բազում,
 Վոր Սասմա ամբողջ գանձերը ձուլ
 Հավաքեն, տանեն: — Խանդավ շուռ-
 Զենով — Ոհանը, իշխանն այդ մեծ,
 Հարկահաններին դիմավորեց: —
 Դնաց նա ապա, անհուն հորից
 Հանեց Մհերի գանձը խորին,
 Յեւ զարմանալի շուալորեն
 Սկսեց չափել ինչպես ցորեն,
 Առյուծ-Մհերի գանձը, վոր եւ
 Մարմնելիքի ձեռքը զորեղ
 Հավիտյան իշխե, թագավորե: —
 Զկար Մհերի զորքը հո եւ,
 Վոր ճգմեր նրանց ու տրորեր: —

ԺԷ

Այդ ժամին մանուկ Դավիթն հռչակեց
 Այն պառավ կնոջ աղքատ արատւոյ,
 Թռչունների դէմ չեղած մարտի,
 Ջեռին մի կանաչ, բարակ բարդի,
 Խաղում եր զվարթ ու թռչկոտում—
 Պառավը կանչեց մանուկ Դավթին.
 «Ո՛վ Դավիթ» — կանչեց — «Բաջի վորդի,
 «Դու ի՞նչ ես ուզում իմ խեղճ արտից.
 «Ինչքան արորես վոսկեհատիկ
 «Հասկերը աչրու կտավատի.
 «Ձեռ տեսնում՝ Բադին ու Կողբադին
 «Տանում են քո հոր արդար վոսկին.
 «Ուժ, զորութիւն ե տված բազկիդ,
 «Դնա, ո՛վ Դավիթ, գնա հսկի
 «Ձտանեն քո հոր արդար վոսկին»
 «Բայց ո՛վ ե տալիս վոսկին իմ հոր
 «Բադուն, Կողբադուն» — զարմանքով խոր
 Հարցրեց Դավիթ-դէտեցազնը նոր —
 «Ձենով-Ոհանն ե տալիս քո հոր
 «Դանձերը չարին՝ չարի սովոր» —
 Բարբառեց պառավն հառաչքով խոր:
 Յեւ զնաց մանուկ Դավիթը, վոր
 Տերութիւն անի գանձերին հոր —

ԺԸ

Դնաց նա, տեսով՝ սենյակում հին
 Կանգնել են Բադին ու Կողբադին,

Իսկ Ձենով-Ոհանը մահատիպ
 Չափում ե վռսկին վռսկեհատիկ,
 Պարկերը հենած հողե պատին,
 Ինչպես բեռ հնձած կտավատի:—
 Դավիթը տեսավ, նայեց Բաղուն,
 Դարձավ, լուռ նայեց նա Կողբաղուն,
 Մոտեցավ ապա նա Ոհանին
 Յեվ չափը խլեց նա ցորչանի,
 Ասաց.—«Թող վոր չես չափեմ, Բաղի,
 «Մհերի վռսկին վռսկեհատիկ:»
 Ասաց, պարկերի վռսկին թափեց,
 Դատարկ ամանով ողբ չափեց,
 Շրջեց աչն ապա նա պարկի մեջ—
 Յեվ ծիծաղելով ասաց.—«Այս մեկ:»
 Չալրացավ, դժնեց Կողբաղին նենդ,
 «Դեն տարեք»—կանչեց—«Դավիթին խենթ,
 «Մսրամելիքի հարկը տվեք,
 «Ձեք ուզում յեթե՝ գնանք ասենք—
 «Գա, հիմքից քանդե Սասունն անտեր,
 «Անապատ դառնան Սասմա հանդեր:»
 Չալրացավ անչափ Դավիթն ալստեղ,
 Բարկութունն անհուն ել չգտալեց,
 Յետ դարձավ—ձեռքի պղինձը մեծ
 Կողբաղու ճաղատ գլխին խփեց:—
 Չաչն տվեց ապա նա Ոհանին,
 «Ո՛վ Ձենով»—կանչեց—«Գնա քնի,
 «Մսրամելիքը չոթգլխանի
 «Ինչ վոր կարող ե՝ թող դա՝ անի:»

ԺԹ

Գնացին Բազին ու Կողբազին,
 Մսրամեկիքին դանգատ արին,
 Պախարակեցին Դավթին արի,
 Դովեցին, իբրև Սասմա բարիք,
 Ջենով-Ոհանի վարքը բարի—
 Մսրամեկիքը, արքան այն նեո,
 Զալբացավ, ինչպես դաժան ձմեռ,
 Արձակեց ասլա հրաման զուռ,
 Վոր դա, հավաքվի անհաշիվ զորք—
 Հազար, հինգ հարյուր մանուկ նորե,
 Հազար, հինգ հարյուր ուղղմիկ զորե,
 Հազար, հինգ հարյուր այլ սևահեր,
 Հազար, հինգ հարյուր այլ ալիհեր,—
 Վոր գնա Սասմա յերկրին ալիքե,
 Վոր Սասմա քաղաքը ավիրե,
 Վոր ժողովրդին ամբողջ դերե,
 Տեղահան անե; Մսրը բերե—

Ի

Մսրամեկիքի զորքերն չեկան,
 Բռնեցին Սասմա սարերը վողջ,
 Լցրին շոնգյուն, ու թինգ, ու կոշ,
 Ջիբրի խրխինջ ու խրխնջոց,
 Յիվ Սասմա չքնաղ աշխարհն ամբողջ
 Բռնեց աղաղակ, ու ծուխ, ու բոց—
 Ջենով-Ոհանը, իշխանն հալոց
 Բարձրացավ, տեսավ մի առավուս
 Մսրամեկիքի զորքերն այն հոծ,

Տեսա՛մ արշալանք մի ճահահոտ
 Յե՛մ սիրտը նրա լցվեց անով:—
 Գնաց նա ապա Դավիթի մոտ
 Ասաց.—«Ո՛վ Դավիթ, ձանձուկ դիմում,
 «Բերել եմ անա քեզ ձանձան ընթ»:»
 «Ո՛վ Դավիթ»,—կանչեց—«Դավիթ»—ասաց.—
 «Սասմա ավերման ժամը հասա՛մ:
 «Յեկե՛կ ե գործով բազմահազար
 «Մարաճելիքը, արքան զազան.
 «Գնանք, ո՛վ Դավիթ, գնանք»—ասաց.
 «Իրեն տանք հարկը իրա ուղած.
 «Գնանք, ո՛վ Դավիթ, վոսկի տանենք,
 «Փրկու՛թջու՛ն հացենք արքայից նենգ,
 «Վոր վրեժն իր չար նա չհանե,
 «Սասմա չերկիրը չկործանե:»
 Յե՛մ ասաց Դավիթը Ոհանին.
 «Ո՛վ Ձենով»—ասաց—«Գնա քնի.
 «Առավոտ, առած աղեղ ու նետ,
 «Ի՛նքս կգնամ—կռի՛մ կանեմ:»

ԻԱ.

Առավոտ չե՛լամ Դավիթը վեր,
 Վերցըրեց առավ աղեղ ու նետ,
 Վոր գնա՛ Մարա արքայի հետ
 Մղի պատերազմ մի չարաղետ,—
 Վոր ուժը նրա հորդած, ինչ վետ,
 Դարձընի, քշի մեր չերկրից չետ—
 Բացց տեսա՛մ նրան ալրին աչն խեղճ,

Ո՛վ Դավիթ»—ձայնեց—«Այդ *հիւր*—*կանչեց*,
 Դավիթը ասաց.—«Գնում եմ *յես*
 «Մտրամեղիքին կոչեմ հանդես,
 «Մեր յերկրի համար կռիւլ անեմ,
 «Մտրամեղիքին Սասնից հանեմ»
 Պառավը ասաց.—«Դավիթ ուամիկ,
 «Ինչքան ես անմիտ ու միամիտ,
 «Փռչ գլխիդ ունես լերան քամի.
 «Մարդ ել կէնա դարանամիտ
 «Մտրամեղիքի հետ հարամի
 «Նետով-աղեղով կռիւլ կանի»
 «Բա ինչպէս անեմ»—Դավիթն ասաց.
 «Վոչ զրահ ունեմ, վոչ զենք հաղար»
 «Բա ինչպէս անեմ»—պառաջն ասաց.—
 «Բա չէմ իմանում, Դավիթ անճար.
 «Մհերը ուներ զենքեր անչափ,
 «Մհերը ուներ նժուղ պայծառ,
 «Մհերը ուներ և սուր-կայծակ»
 Դավիթը կիտեց հոնքերն, ասաց.—
 «Բա *հիւր* են իմ հոր *գենքերն*»—ասաց.—
 «Հէ՛յ, խեղճ Դավիթ»—պառաջն ասաց.—
 «Ձենով Ոհաննէս գնա ասա.
 «Ինչքան վոր զենքեր քո հերն ուներ,
 «Ինչքան վոր զրահ Մհերն ուներ—
 «Ձենով Ոհաննէս ե տարել-պահել.
 «Գնա, յետ խլիր, Դավիթ հուրհեր»
 Ասաց, խրատեց պառաջն արթուն
 Դյուցազուն Դավթին, ինչպէս վորդուն.
 «Հավատ չընծայես ուրիշ մարդու.
 «Թե սիրով չտա—ուժով առ դու»

ԻԲ

Գնաց Դավիթը սրտով արտում,
 Գնաց աչն Ձենով-Ոհանի տուն,
 Թակեց, թնդացրեց չերգիկ ու դուռ,
 «Ո՛վ Ոհան» — կանչեց — «Յեկ-արի դուռս,
 «Առյուծ-Մհերի գենքերը տուր,
 «Վոր կռիվ գնամ գենքերով հուր»
 Ոհանը, սաբսած, լեւալ գավիթ.
 «Ի՞նչ գենքեր» — ասաց — «Մեռակ Դավիթ,
 «Դու մանուկ ելիր մի միամիտ,
 «Վերտեղից փչեց գլխիդ քամին»
 Դավիթը ասաց. — «Ձենով-Ոհան,
 «Մհերը ուներ վոսկե վահան,
 «Մհերը ուներ գենքեր հրցալտ,
 «Մհերը ուներ նժույզ պալծառ,
 «Մհերը ուներ և՛ սուր-կալծակ:
 «Բեր, հանձնիր գենքեր ու զրահներ,
 «Յեթե վոչ» — ասաց — «Ուժով կառնեմ»
 Ոհանը, տհով լցված հազար,
 Հարցրեց — «Դավիթ, քեզ ո՞վ ասաց»
 Դավիթը ասաց. — «Պառաջն աչն մեր.
 «Յեկ, Ձենով-Ոհան, գենքերը բեր,
 «Գնամ, մեն-մենակ կռիվ անեմ,
 «Մարամելիքին Սասնից հանեմ»

ԻԳ

Տեսալ՝ ճար չկա Ոհանը նենդ,
 Հավաքեց, բերեց զրահ ու գենք,
 Բերեց Մհերի գենքերն հրցալտ,

Նժույզը բերեց նրա պայծառ,
 Յեւ տուր բերեց նրա կայծակ:—
 Յեւ իրավիթը չերբ նժույզն հեծավ,
 Յերբ հաղավ իր հոր դրահն արծաթ,
 Յերբ բռնեց ձեռքին սուրը կայծակ—
 Դարձավ—Դավիթի հետքից ասավ.
 Ափսոս, Մհերի հրեղենն ձի,
 «Ջրահնէր անդին, դանձէր անծիր,
 «Ափսոս Մհերի ձիու սանձին...»
 Դավիթը լսեց և չետ դարձավ,
 «Ո՛վ Ձենով-Ոհան, Ոհան»—ասավ,
 «Պապանձլի»—ասավ—«Ի՞նչ չար լեզուն.
 «Բա մանուկ Դավիթին չէս արհուսուց...»
 Ոհանը ահից խոսքը փոխեց.
 «Ափսոս ձեր մանուկ Դավիթ»—ասեց,
 Աչքերից առատ արցունք հոսեց,
 Իբրև թե խղճաց ու արհուսեց:—
 Դուրսագլուխ Դավիթն ել չխոսեց,
 Առջուծ-Մհերի անունն հիշեց,
 Յետ դարձավ ապա և ձին քշեց...

ԻԴ

Դուրսագլուխ Դավիթն հուր-ձին քշեց—
 Մարաձեղիքի բանակն հասավ.
 Յերբ բանակն հասավ, նայեց—տեսավ՝
 Գնել է, բռնած հովիտ ռս սար,
 Մարաձեղիքի զորքը հաղար:—
 Դուրսագլուխ Դավիթն չերբ այս տեսավ՝
 Մաածեց, մանուկ մտքում տեսավ.

«Թե հիմա այսպես քշեմ-գնամ,
 «Յորյանի նման հնձեմ նրանց—
 «Պիտի մտածեն, թե մենք քնած,
 «Դավիթը գող-գող լեկավ գնաց»
 Ջաշն տվեց ուստի Դավիթը քաջ.
 «Վեր կացեք, չեւեք, զորքեր քնած,
 «Վոր հասեք հետո, թե մենք քնած»
 «Դավիթը գող-գող լեկավ գնաց»
 Արթնացավ իսկույն բանակն ամբողջ,
 Թնդչուն, շառաչչուն, շուինդ ու կոչ,
 Ջիւրի խրխինջ ու խրխնջոց,
 Ջենքերի շաչչուն, ու հուր, ու բոց...
 Հավաքեց Դավիթն իր ուժը վողջ,
 Մրրիկի նման հուր-ձին թողեց,
 Կաշձակներ թռան քարից, հողից,
 Արեգակն անգամ գուլյնը փոխեց,
 Յերբ սուրն արձակեց հրե շողեր—
 Շարժելով այսպես իր սուրն հրե,
 Սկսեց հնձել, ինչպես ցորեն,
 Մարամելիքի զորքը զորեղ,
 Վոր Սասմա վրա քանի՜ որ եր
 Յեկեկ եր, նստել, ինչպես մորեկ—
 Ահեղ եր Դավիթն ու ահավոր,
 Իբրև աչր արդար, ռամիկ զինվոր,
 Իբրև անսասան դյուցազուն, վոր
 Կովում եր սրով իր անպարտ հոր—
 Յերբ տեսավ նրա ցասումն աչդ խոր
 Մարամելիքի զորքը բոլոր,
 Դեմ յեկավ նրան մի ալևոր
 Մարա աշխարհից չեկած զինվոր—

«Դավիթ» — բարբառեց զինվորը շփեր —
 «Ինչո՞ւ լես մեր դեմ կռիւ լելել,
 «Մարամելիքն ե, արքան աջն նեռ,
 «Մեզ քշել, բռնի Սասուն բերել.
 «Ո՛վ Դավիթ» — կանչեց — «Ո՛վ միամիտ,
 «Դուցադո՞ւն Դավիթ՝ մեզ պես ուսմիկ,
 «Մարամելիքն ե քո թշնամին,
 «Դուցադո՞ւն ես՝ գնա դարանամիտ
 «Մարամելիքից վրեժդ հանի:»
 «Լավ» — պատասխանեց Դավիթը մեր.
 «Իսկ հէր ե հիմա Մելիքը նեռ:»
 «Այնտեղ ե» — ասաց զինվորը ձեր.
 «Վրանում աջն մեծ քնած ե դեռ,
 Ծուխ ե բարձրանում աչնտեղից վեր —
 «Այնտեղ ե հիմա Մելիքը նեռ:»

Ի՛նչ

Լսեց — արձակեց Դավիթն իր ձին,
 Ել չանսաց հուր ձին իրա սանձին,
 Ինչպես գերանդին ցորչան հնձի՝
 Մրրկվեց աչդպես թափով անձիր,
 Յեւ գնաց, կանգնեց աջն առանձին
 Վրանի առջև, վորի միջից,
 Ինչպես հնոցից, թափով ամբողջ,
 Ծո՛ւխ եր բարձրանում, ու հո՛ւր, ու բո՛ց —
 «Ո՛վ Մելիք» — կանչեց ձախով անդող
 Դուցադո՞ւն Դավիթն անհուն խանդով.
 «Ո՛վ Մելիք» — կանչեց — «Քնելդ թո՛ղ,
 «Յեւ, կռիւ մղենք, դարկենք հերթով,

«Ինչքան ես տեսնենք արդյոք դու քաջ,
 «Վոր ժողովրդիդ՝ անից կորած՝
 «Քշել ես, բերել Սասմա վրա»
 Մեկիքը լսեց ձայնը նրա,
 Վեր կացավ, նստեց մի պահ մոռալ,
 Նայեց նա հսկարտ իրա զորքին,
 Մոտ կանչեց ապա մանուկ Դավթին,
 Հսկա բերանը ապա բացեց,
 Դուրսագլու՜ն Դավթի վրա փչեց,
 Վոր նրան, ինչպես չնչին տաշեղ,
 Թոցնե, Սասմա դաշտից քշեւ—
 Բաց կանգնած մնաց Դավթին հուրհեթ
 Իր տեղում անշարժ ու աներեր։—

ԻԶ

Վեր թռավ տեղից Մեկիքն անկող
 Սարսափից կորած ու խելահեղ,
 Բաց զսպեց իրեն, շունչը պահեց,
 Ժպտալով ապա Դավթին նայեց,
 «Ներս արի»—ասաց—Դավթի ջահել,
 «Նստենք միասին, մարդավայել
 «Խոսք-զրույց անենք, ապա կրկին
 «Յեկնենք միասին, կարգով կարգին
 «Զի-նժույգ նստած, զրահ առած՝
 «Մեր ուժը փորձենք զորքի առաջ»
 Ո՛ր, մանուկ Դավթի դու միամիտ,
 Առյուծ-Մհերի վորդի՛ ուսմիկ,
 Ի՞նչ գլխում ինչքան խաղա քամի,—
 Ահեղ փորձութիւն, մահու ժամին

Վորքան հավատաս անգետ կամիր
Ամեն մի վոսոխ ու թշնամի
Մարամելիքի ու Ոհանի...
Ահա Մելիքը, արքան աչն նեռ,
Քեզ նենգ ժպտեով կանչում ե ներս,
Վոր դավով խարդախ ու արնանենգ,
Քեզանից, Դավիթ, իր վոխն հանե—
Յեվ ոամիկ Դավիթն, արդար ու մեղմ,
Հավատաց չարին ու մտով ներս,
Յեվ ընկավ, խաբված դավով աչն նենգ,
Մելիքի փորած անդունդի մեջ...

Ի՛ի

Ընկավ մեր Դավիթն անդունդի մեջ.
Շուրջը—մթուփուն, ու մուժ, ու մեղ,
Իսկ վերից Մելիքը արնանենգ,
Սարսելով ահից իր խելագար,
Քաշեց մի հսկա, վիթխարի քար—
Դավիթը քնաց փոսում խավար,
Անդաշտպան, մենակ, իսկ դուրսը չար
Մարամելիքը, արքան դաժան,
Քրքջում եր ահեղ ու ժանտաժանտ—
Յեվ Սասմա վրա իջավ աչնժամ
Խորշակ դառնաղետ, մահ տարածամտ—
Յեվ Դավիթն, ընկած խավարում քար,
Ոգնության կանչեց չերկար, չերկար,
Յեվ դուր ե ասում զրույցը հար,
Թե պահուն այդ սե, այդ ժամին չար,
Ոգնության չեկավ խորհուրդով վառ
Ձենով-Ոհանը, իշխանն աչն մառ—
Նա չեկավ, Ձենով իշխանն հայոց.

Մե սրտում՝ սարսափ ու ան մահու՝
 Նա Մելիքին եր նվաստ նայում
 Յեվ ժողովրդին հրամայում—
 Հավաքեն, տանեն նրա համար
 Քառասուն կաղ կին՝ կտրեկ աղան,
 Քառասուն այլ կին, վոր ուղտ բառնան,
 Քառասուն աղջիկ՝ նման գարնան՝
 Գնան՝ Մելիքին վարձակ դառնան։
 Հավաքեց ապա ահով անսանձ
 Ոհանը անբալ վոսկի ու գանձ,
 Մսրամելիքի մոտը գնաց,
 Թախանձեց, խնդրեց վիղը ծռած,
 Վոր գերի գրի հավիտյան-հար
 Յերկիրը Մասմա և դարեդար
 Թե իր և թե վնդ Մսրա համար
 Գա, վոսկի տանի, անհատնում հարկ։
 Մելիքը լսեց, չարկամ խնդաց,
 Մռնչաց—ձաջնից հողը թնդաց,
 Արձակեց ապա հրաման գոռ,
 Վոր ժողովուրդը Մասմա ամբողջ,
 Հավաքի, բառնա հարկը փրկիչ
 Յեվ գերի գնա Մսրա չերկիր։
 Զենով-Ոհանը լսեց, գնաց
 Յեվ ժողովրդին՝ ահից կորած՝
 Հայտնեց Մելիքի հրամանն այս։
 Յեվ սուգ բարձրացավ, տրտունջ ու լաց
 Աշխարհում հայոց,—և վորբացած
 Մասմա աշխարհի ձալնը գնաց,
 Հասավ ականջին Դավթի դուռցադն,
 Վոր խավար ու խուլ հորում կորած
 Ժայթքում եր աչքից կրակ ու կայծ։

Սթափվեց, հիշեց Դավիթն այնժամ
Առյուծ-Մհերի փառքը պայծառ,
Հիշեց կաշձակե սուրը հրցայտ,
Հավաքեց ամբողջ իր ուժն անծայր,
Խփեց—շողշողաց սուրը կաշձակ—
Յեւ քարը կտրեց—միջով անցավ...

ԻԸ

Դուրս լեկավ հորից Դավիթն այնժամ,
«Ո՛վ Մելիք» — կանչեց — «Արքա դաժան,
«Յեւել եմ, բերել քեզ մահու ժամ»
Կանչեց նա ապա ձայնով նահեղ.
«Յեւ, հանդես արի, ո՛վ արքա նենդ,
«Զի նստիր, կապիր զրահ ու զենք,
«Վոր վերջին անգամ դեմ-հանդես մենք,
«Ո՛վ Մելիք, մահու կռիվ անենք»
Դեմ լեկավ դաժան արքան նրան,
Ժպտաց շողոքորթ, նայեց վրան,
Զենքերին նայեց այն հուրհուրան,
Նժույգին նայեց նրա կրակ,
«Յեւկ, նստիր» — ասաց ժպիտով նենդ.
«Յեւկ, նստիր, սիրով զրույց անենք,
«Թե կամիս հետո՝ առած թուր-տեղ,
«Ո՛վ Դավիթ, մահու կռիվ անենք»
«Վո՛չ» — սլատասխանեց Դավիթը մեր.
«Սասունցի Դավթին չես խաբի եւ.
«Յեւ, Մսրամելիք, զենքերդ բեր,
«Կանգնիր անխաղախ ու անվեհեր,
«Բեզ մահ եմ բերել, ո՛վ արքա նեռ»
Բարձրացավ Մելիքն իր տեղից վեր,

Զրահներ հագալ, առավ զենքեր,
 Զի-նժույզ նստեց և կանգնեց մեր
 Դավիթի հանդես, ինչպես մի լեռ —
 «Դավիթ» — բարբառեց Մելիքը նեռ, —
 «Մ՛ւմն և առաջին հարվածն արդյոք»
 «Բ՛ո՛նն է» — դյուցազուն Դավիթը մեր
 Պատասխան տվեց այն նեռ-մարդուն, —

Իթ

Յեւ կանգնեց Դավիթը նրա գեմ
 Անաստան, անահ, դեմքով վսեմ,
 Հայացքով պայծառ, ժպիտով սեղ,
 Բոցավառ, ինչպես պայծառ արեգ:
 Մարամելիքը իր ձին քշեց,
 Հեռացավ, լեկավ, և ապա շեղ
 Հարվածով դժնի, թափով ուժեղ
 Հարվածեց Դավթին, վոր նրա սեղ,
 Բարձրարերձ կուրծքը միջից կիսե: —
 Յերբ զարկեց Մելիքն հարվածն ուժեղ,
 «Հո՛ղ դարձավ Դավիթ» — դարձավ ասեց.
 «Այստե՛ղ եմ» — կանչեց Դավիթը սեղ,
 Յեւ ահով լցվեց Մելիքը սե: —
 Նա յերկրորդ անգամ իր ձին քշեց,
 Յեկավ, հարվածեց հարվածով շեղ,
 «Հո՛ղ դարձավ Դավիթ» — ելի ասեց, —
 «Այստե՛ղ եմ» — կանչեց Դավիթը սեղ: —
 Յեւ յերրորդ անգամ իր ձին քշեց
 Մարամելիքը, արքան այն սե,
 Յեկավ, հարվածեց գուրզով ուժեղ.
 «Այս անգամ մեռավ Դավիթն» — ասեց.

«Այստեղ եմ»—կանչեց Դավիթը սեզ.
 «Կանգնիր, ով Մելիք, ով արքա սե,—
 «Յնա պիտի հիմա իմ ձին քշեմ:»
 Յերբ կանգնեց Մելիքը նրա դեմ,
 «Դավիթ»—բարբառեց—«Ռամիկ գորեդ,
 «Թող, մանուկ Դավիթ, խոր հոր փորեմ,
 «Մանեմ նրա մեջ, դլխիս քաշեմ
 «Բառասուն կաշի, քառասուն քար—
 «Յեկ ապա արի, քո զարկը զարկ:»
 «Լնով»—ասաց Դավիթն արքային չար.
 «Թող փորեն խոր հոր, քաշեն թող քաբ,—
 «Զի փրկի, Մելիք, քեզ վնչ մի ճար
 «Սասունցի Դավթի զարկից արդար:»

1.

Բերին, փորեցին մի հոր խավար
 Մարամելիքի, նեռի համար.
 Յեկ մտավ Մելիքը դողահար
 Իր համար փորած հորը խավար,
 Յեկ բերին ապա, քաշեցին մառ
 Բառասուն կաշի, քառասուն քար:
 Յեկ քշեց Դավիթն ապա իր ձին,
 Վոր խփի հարվածն իր առաջին,
 Մոտ վաղեց սակաչն մի սլառավ կին,
 Մարամելիքի մայրն եր՝ հազին
 Մարա զգեստներ՝ մեռաքս անդին.
 Յեկավ, փաթաթվեց Դավթի վոռքին.
 «Ի՛նչ բաշխիր» — ասաց — «Զարկ դառաջին»
 «Լնով» — ասաց Դավիթը պառավին.

«Յեւ քեզ եմ բաշխում զարկս առաջին»
 Յնւ յերկրորդ անգամ քշեց իր ձին
 Դավիթն շտապով, ոսկաչն կրկին
 Յեկավ, փաթաթվեց նրա վոտքին
 Մի ուրիշ—տարեց, գեղեցիկ կին.
 Մսրամեկիքի քույրն եր' հագին
 Ձգեստներ չքնաղ ու թանկագին.
 Յեկավ, փաթաթվեց Դավթի վոտքին.
 «Դավիթ» — բարբառեց — «Դյուցնդն անգին,
 «Ինձ բաշխիր յերկրորդ զարկդ կրկին»
 «Լնւ» — ասաց Դավիթն — «Ո՛վ չքնաղ կին,
 «Քեզ եմ շնորհում զարկս կրկին»
 Յնւ յերրորդ անգամ իր ձին քշեց,
 Վոչ-վոքի խնդիրք ել չլսեց,
 Առյուծ-Մհերի անունն հիշեց,
 Յեկավ, կայծակե սուրը խփեց,
 Ջարկեց հարվածով, զարկով վսեմ—
 Քառասուն կաշին միջից կիսեց—
 Կտրեց քառասուն կարծր կաշին,
 Քարերը կտրեց ջրաղացի,
 Ճայթեց զորությամբ մի անհաշիվ,
 Դեմքն արեգական բռնեց փռշին:
 Յերբ փռշին մի քիչ բարձրացավ վեր—
 «Այստեղ եմ» — կանչեց Մեկիքը նեռ.
 «Սասունցի Դավիթ, չեմ մեռել դեռ»
 Ջարմացավ Դավիթն, ապա ասեց.
 «Ո՛վ Մսրամեկիք, թնփ տուր դու քեզ»
 Մեկիքը նրա ձայնը լսեց,
 Թնփ տվեց իրեն, արյունն հոսեց,

Մեջտեղից յեղավ նա յերկու կես,—
Անցավ, խորտակվեց Մելիքն այսպես...

ԼԱ

Այսպես ե ասում զրույցը մեզ,
Սասունցի Դավթի զրույցն արդար,
Ասում ե ապա զրույցն չայդ վառ,
Վոր մեռավ այսպես յիրբ նեռը չար—
Դավթիթը նրա զորքին դիմեց.
«Գնացե՛ք» — ասաց — «Ձեր յերկրում կեզ
«Ապրիցե՛ք ազատ, ապրուստով վես,
«Յեւ հանգիստ թողե՛ք մեր տունն ու մեզ»
Ասում ե ապա զրույցը մեզ,
Վոր Դավթին հետո դաշտից քշեց
Ձենով՝ Ոհանին, իշխանին նենգ,
Հավաքեց ապա զրահ ու զենք,
Յեւ դարձավ բամիկ յերկիրն ուժեղ,
Յեւ հնչեց կրկին ամենուրեք
Սասմա լեռներում ծիծաղ ու յերգ...
Ասում ե ապա զրույցը մեզ,
Վոր Սասմա յերկրում տիրեց այսպես
Կյանք զարմանալի, արդար ու վես,
Մինչև մահացավ Դավթին հրկեզ
Յեւ ժառանգ թողեց յերկրի վրա
Մհերին՝ վորդուն իր հուրհուրան,
Բայց դժնի ուժեր տարան նրան,
Փակեցին Սասմա անհուն լեռան
Քարայրում մթին, վոր ափսոսեղ նա
Հավիտյան, ընդմիշտ գերված մնա...

—Ո՛ր, դյուցազն Մհեր, ուամիկ դու անյր,
Առյուծ-Մհերի շավինդ պայծառ,
Դյուցազնուն վերջին, ուղմիկ արդար,
Ձեռք ժողովրդի ստեղծարար,—
Ուժեր կործանիչ, և՛ մուժ, և՛ չափ
Քարայրում այն մուժ, միդում խավար
Փակեցին ահով քո դեմքը վառ,
Յեւ զալիք քննից սարսափահար՝
Հալտարարեցին քեզ նեո ու չար,
Վոր չեղնես մի որ՝ նրանց համար
Ձրերես անկում, ու մուժ, ու մահ...

ԼԲ

Հուշ դարձավ այսպես, կյանքից դնաց
Սասունցի Դավթի զարմը դյուցազն,
Յեւ տիրեց անհուն աղետ ու լաց
Լեռներին Սասմա, աշխարհին բարձր,
Յեւ ժողովրդին ուամիկ ու պարզ։—
Հուշ դարձավ այսպես, դարձավ յերազ
Առյուծ-Մհերի զարմը գորեղ,
Յեւ դարեր ապա ու տարիներ
Լեռներում Սասմա, աշխարհում մեր,
Վոր վոչ մի դյուցազն ել չսերեց—
Ձենով-Ոհանի զարմը տիրեց...
Տիրեց Ոհանի սերունդը մառ
Բազում տարիներ,—ու դարեդար
Հայրենի յերկրում ժլատ ու չար,
Անդուկ կեղեքող—ձեռքով շռայլ
Յրեց մեր յերկրի դանձը անծաղ

Յեվ ինքնությունը մեր վոսկեսար:—
 Յեվ յեկան ապա ու շարեշար
 Տիրեցին յերկրին իշխաններ չար,
 Տերեր հայրենի ու զանազան,
 Ազատանիներ՝ վարքով դազան,
 Յեվ նեո-արքաներ հազարհազար:
 Յեվ ժողովրդի գլխին ազատ,
 Իրրե հովանի մի սրբազան,
 Կախվեց տերերի ժանիքը ժանտ—
 Յեվ խարուչկ, և՛ խաչ, և՛ խարազան...
 Այսպես Ոհանի սերունդը մատ
 Տիրեց աշխարհում չերկամր, չերկամր,
 Մինչև որն յեկավ—և դեմքով վառ
 Յելով քարալցրից Մհերն արդար,
 Յեվ բերեց դարմին Ոհանի չար
 Անկում վերջնական և մահ անճառ:—
 Ո՛հ, անմահ Մհեր, քանի՛ դու դար
 Պիտի մնայիր այրում խավար,
 Մինչև աշխարհում քո որը դար
 Յեվ յեղնեցիր դու արեամբառ—
 Համայն աշխարհի դարմերին չար
 Բերելու անկում և մահ արդար:—

ԼԳ

Յեվ մենք աշխարհում հավիտյան-հար,
 Վորքան վերնիշենք զբույցն այս վառ,
 Սասունցի Դավթի զբույցն արդար,—
 Սերունդե-սերունդ ու դարեգար—

Դառնանք—բարբառենք նզովք մենք նախ
 Մարամելիքին, թագավորին,—
 Դառնանք—բարբառենք նզովք ապա
 Ջենով-Ոհանին, իշխանին նենգ,—
 Դառնանք—բարբառենք նզովք ապա
 Այլ իշխաններին բոլոր այն մեր,
 Վոր բերին մեղ մահ, ու մոռ, ու նեո—

Փռք փառաբանենք ապա մենք մեր
 Առյուծ-Մհերին, դյուցազնին քան,
 Դավիթին՝ նրա վորդուն դյուցազն,
 Մհերին՝ նրա վորդուն անմահ,—
 Վոզ ժողովրդին ապա Սասմա,
 Վոր լուրթ լեռներում մի որ բազմած
 Հորինեց պայծառ զրույցը այս—
 Յեւ յանցավ անհետ, դարձավ լերադ..
 1933. IV. 6.

ՀԱՄԱՅՆԱԿԱՆ ԴԱՏՏԵՐԻ ՍԵՐՄԱՑԱՆՆԵՐ

Ա

Նրանք յիշնում եյին առավոտվա ծեգին
Յերբ արևը նոր էր բարձրանում,
Յեվ մինչև մալրամուտ, մինչև իրիկուն
Երեսց սերմը ցանում
Վախվելիս լույ, աչքերը կարիքին,
Բնության ու Մարդու դավերին բյուր,
Գերի թշնամական Տարերքին,
Գերի շահագործող Մարդուն:

«Յեհե-յեհե-յեհե»,
«Հորովե՛լ, հորովե՛լ, հո»,
«Հո՛հ, յեզը ջան...»

«Որհնչա՛լ և Աստված» —
Աշխատիր, վարիր որնիբուն.
«Բարձրյա՛լ և Աստված» —
Բերքը տանուտերին տուր.
«Գովյա՛լ և Աստված» —
Մնացածը տուր զոռբային.
«Տե՛ր, փառքդ շատ» —
Նստիր՝ աչքդ մահի...»

«Հորովե՛լ, հորովե՛լ, հո՛,
«Հո՛, չեղը ջան...»

Գարունը հեղեղ եր բերում,
Ամառը՝ չերաշտ,
Աշունը՝ կարկուտ ու ցուրտ...
«Տեր, փառքդ շատ,
«Որհնյալ ե Աստված» —
Չմեռը նստի՛ր գերանին
Յեվ յերազիր զուր...

«Հորովե՛լ, հորովե՛լ, հո՛,
«Հո՛, չեղը ջան...»

Գալիս եր գլխի՛րը չեչոտ,
Անցնում եր գյուղամիջով,
Կանգնում եր գյուղամիջում,
Կանչում եր չոր... —
«Տերության հրաման անխախտ —
«Ամեն անից մի մարդ,
«Յերկու անասուն...
«Առավոտ-ծեղի՛ն-գան —
«Գնան մութլուսուն...»

«Հորովե՛լ, հորովե՛լ, հո՛,
«Հո՛, չեղը ջան...»

Գնում եր՝
Չլուտ Չագին,
Տկլոր Բագին,
Հոռ Հովանը,
Ծուռ Հարոն...

Մնում է՞ր տանը՝
 Իշխան Աղասին,
 Հարուստ Հովասափը,
 Կոլոտ Բաղդասարը,
 Ռես Մնոն...

«Հորովել, հորովել, հո՛,
 «Հո՛, լեզը ջան...»

«Յեհե-յեհե-յեհե, —
 «Տեր, փառքդ շատ...»

Արտը՝ հնձած կիսատ,
 Անասունը տրաքեց շողից,
 Իսկ հարուստ Հովասափը
 Գնաց ըողոքի...
 Եզուց ոեսը կգա,
 Կխլի հողը,
 Հովասափը կգա —
 Կուզի փողը...
 Կնկնես վոտը ոեսի,
 Կլիգես դեռինը,
 Կտանեն տանդ քուրսին —
 Կվոռնա կինդ...
 Գուլթ կաղերսես ոեսից,
 Վոր թողնի քեզ տանդ —
 Յեվ արևառ վզիդ
 Կիջնի խարազանը...

«Հորովե՛լ, հորովե՛լ, հո՛,
«Հո՛, յեզը ջան...»

«Որհնյալ ե Աստված» —
Ապրել ես պապեպապ
Այսպես...
«Բարձրյալ ե Աստված» —
Յերգել են տերտեր ու
Ռես...
Յեթե նրանց մնա,
Յեթե այսպես գնա —
Մինչև մահդ
Դես
Կերգես. —

«Տե՛ր, փնռքդ շատ,
«Փնռքդ շատ,
«Տե՛ր...»

«Հորովե՛լ, հորովե՛լ, հո՛,
«Հո՛, յեզը ջան...»

Բ

Նրանք յեղնում եյին առավոտվա ծեղին,
Յերը արևը նոր եր բարձրանում,
Յեվ մինչև մայրամուտը, մինչև իրիկուն
Իրենց սերմը ցանում
Վախժրիկով, աչքերը կարիքին,
Բնության դավերին ու Մարդուն, —

Յեւկ անսահման բարիք եր
Նրանց համար այդ հոգն անարդէյունք։—

Ո՛ր, հոգ, ո՛ր, դանտ, ո՛ր, տանի,
Մի բռաչափ գետին քարքարոտ,
Վերի վրա մարդու աշխատանքը անափ
Թողնում եր փշրանքի կարոտ՝
Ու կարիքն եր պարում
Դաշտերում, դաշտերում,
Յեւկ սուլ, և՛ մահ, և՛ արցուն
Աչքերում...

Ո՞ւր եր տանում մոխիրե
Ճանապարհը քեզ.—
Մինչև սարը դիմացի,
Նույն աշխարհը կեզ,
Ուր նույն արեւն եր կիզող,
Սև ու անուրախ,—
Ո՛ր, կապարե հորիզոն
Դաշտերի վրա...

Գնա՛, վորքան կամենաս —
Նույն աշխարհն ե գորշ.
Վնչ մի ընկեր-բարեկամ,
Յեւկ վնչ մի դրոշ.
Նույն ուղին ե մոխիրե,
Նույն աշխարհը մոռթ,
Նույն հորիզոնը հրե,
Նույն մարդիկ անգութ...

Հենակներով վռակորե,
 Ուսին մի մաղախ,
 Սողի եր շրջում ու թակում
 Խուզերը խաղաղ:
 — Դռներդ բաց, ճվ հողի
 Աշխատավոր խեղճ.
 Միևնույնն ե՛՛յ յերթիկից
 Կմտնեմ ներս:—
 Լուսամուտից կմտնեմ,
 Վարից ու վերից,
 Դռնատակից կմտնեմ,
 Պատի ճեղքերից...»
 Յեվ մտնում եր Սովը ներս,
 Վոր դուրս չգա ել հար...

«Հորովե՛լ, հորովե՛լ, հո՛,
 «Հո՛ո, յեղը ջան...»

«Որհնյա՛լ ե Աստված»,
 «Բարձրյա՛լ ե Աստված»—
 Մեռնում եյի՛ր դու սովից՝
 Աչքդ մնում եր բաց:—

Յեվ վորդեսզի իրազողում
 Չմնար աչքդ բաց—
 Դնում եյին աչքերիդ
 Մի կտոր հաց:

Չեր կշտանում սակայն քո
 Աչքը հացով այդ,

Յեւ վեց թաղում ելին՝ բաց
Աչքերով անթարթի—

Յեւ շիրիմի վրա քո
Գրում եր ապա
Մահը՝ վոսկրոտ իր ձեռքով՝
Մի քանի բառ.

«Աստ հողագործը հանգչի,
Մաճկալը չարքաշ,
Վոր մինչև մահ վաստակեց,
Բայց վնչ մի անգամ
Կուշտ չկերավ իր որում,
Աչքը մնաց հացին, —
Յեւ մեռնելիս՝ դագաղում՝
Սովից՝ աչքը բաց եր...»

Հետո անձրեն եր թրջում
Վոսկորներդ վողորկ,
Յեւ փտած դանդդ ցնում
Խոնավ հողով.
Կշտանում եր մշտաբաց
Այսպես աչքը քո...»

«Որհնյալ ե Աստված...»
«Բարձրյալ ե Աստված...»
«Հորովել, հո...»

Գ

Այս ամենը հիմա անցած է:
 Այս ամենը հիմա հեքիաթի յե նման:
 Ինչպես արան եր լինում հողմածեծ,
 Այդպես հորձանքը մեր մի ուր շաչեց
 Յեվ արմատից պոկեց անիմաստ
 Այդ հորովելը հինս — Յեվ հիմա
 Հնչում է յերգը ձեր միասնական ու դաշն
 Դաշտերում համայնական ու անեղր,—
 Այլ յերգով եք հիմա յեղնում դուք դաշտ,
 Ո՛վ անեղր հերկերի սերմնացաններ...

Ձեզ համար հնչեց մի ուր
 Մի անլ հորովել —
 Յեկավ սրով, հրով,
 Կյանքը խռովեց:
 Յերկաթավոր յեկավ,
 Դոսերը թակեց,
 Կարմիր դգեստ հագավ,
 Կյանքը կրակեց:

Նա ալ նժույգ նստած
 Համբավաբեր եր.
 Յեկավ ինքնավստահ
 Կարմիր Նոյեմբերին.
 Քաղաքներից յեկավ
 Հեռու Հյուսիսի,
 Դեն շպրտեց չարկամ,
 Հիմար Հիսուսին:

Յեւ չիտուաի հետ այն
 Մզլած ու դեղին—
 Նա գաշտերից քշեց
 Վոսոխներին հողի.
 Կանգնեց՝ պողպատ հագին,
 Հզոր ու անահ,—
 Յեւ «Բարձրյալի» տակից
 Յեւով քահանան...

Ռես Մ'նոյի հետքից
 Յեւով քահանան,
 Հողը խաչակնքեց,
 Վոր անբերրի մնա,—
 Ուղեց վերջին անգամ
 Կյանքը խռովել—
 Յերգեց, արյունակամ,
 Մահվան հորովել...

Այդ վերջին յերգն եր նրա,
 Վերջին յերգն եր.
 Բնում խեղդեց նրան.
 Մեր ջղուտ ձեռքը.
 Սրբեց նրանց աշխարհից,
 Մեր ջղուտ ձեռքը,—
 Հիմա հերկիր ու վարիք
 Քո անսահման հերկը...

Հիմա դաշտ եք յեւնում դուք լիտսիրտ,
 Ո՛վ անեղը հերկերի սերմնացաններ,
 Հերկում եք ու վարում միտսին

Ձեր դաշտերը անեղբր:
 Քչել եք դաշտերից արդեն
 Շահագործող մարդուն,
 Վոսոխին դժնի ու արնաքամ,
 Յեզ հերկում եք հիմա զվարթուն
 Ձեր հերկը համայնական:—

Յեզ դուք գիտեք հիմա՝ այս հերկը,
 Վոր մշակում եք արդ ու վարում միասին—
 Ձեր լուսավոր կյանքի, ձեր Գալիքի հերկն է
 Ինչպես իմ յերգը—յերգ է այդ Գալիքի մասին:
 Այդ հերկը ձգվում է անծայրածիր
 Մեր հինավուրց Նորքից մինչև Խաղաղական:—
 Բարձրացել է այսօր մի հոյակապ հնձի
 Մեր անսահման յերկիրը՝ հազած պողպատ վահան:—
 Այն մոխիրե, այն նեղ ճամբեքի փոխարեն,
 Ուր ճղնչում էր սայլը հնավանդ—
 Հիմա ձգվում են լայն ճանապարհներ անվերջ
 Սառուցյալից մինչև Յերեան:
 Յեզ այդ անվերջ, այդ լայն ճանապարհներով,
 Վորոնց ծայրը այսօր հասել է Նորք—
 Ընթանում են հանդուգն քայլերով
 Սերմնացաններ՝ արե ու խնդուխտուն բերրոյ:—

Ճանապարհով այդ մեծ ու անծայրածիր,
 Դառն անցյալի հանդեպ անհողողող ու աններ՝
 Այսօր յելել եք դուք աննախընթաց հնձի,
 Ո՛վ գալիքի խիղձի սերմնացաններ...

Այս հերկը — յերդ և և՛ ընթացք, և՛ կամք և ու
 հաղթանակ,
 Յեզ տքնաջան ներկա յե բեղմնավոր, և՛ արևե
 դալիք, —
 Այս հերկը հերկում և որնիրուն մի անպարտելի
 բանակ,
 Ուր յուրաքանչյուր անդործ — դասալիք ե: —

Քաղաքներում ինչպես մեր վիթխարի,
 Քաղաքներում մեր նոր
 Յեղնում են որը որին
 Հսկաներ յերկաթավոր, —
 Քաղաքներում ինչպես բազմահազար
 Հարվածայինն և մեր հաղթանակը հարթում —
 Այդպես հարթում եք դուք
 Ճանապարհը, ուղին սրբազան
 Վազվա վսեմ մարդու...

Նույն հերկն ենք մենք հերկում գրիչով ու մուրճով,
 Յեզ արորով, խոփով յերկաթե. —
 Հալոցքներում մեր թեփ, մեր դաշտերում տոթ,
 Յեզ գրքերում մեր արդեն —
 Նույն բերքն և բարձրանում ու հորդում,
 Նույն յերգը յեռանդոս, —
 Յեզ բոլորիս նույն ձեռքն և առաջնորդում,
 Նույն Ղեկավարն անդող: —

Նա շարժում և քո ձեռքը, յերբ դու
 Շաղում ես սերմը դաշտում,
 Նա հանքում քանդում և անդուլ,

Յերբ փորում ե հարվածալին վաշտը,—
 Նա շարժում ե ահա և՛ իմ ձեռքը,
 Վոր ձեզ հետ միասին յերգիս հուշալը ցանեմ,
 Վոր անշեղ բարձրանա իմ բերքը,
 Իմ տողերի հերկը անեզր...
 Վոր յերգերիս կտավը ձեր թելերից հինեմ,
 Վոր լինեմ հնի դեմ աններ,—
 Ո՛վ դաշտերի անխոնջ հարվածայիններ,
 Համայնական հերկի սերմնացաններ...

1933. VJ. 24.

Ն ո Ր Բ

ԳԱԼԻՔԻ ՎՈՐՄՆԱԴԻՐՆԵՐԸ.

Նրանք գալիս են գյուղերից ու քաղաքներից,
Գալիս են հանքերից,
Գործարաններից,
Գալիս են յերկրի հեռավոր ծայրերից,
Գալիս են բոլոր վայրերից.—
Հեկավարի կանչին, սերունդների կոչին
Գալիս են նրանք հազարներով,
Աշխատանքի այս մեծ զորակոչին
Գալիս են յերկաթյա
Շարքերով:

Անտառների նման հոծ ու խիտ,
Ուղիւսանի հախուռն ալիքների նման,
Գլորհելով մի նոր, մի կամքավոր ուղի,
Վոր պայքարի բոցում ամրայնում ե հիմա,—
Ընդդեմ քամուն, հողմին, ընդդեմ հազար տարի
Այս ափերին խփող մակընթացության—
Ահա յեւած մարտի մի վիթխարի՝
Ընթանում են հանդուգն մի վեհությամբ:

Այնտեղ, այս ուժերի
Ջրաբաշխման կետում,

Ակունքներում այս բարձր վոգեորության,
 Ուր վերջանում է մշուշը տարիների,
 Վորպես մռայլ մի ամպ,—
 Այնտեղ, այնտեղ, այնտեղ,
 Ուր կուտակած յեռանդը կատարող
 Յեւ մի բռունցք շինած գալիքների կարողը՝
 Անշեղորեն մղվում է դեպի գրոհ
 Այս մարդկային վորոտը,—
 Այնտեղ, այնտեղ, այնտեղ,
 Ուր կոփելու համար ապագայի ընթացքը
 Կարծրանում է կամքը, վորպես գրանիտ,—
 Այնտեղ, գալիք կյանքի
 Այգաբացով հղի՝
 Լեռնացի է ինքը—
 Ղեկավարը։—

Յեւած համայն կյանքի
 Ալեկոծվող բովից,
 Պայքարներից յեւած հաղարամյա,—
 Յեւած անդուլ յեփվող
 Սոցիալական ծովից,
 Վոր, ալեկոծ կրկին,
 Մռնչում է հիմա,—
 Իր պողպատյա անթեք մկաններով,
 Իր ուղեղով, վոր պիրկ է, վորպես մկան,—
 Տխառնային հայացքն հառած հեռուն,
 Դեպի անդասակարգ ապագան,
 Դասակարգի բոլոր հերոսական
 Հանճարների ուղեղը է կամքը ամրաբաժ—
 Նա վարում է այս մարտը,

Նա մղում է

Մեր բանակաները մեծ գեղի վսեմ մի կյանք։

Ո, դու, յերկաթյա զեկավար,

Վոր վարում ես այս մարտը, վորպես տխուհի,
Կա,

Գոյություն ունի՞ քո ընթացքի համար

Սնահաղթելի մի բան...

Ո, վճիռ, ո՞վ՞ր առաջնորդը,

Վճիռ զեկավարն արդյոք, վոր մղել է մարտեր—

Յեղել է կարծր այսքան

Յեվ այսքան խո՞ր,

Յեվ իր մարտով այսքան ուղիներ է հարթել...

Նրանք գալիս են գյուղերից ու քաղաքներից,

Գալիս են հանքերից,

Գործարաններից,

Գալիս են յերկրի հեռավոր ծայրերից,

Գալիս են բոլոր վայրերից։

Գալիքների կանչին, Ղեկավարի կոչին

Գալիս են նրանք միլիոններով,—

Աշխատանքի այս մեծ զորակոչին,—

Յեվ մղում է նրանց, զեկավար,

Քո յերկաթյա կամքը—

Դեպի գրոհ։

Անծալրածիք յերկրի ստեպներից անծալր,

Ու լեռներից, ու բարձր քաղաքներից,

Ուղիներից, ուր դեռ մշուշը չի հնձած,

Ուր ապրում էր մարդը, վորպես գեղի,—

Ուր տարիներ բաղում մահ էր միայն ցանել

Կյանքը — վոսկեհանդերձ արքաների ձեռքով, —
Ալփմ չեղնում ե կյանք մի հանճարեղ՝
Խորհրդային այս բոլոր արեղակի ներքո:
Յեւ թող յերգեմ յես այս իմ շառաչուն յերգով
Լեռնացումը այս վեհ, այս չմարող
Արեղակը՝ վառված այս յերեկո՝
Անեղրական կամքի անմարելի հրով:

Ո՛ր, արեգակ, յերած այս յերեկո՝
Մեր դաշտերում հառնող քաղաքների վրա, —
Ո՛ր, Արեմոտք մեռնող, ուր ցերեկով
Լուսիններ են չեղնում — մահաբեր ու մռայլ...
Ո՛ր, Արեմոտք շռայլ, ուր արքաները ծեր,
Ուր արքաները կուռ վոստանների,
Շռայլության, արյան սերմանողներն անեղր,
Արքաները Վոսկու Տների
Կախաղան են չեղնում ու կործանում իրենց,
Ինչպես հետին դահիճ, կամ ավազակ, —
Ո՛ր, Արեմոտք, այսօր ուռճանում են քո մեջ
Փոթորիկներ, հողմեր, ուրախաններ անշեջ, —
Յեւ յերգում ե քեզ մահը — ահազանգ...
Ո՛ր, Արեմոտք շռայլ, — ցնցոտիներ,
Ցնցոտիներ հագած բազմություններ մեռնող...
Ո՛ր, հոգեվար, բայց բոլոր բազմություններ,
Վոր կերտելու յեք վաղը — մեղ պես — աշխարհ մի
նոր...

Ո՛ր, առավոտ, վոր հին Արեմոտքում
Ուռճանում ես՝ մեր բոլոր արեգակից վառված,
Մեր պայքարի, մեր մեծ ընդվզումի հեռքով

Արևմտաօրում ծագող, ո՛ր, արեգակ անմար...

Նրանք գալիս են գյուղերից ու քաղաքներից,
Գալիս են հանքերից,
Գործարաններից,
Գալիս են յերկրի հեռավոր ծայրերից,
Գալիս են բոլոր վայրերից:—
Ղեկավարի կանչին, սերունդների կոչին
Գալիս են նրանք միլիոններով,—
Աշխատանքի այս մեծ զորակոչին
Գալիս են չերկաթյա
Շարքերով:—

Անապատ եր այստեղ, անջուր լերկիր:
Մահն եր թռչում այստեղ՝ համատարած:
Ունկընդրում եր այստեղ քամիների յերգին
Մի անոգուտ Զանգու ու մի անբեր Արաքս:
Այս խաների յերկրում, այս ցարական
Ծալրամասում, ուր կար միայն քամի,
Ուր տարիներ, դարեր այս հողերի վրա
Շոգն եր միայն չոգում՝ չար հովազի նման
Լափլիղելով թե կյանք, թե աշխատանք,—
Այս անապատ յերկրում բարձրանում ե հիմա
Աշխատանքի, կամքի հերոսական մի կյանք:
Այս անջրդի, այս շոգ անապատում
Պիտի յեկնեն հեռու ձյունապայծառ վարդեր
Ու վողկույզներ պիտի շոգան խայտոռն:—
Այս գարունքի համար ճանապարհ ե հարթել,
Հարվածային ընկեր, քո յեռանդը արդեն,

Քո գոյամարտն անդուէ...

Ո՛ր, ջո՛ւր, վոր հորդառատ
Այս քարերի միջով այսոր չեւար մարտի.—
Քո կարկաչում, քո այդ հորձանուտում վարար
Յես վողջունում եմ շնինդը
Մեր ընդհանսւր մարտի:—
Յես վնչ թե ձայնն եմ քո—քո կարկաչում լսում,
Այլ վորոտը յերկաթ յերակների,
Հարվածային անթիվ բանակների լեզուն,
Վտանաձայնը բազում մեր գնդերի...
Յես լսում եմ դոփյունը բանակների ըմբոստ,
Վոր գնդերով բազում, հաղարանուն՝
Բարձրացել են կոչին դասակարգի մերնոր,
Բարձրացել են մարտին մեր ընդհանուր...
Քո կարկաչում այսոր յես լսում եմ դոփյունը
Արեւմուտքում չեւող բանակների,
Վորոնք փորում են հինը
Ու հարթում են հունը—
Մեզ հետ մեկտեղ—գալիք գարուններին:—
Քո կարկաչում լսում եմ Ղեկավարի ձայնը,
Վոր բոլորիս մարտի չե այսոր մղում:—
Հարվածային ընկեր,—այդ ան ե, ան ե.—
Մեր պաշարի վորոտը՝
Անպարտ ու բազմաբեղուն...

ԳՈՎՔ ԽԱՂՈՂԻ, ԳԻՆՈՒ ՅԵՎ ԳԵՂԵՑԻԿ ԴՊՐՈՒՅՑԱՆ

Ա

Որերում այս ջերմ ու հողմածեծ,
Յերբ շառաչում են բանականեր մեծ,
Յերբ Արարատից մինչ բարձրաբերձ
Հիմալայները այն յերկնահեց
Յելած պայքարի՝ շաչում են, տես,
Դասակարգերի զորքերն հրկեզ, —
Վոգեւորությամբ պայծառատես
Յերգում եմ ահա այս գովքը յես:

Բ

Յերգում եմ ահա այս գովքը յես
Մեր որերում այս բազմաշառաչ,
Յերբ բազմություններ հողմանալած
Մղում են պայքար մի լուսադես, —
Մղում են այնտեղ մի պայքար մեծ
Ընդդէմ դասերի կործանարար,
Դասերի այն սեւ, վոր յերկրում մեր
Սրբեց մրբիկը այն փրկարար:—

Գ.

Ո, Հոկտեմբեր դու ազատարար,
 Վոր ջրերի պես յելած հորդուն՝
 Կյանքի լորձունքը քշեցիր դուրս
 Յեւ մերիւր մեզ կյանք մի անարատ,—
 Յեւ բերիւր մեզ կյանք մի լուսառատ,
 Վորով հրկիզված՝ ահա անդուլ
 Յեւ պայքարում ենք, և՛ հար կերտում
 Որ բեղմնավորող և ուր խնդուն:

Դ.

Դեռ պայքարներ կան մեր դեմ անդուլ,
 Դեռ փոթորիկներ մեծադժվար,
 Մակայն արևը այսորվա վառ
 Եւ չի հանդգնի բերելու վար
 Յերկնահամարից մեր խնդավառ
 Յեւ վնչ մի վոսոխ ձեռքերով չար:—
 Ո, ընդունակ ենք պահելու հար
 Մենք մեր արևը արևափայլ:

Ե.

Այն մենք վառել ենք մեր գլխին հար
 Ձեռքերով մեր ձիւղ ու ջրապինդ,
 Պայքարներով ենք վառել դժվար
 Յեւ գրոհներով մեծաշուինդ:
 Այսոր վառում ե նա արդեն խինդ
 Յեւ մեր աշխարհում անծայրածիր

Փռում ե հունձքի դանձեր անծիր՝
 Յեվ արվեստ, և՛ յերգ, և՛ բերք, և՛ միրգ...

2

Ահա թե ինչու,— թեկուզ այնտեղ,
 Մեր անծայրածիր աշխարհից դուրս,
 Դեռ չի յերևում հորիզոն լուրթ,—
 Այլ ամպեր են բիրտ կուտակվում մութ,—
 Ահա թե ինչու, թեկուզ մենք մեծ
 Պայքարներ ունենք դեռ հեռակա—
 Հավատով անբիծ, անապական
 Յես կյանքի գովքն եմ յերգում պահա:—

է

Յերգում եմ ահա այս գովքը յես
 Խաղողի մեր բոքը ու լուսատեսք,
 Մեր գինու՝ պայծառ ու հրակեղ,
 Մեր արվեստների մեծահանդես:
 Յեվ դպրությունն եմ մեր յերգում յես,
 Գեղեցկությունը դպրության վես,
 Վոր որերում այս պարզեղ մեղ
 Հույզեր հրահուր և մրգեր կեղ:

Ը

Անհուն հավատքով դիմում եմ քեզ,
 Հանճար ճորտերի, արև՝ հրկեղ,
 Վոր շառաչելով մղում ես մեզ
 Դեպի ապագա մի այգամեծ:
 Դիմում եմ, վոր ինձ առաջնորդես
 Խոհերում իմ այս այնպեղ, ինչպես

Մեր կյանքի բոլոր հերկերում մեզ
Առաջնորդում ես քո մաքուր թեժ:

Թ

Ձի առաջնորդում այլևս մեզ՝
Յերգասաններիս, այն լուսերես
Յերգի դիցունին, վոր անմարմին
Իջնում եր առաջ, դարերում հին,
Վոգի յեր տալիս այրերին հին,
Հանձար եր տալիս աչրերին հին,
Ու մղում եր այդ այրերին հին
Դեպի կյանք վսեմ ու յերկնային:

Ժ

Ո՛ր, հելլենական դարեր վսեմ,
Յերբ մարդկությունն իր խանձարուրում
Դեռ յերգերով եր դիտում, խորհում,
Յեվ յերգերով եր տնկում բույսեր,
Յեվ յերգերով եր հերկում լուսե
Իր արոտները, և իր նսեմ
Ուղեղով դեռ նոր փորձում եր սև
Կյանքի ընթացքը նախատեսել:

ԺԱ

Սակայն քերթողն և դեռ այն ասել,
Այն վոլիմպացին վերջին, թե յերբ
Կյանքում աճում և ամենուրեք
Վոգի գործարար, իմաստ դորեդ,—
Այլևս դու չես առաջնորդում,
Դիցունի յերգի, այլ ինքդ՝ դու

Առաջնորդվում ես, գնում արթուն
Հետքերով Մաքի առաջնորդող:—

ԺԲ

Ո, փառք ուրեմն Առաջնորդին,
Մեր Ղեկավարին հրաքանքար,
Նրա հանճարին արևափայլ
Յեվ բանակներին յերկաթաքայլ:—
Դիմում եմ յես քեզ, ո՛ր, Ղեկավար,
Վոզի հանճարեղ, հանճար անճառ,
Վոր վառեցիր այս արևն անմար
Յերկնակամարում մեր հողմահար:—

ԺԳ

Դիմում եմ յես քեզ, ո՛ր, ննջած հար,
Բայց հար կենդանի հանճար անմար,
Վոր մղելու յես մեկ անդադար
Դեպի բարձրունքներ արեգնափայլ:
Ոգնի՛ր ինձ, հե՛տ տուր, ո՛ր, Ղեկավար,
Հյուսելու գովքս արևափառ,
Վոր լինի գովքս թե՛ խոր, թե՛ հար
Քո բաղմարեղուն վոգուն հարմար:—

ԺԴ

Վորքան կանգուն ե աշխարհք քար,
Վորքան փայլում ե արևը վառ—
Յեղեկ ե խաղող, վողկույզ պայծառ,
Յեվ գինի՝ մաքուր ու կենարար:

Յեւ յերգ ե յեղեւ աշխարհում հար,
 Յեղեւ ե արվեստ ստեղծարար,
 Յեւ դպրություն ե յեղեւ դժվար,
 Վոգու տքնություն հանճարավայլ:

ԺԵ

Բայց չեմ գովերգում յերգով իմ այս
 Յես հին դարերի խաղողն այն սե,
 Յեւ հին դարերի գինին այն գեղիս,
 Յեւ հին դպրության հունն այն դժվար:
 Ո՛ր, տքնություն դու դարերի ծեր,
 Վոր արքաներին միայն լուսել,
 Վոր ճորտություն ես սերմանել սե
 Յեւ սին դպրությամբ վոսկեղոծել:

ԺԶ

Ո՛ր, միջնադարյան մթին խուցեր
 Յեւ վարդապետներ դեմքով մթին,
 Վոր դպրությունն եք ստեղծել հին,
 Սեակող գրքեր՝ մտքերով սին,
 Դիսաճայն տաղեր, հանգով խրթին,
 Աղոթքներ՝ ձոնված անեղծ կույսին,
 Վոր գեղջուկ մարդու գեղջուկ մտքին
 Քաշեք պատնեղներ խավարածին:

ԺԷ

Ո՛ր, վեղարավոր դպիրներ հին,
 Վոր ճաշակել եք վողկույզն անգին,
 Ճորտերի տնկած վողկույզն անգին,

Ճորտերի քամած արդար գինին—
 Յեւ ձեր խուցերում՝ հանգով խրթին՝
 Անեծքներ հղել գինուն, վորթին,
 Յեւ ուսմիկ, արդար ժողովրդին
 Ժուժկալ ճորտություն քարոզել սին։—

ԺԸ

Ո՛ր, մույլախոս դպիրներ սև,—
 Դհւ, Շնորհալի, և դհւ, Նարեկ,
 Դհւք—մազաղաթյա և հանճարեղ,
 Դհւք—դարհուրելի, ինչպես Դարեհ,
 Դհւք—պատան մտքի, դհւք—անարև,
 Վոր սրտի համար դարե՛ր, դարե՛ր
 Կերտել եք դադաղ—պատյան քարե,
 Յեւ վոգու համար—դժնյա տառեր։—

ԺԹ

Ո՛ր, միջնադարյան մույլ արև՝
 Կախված կապարե յերկնքից մութ,
 Միջերկրականից մինչև Տղմուտ
 Յերկիր քարաշատ, հերկեր ջերմոտ,—
 Յեւ հրով կիզված մի ժողովուրդ՝
 Կուռ դղյակների թե բիրտ, թե բութ
 Բռնության ներքո՝ կեղեքված սուտ
 Քարոզչությամբ այդ բազմահմուտ... 1

Ի

Գոռ դղյակներում նստած հարուստ
 Աղատանիներ շվայտ ու ցոփ,

Զրահներ զարհուր ու արնացողք—
 Յեվ ստրուկների վերջին հացով
 Բարձրացած վանքեր քանդակազոծ...
 Վանքեր յերկնահեց ու խոյացող՝
 Մոայլ դպրության հեղձուկ բոցով
 Ճորտերի հոգին ընդմիշտ խոցող...

ԻԱ.

Յես չեմ գովերգում հանճարը ձեր,
 Ո, ժանտաբարո դպիրներ ձեր,
 Վոր մառ բարբառով դպրության մութ
 Կոփել եք ստրուկ մի ժողովուրդ,
 Կերտել եք ձեռքով բաղձահմուտ
 Վողու շղթաներ թե բարդ, թե բութ—
 Յեվ ձեր դպրության դրքերը սուտ
 Հռչակել թե վեհ, թե լույս, թե սուրբ:—

ԻԲ.

Ձեր տքնությունը յեղել ե գուր.
 Վորքան ել հմուտ ու հանճարեղ—
 Ձեզ չի հաջողվել սակայն մարել
 Ճորտ ժողովրդի բարբառը սուրբ...
 Ո՛ր, ռամիկ մարդու արդար լեզուն
 Հունով հայրենի, չնայած ձեր
 Դժնի դպրության—դարեր, դարեր
 Իր մաքրամաքուր ջուրն ե տարել...

ԻԳ.

Դ՛հւք—պալատական, դ՛ուք—արդարեւ
 Դժնի դպրության կոթողներ սին,
 Թ՛շնամի կյանքին, սրտին, լույսին,
 Հանուն սրբության անեղծ կույսի՝
 Քերթողներ կրքի ու տուրբության,
 Դուք չեք այսորվա մեր դպրության
 Դարերից հորդող գետն այն փարթամ,
 Վոր դեռ հավիտյան պիտի չերթա...

ԻԴ.

Ո, վ՛հ.—համընթաց ձեր դպրության,
 Այդ հին դարերից, վորպես Գողթան
 Վտակներ վճիռ ու վոսկեծայն—
 Հասել են տաղեր մեզ տխրության
 Յեւ զեղջկաբարբառ ուրախության...
 Հասել են տաղեր գուսանական,
 Հայրեններ ռամիկ ու ռամկական
 Յեւ անտունիներ թափառական...

ԻԵ.

Ասում եմ չես գովք գուսանական
 Քաղցրիկ յերգերին մեր վոսկեծայն,
 Վոր յերգիչները թափառական
 Յերգել են միին դարերում այն:—
 Մեր հին քերթությանն այդ աշխարհիկ,
 Վոր դայլայներով բիրտ բարբառի,

Ընդդեմ վանքերի մուսյլ քարին—
Յերգել ե սերը չնաշխարհիկ...

ԻԶ

Յեւ ասում եմ գովք չես հիմա այն
Մեր հայրեններին գեղջկաբարբառ,
Վոր գինու գովքն են յերդում անչար,
Վորթան վողկույղի հմայքն անձառ՝
Գրթնաթոր մարդու վաստակն արդար՝
Ո՛, ռամիկ մարդու լեզու ճարտար,
Ձայն աշխատանքի արեւովառ,
Սիրո, խնդության գեղջուկ քնար...

Ո՛, խնդություն խեղճ՝ առանց առթի,
Ո՛, ուրախություն ռամիկ մարդի,
Ո՛, խաղող՝ քաղած վերջին հերթին,
Ո՛, գինի՝ քամած վերջին վորթից,
Վոր մութ վանքերի դանդից հեռու
Հոսել ես խարխուլ այն խուղերում,
Ճորտերի տրտում տնակներում,
Նրանց յերգերում ու սրտերում...

ԻԸ

Ո՛, ճարտար ճորտեր, ապրել եք դուք
Խարխուլ խուղերում անծածք, անդուռ,
Կամ քաղաքների պարսպից դուրս
Խուլ քարալրներում այն ժայռակուռ,
Արդար վաստակով ձեր ծանր ու սուրբ,

Քրտինքով անդին, տքնությամբ լուռ,—
 Յեւ յերգել եք ձեր յերգերը հուր
 Բարբառով վճիտ, հանգով մաքուր։—

ԻԹ

Ասում եմ յես գովք ապա արդար
 Անտունիներին տխրաբարբառ,
 Շրջիկ տաղերին, վոր դարեդար
 Յերգել են հողե մեր գյուղերում,
 Կամ քարաքանդակ քաղաքներում—
 Այդ քաղաքների խուլ տներում,
 Միրելիների սիրուց յեռուն՝
 Իրենց հայրենի խուղից հեռու...

Լ

Ո՛ր, ճարտար ճորտեր,—մեր քերթության
 Աղբյուրներ մաքուր,—դճւք, վոսկեձայն,
 Վոր կարկաչելով հասած մինչ լայն
 Մեր հորձանուտը տաղերգական,
 Զուլվելով յերգին հովնաթանյան
 Յեւ սայաթնովյան խաղերին այն—
 Յեղել եք ակունքը իսկական
 Կճր արվեստի քերթողական...

ԼԱ

Ո՛ր, ձեզանից են սկիզբ առել
 Մեր ժողովրդի յերգերն հրե,
 Մեր աշուղների այն հանճարեղ
 Յերգերը վոսկուն, վորպես արե.

Յեւ ձեզանից և ապա սերել
Այն քերթությունը, վոր դեռ յերեկ
Լոռու տաղերգուն մեր արդարեւ
Դարձրեց պալծառ, ինչպես բյուրեղ:—

ԼԲ

Ապա տխրադեմ յեկան հանդես
Յերգիչներ տխուր ու մոխրագես,
Յերգեցին տաղեր տխրահանդես,
Այնպես մեղմաձայն, տխուր աչնպես,—
Մինչ հանդես չեկա նվաստս— յես՝
Յեւ՝ վառված հրով աշխարհի կեղ՝
Յերգեցի յերգեր և՛ բորբ, և՛ թեփ,
Տաղեր հողմաձայն ու փրփրադեղ:

ԼԳ

Ինձանից հետո յեկան հանդես
Յերգիչներ յերկրի՛, հողի՛, հանքի՛,
Յերգիչներ՝ յեւած նորոգ կյանքից,
Յերգիչներ խնդրէն աշխատանքի,—
Յեկան խուղերից այն անարեւ,
Հանքերից յեկան, յեկան քարե
Այն զնդաններից, ուր վոր դարեր
Միայն ճորտութիւնն էր բարբառել:—

ԼԴ

Այրում եր մի սև, դժնի արև
Դարեր շարունակ, մինչև յերեկ
Քարե յերկիրը ձեր անտերև,
Մեր խրճիթները հողմայերի:—

Մեր գլխին—բազում դաժան տերեր՝
 Հայրենի, ոտար և զանազան,—
 Արքաներ, վորպես վայրի գազան—
 Յեվ խռովք, և՛ խաչ, և՛ խարազան...

16

Շահատակողներ ժանտաղաժան.—
 Թեյմուրլենկ՝ հարաչք ու հարաժանտ,
 Զինգիլիսան՝ զորքով բաղմահաղար,
 Արքաներ՝ զարհուր ու զանազան,
 Յեվ ոռւս արքաներ արնաբաժան...
 Ո՛ր, ժանտ արքաներ, ձեր սրբազան
 Արշավանքներում վորքան տեսանք
 Փորձանքներ դժնի ու տարաժամ...

17

Սակայն ձեզանից հար անբաժան,
 Հովանու ներքո ձեր սրբազան—
 Ահա հայրենի տերեր դաժան՝
 Ավելի զարհուր ու ժանտաժանտ...
 Ո՛ր, դշակներում նստած՝ գազան
 Ազատանիներ ժանտաբարո,
 Իշխաններ՝ շվայտ ու անկարող,
 Յեվ մութ մեկիքներ արնակարոտ...

18

Անլուր գերության ճանապարհով
 Անցած դարություն գեղջկաբարբառ,
 Վար հասած մինչև արևն այս վառ,

Այսորվա մեր բորբ արեն անմար—
 Հորդում ես ահա, վորպես վարար
 Գետ մաքրամաքուր ու կենարար,—
 Յես քեզ եմ յերգում հանգով ճարտար
 Ներբող նրբակերտ ու գովք արդար:

ԼԸ

Փառք մաքառումին քո անդադար,
 Քո ռամիկ հանգին, վոր դարեդար,
 Ճորտության միջից հունով դժվար,
 Կտրելով մթին մի ճանապարհ—
 Հասել ես ահա մինչև մեր վառ
 Այս արեգակը ստեղծարար,
 Վոր վառվել ես հար, վառվել ես հար,
 Բոլոր ճորտերի փառքի հաճար:—

ԼԹ

Փառք արեին մեր, վոր հիմա վառ
 Լուսավորում ես հրով բերրի
 Անցնող խավարը մեր խուղերի,
 Խուլ նկուղները քաղաքների,
 Յե՛վ լեռնաշխարհում ահա մեր հին
 Շաղում ես շողեր անմարելի,
 Վոր ճորտության մեջ հեծող գերին
 Դառնա իր բախտի տերը վերին:—

Խ

Ո, դուք, հեռավոր յեղբայրներ իմ,
 Քերթողներ դեղջուկ հայրենների,
 Յերգասան ճորտեր՝ մաքով գերի

Ձեր ժամանակվա որենքների,—
Ահա բարբառը ձեր լերգերի,
Հասած մինչև ինձ՝ իմ ձեռքերից
Անցած նորանոր յերգիչների—
Հորդո՞ւմ ե արդեն իր ամիսներից...

ԽԱ.

Ո՛ր, ճարտար ճորտեր, յեթե դարեր
Ճորտությունն անգամ այն անարև
Ձիկողեց բարբառն այս հանձարեզ,
Վոր վտակներով բազմաբարև
Հասավ մինչև մեր որն այս հրե—
Ապա արևի ներքո այս մեր,
Ուր չկան տերեր, չկան ճորտեր—
Վորքան հորդառատ պիտի հորդե...

ԽԲ:

Ու պիտի գնա հիմա այն դեռ
Մինչև ուղիներ գալիք կյանքի,
Ուր մարդկությունը վողջ աշխարհքի,
Առանց դասի ու դասակարգի,
Լծված խնդագին աշխատանքի
Պիտի իր անհուն յերկիրն հերկի,—
Յերկիր արևի, գինձ, յերգի—
Յեղ մտքի, վողջ բեղուն բերքի...

1932 VII. 12—16.

ԲՈՎԱՆԳԱՌԻՓՅՈՒՆ

52

Ամբոխները խելագարված	5
Դեպի ապագան	20
Բրոնզե թևերը կարմիր դալիքի	23
Յերդ ժողովրդի մասին	27
Ամենապոեմ	40
Մահկալ Սաքուի պատմությունը	68
Կամուսարների պատը Փարիզում	83
Բալլադ Վլադիմիր Իլյիչի, մուժիկի և մի զույգ կռիվի մասին	102
Լենին քեռին	108
Լենինն ու Ալին	117
Ելեգիա, գրված Վենետիկում	125
Իմ ընկեր Լիպոն	141
Բալլադ դեղջիկական	146
Բալլադ դնդապետ Տոմասին, կոմյերիտ աղի և դորժադուլի մասին	150
Բալլադ քառնրվեցի մասին	154
Մեքսական Շափաբլը	162
Սասունցի Դավիթը	178
Համայնական դաշտերի սերմնացաններ	209
Դալիքի վորմնադիրները	221
Դուք եմադուրի, Գինու և Գեղեցիկ Դպրության	227

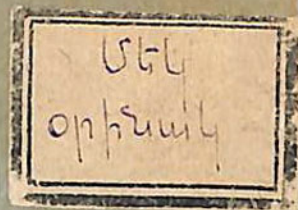
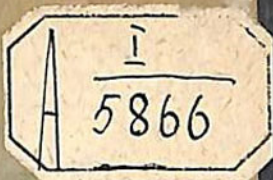
ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0041666

239

ԳԻՆԸ 1 Դ. 50 Կ.
ԿԱԶՄԸ 50 Կ

Եղիշե Շարեն

ՊՕՅՄԻ

Գրք. ՍՍՐ. Արշակունի, Երևանի Բնակարան